

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

На правах рукопису

КУРНИШЕВ Юрій Альбертович

УДК 371.13 : 37.037 (043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

Орлов Валерій Федорович,
доктор педагогічних наук,
професор

Київ – 2017

З М І С Т

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	14
1.1. Проблема професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у науковій літературі та педагогічній практиці	14
1.2. Суть професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури	32
1.3. Зміст і структура готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури	52
Висновки до першого розділу	74
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ І МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	76
2.1. Загальна методика та напрями дослідження педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури	76
2.2. Обґрунтування педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах	87
2.3. Модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури	114
Висновки до другого розділу	132
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ	133
3.1. Програма й організація дослідно-експериментальної роботи	133
3.2. Результати дослідно-експериментальної роботи з перевірки педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури	146

3.3. Методичні рекомендації щодо забезпечення педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури	166
Висновки до третього розділу	183
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
ДОДАТКИ	217

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі суспільного розвитку під впливом глобалізаційних процесів важливого значення набуває модернізація освіти на принципах демократизації й гуманізації у напрямі створення умов для всебічного розвитку інтелектуальних і професійних якостей людини. Реалізація в Україні ідеї сталого розвитку, європейських освітніх стандартів, посилення оздоровчо-розвивальних функцій освіти зумовлює перегляд і оновлення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах (ВНЗ). На часі – підготовка конкурентоспроможних фахівців як творчих особистостей, здатних до професійного саморозвитку й утвердження індивідуального стилю професійної діяльності. Готовність до професійного саморозвитку забезпечує продуктивну самореалізацію майбутніх учителів фізичної культури в умовах становлення суспільства, що ґрунтується на інноваціях, інтелектуальному й професійному потенціалах, а також ефективність педагогічної і спортивної діяльності зі створення оздоровчо-розвивального середовища в загальноосвітніх навчальних закладах.

Необхідність оновлення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах гуманізації, орієнтації на розвиток творчого потенціалу кожного суб'єкта освітнього процесу, професійний саморозвиток увиразнюється положеннями законів України «Про освіту» (1991) [92], «Про фізичну культуру і спорт» (1993) [93], «Про вищу освіту» (2014) [91], «Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту» (2004) [240], «Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту» (2006), «Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012 – 2016 рр.» (2011) [119], Цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров'я нації» [254], «Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016) [242] та ін.

Положеннями нормативних документів передбачено вдосконалення системи фізичної культури і спорту, пошук ефективних форм, методик, засобів фізичного виховання підрастаючого покоління, осучаснення процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, що потребує визначення та розкриття педагогічних умов професійного саморозвитку таких фахівців.

Водночас досягнення необхідного рівня готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку гальмується відсутністю науково обґрунтованої моделі, що охоплює цілі, зміст, етапи, форми, технології і методи їхнього професійного самовдосконалення, та реалізується за відповідних педагогічних умов. Така ситуація призводить до недостатньої сформованості у майбутніх учителів фізичної культури індивідуально-особистісних і професійно значущих якостей, що забезпечують їхній саморозвиток у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

У дослідницькому пошуку керувалися ідеями, сформульованими у працях вітчизняних і зарубіжних учених, предметом наукових розвідок яких є: філософські аспекти професійної освіти (В. Андрущенко [6], І. Зязюн [100; 101], В. Кремень [125], В. Франкл [247] та ін.); психологічні теорії особистості та її діяльності, зміст і механізми процесів особистісного і професійного розвитку та саморозвитку людини, їх зв'язків із процесами навчання, виховання, професійного становлення (Г. Балл [15], І. Бех [21], Л. Виготський [44 – 47], В. Давидов [65], Г. Костюк [122], С. Максименко [168], А. Маслоу [173 – 174], В. Рибалка [204], С. Рубінштейн [211; 212], В. Семиченко [222] та ін.); концепції та моделі професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах (І. Зязюн [99], О. Дубасенюк [79], Н. Ничкало [183], В. Орлов [191], В. Радкевич [205], В. Ягупов [271] та ін.); теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури (О. Ажиппо [2], Л. Ареф'єва [7], О. Атамась [11], Л. Демінська [67], П. Джуринський

[72], А. Заїкін [87] Є. Захаріна [95-96], Л. Іванова [107], Р. Карпюк [113], Т. Круцевич [130], Л. Сущенко [237], О. Тимошенко [242], А. Цьось [255], Б. Шиян [265] та інші).

На основі аналізу теоретичних джерел нами встановлено, що проблема професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ще не була предметом окремого наукового дослідження, а вивчення стану професійної підготовки студентів факультетів фізичного виховання дозволило виявити **суперечності**, які виникають між:

– зрослими потребами суспільства й держави в учителях фізичної культури, здатних до самоосвіти й самовиховання, і недостатнім рівнем забезпечення у вищих навчальних закладах відповідних для цього педагогічних умов;

– необхідністю цілеспрямованого професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах, що забезпечує їхню конкурентоспроможність та відсутністю науково обґрунтованої моделі і програми професійного саморозвитку;

– об'єктивною потребою оновлення змісту і процесу вищої фізкультурної освіти з урахуванням новітніх соціокультурних вимог та невідповідністю існуючого у вищих навчальних закладах навчально-методичного забезпечення професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Визначені суперечності, соціальна значущість та актуальність проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, її недостатня теоретична й практична розробленість у теорії і практиці професійної освіти зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **«Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи лабораторії професійної кар'єри Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

«Підготовка учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри» (РК № 01113U000154) та пов'язане з комплексною науково-дослідною темою кафедри фізичного виховання Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Фізична культура і спорт у системі загальнолюдських цінностей, забезпечення здоров'я і фахової дієздатності» (РК № 0111U004597).

Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 4 від 22 квітня 2013) й узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 18 червня 2013).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах для підвищення рівня їхньої готовності до професійної діяльності.

Відповідно до зазначеної мети поставлено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз наукової літератури та педагогічної практики з проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

2. Визначити психолого-педагогічну суть професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

3. Виявити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

4. Розробити й обґрунтувати модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

5. Експериментально перевірити результативність педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у

процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах; підготувати та впровадити відповідні методичні рекомендації.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови та модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах.

Методи дослідження. Відповідно до мети і поставлених у дослідженні завдань використовували такі методи:

– *теоретичні*: теоретичний аналіз і синтез вимог нормативно-правових документів у сфері освіти, словників, енциклопедій, авторефератів, дисертацій, Інтернет-ресурсів, наукових праць у галузі філософії, психології, професійної педагогіки і методики фізичної культури, досвіду роботи науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів України – для визначення теоретичних засад професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки; систематизація та логічне узагальнення – з метою теоретичного обґрунтування сутності і структури готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах, а також психолого-педагогічної сутності професійного саморозвитку; порівняння та узагальнення державних стандартів вищої освіти, освітньо-кваліфікаційних характеристик, університетської документації (навчальні плани, робочі програми, навчально-методичні комплекси з курсів) – для визначення спільних характеристик результатів діяльності студентів, виявлення закономірностей фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури і педагогічних умов професійного саморозвитку студентів, формулювання теоретичних висновків і методичних рекомендацій; класифікація – з метою визначення критеріїв, показників і рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку; проектування та

теоретичного моделювання – для розкриття процесу професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах, а також побудови й наукового обґрунтування моделі професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки;

– *емпіричні*: анкетування, бесіда, тестування, педагогічне спостереження, самоспостереження – для визначення рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку, з'ясування динаміки змін окремих структурних компонентів і виявлення їх вагових коефіцієнтів у загальній структурі розвитку особистості; педагогічний експеримент – для перевірки результативності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, визначення кількісних і якісних показників, встановлення динаміки їх змін на кожному етапі дослідження;

– *моніторингу та математичної статистики* – для опрацювання отриманих експериментальних даних й обчислення статистичних показників із метою перевірки результативності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ;

– *графічні* – для ілюстрації та порівняння результатів експерименту в графічних формах і таблицях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено результативність педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури: успішна адаптація до умов навчання; позитивна мотивація професійного саморозвитку; формування готовності до професійного самовдосконалення; організація ефективної самоосвітньої роботи на основі конструювання індивідуальної саморозвивальної програми, яка включає механізми педагогічної рефлексії й самоспостереження;

– розроблено та обґрунтовано модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, що охоплює цільовий, технологічний (методичний), діагностико-оцінний блоки, реалізується за відповідних педагогічних умов та уможлиблює підготовку майбутніх учителів фізичної культури із сформованою готовністю і стійкою потребою у професійному саморозвитку;

удосконалено:

– критерії (мотиваційно-цільовий, операційно-змістовий, компетентнісно-рефлексивний) і показники рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку (мотиваційно-цільового критерію: ставлення до фізичного виховання, спортивного і педагогічного саморозвитку, формування фізичної культури учнів, навчальної і професійної діяльності, оволодіння професією, рівня власної культури та її розвитку; цілеспрямованість; операційно-змістового: комплекс послідовних дій, спрямованих на вироблення особистісних стратегій у вирішенні нестандартних професійних проблем; уміння контролювати емоційний стан у кожній ситуації професійної діяльності; навички визначати мету і дотримуватися її в процесі реалізації з використанням всього арсеналу професійних знань, умінь і навичок, творчої самореалізації, самопізнання і професійного самовдосконалення у фізкультурно-педагогічній діяльності; компетентнісно-рефлексивного критерію: професійна компетентність, установка на самопізнання, що характеризує ставлення до свого професійного «Я», потреба у самопізнанні й розвитку професійної рефлексії, самовдосконаленні, здатності до розуміння смислу і логіки розгортання фізкультурно-педагогічної ситуації, рефлексивні уявлення про зміст уроків фізичної культури як частини загальної культури суспільства і кожної особистості, схильність до педагогічної рефлексії, рефлексія власного знання і досвіду, смислів і сутностей спортивних і педагогічних досягнень, педагогічних ідей як засобу для розкриття змісту уроку фізкультури вирішення завдань

навчання, виховання і розвитку); вдосконалено положення щодо етапів професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури (самоактуалізації та мотивації, співвіднесення та ідентифікації, смислоутворення і самопроектування, самореалізації і стабілізації);

– *набув подальшого розвитку* зміст поняття «професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури» як усвідомлений і керований особистістю майбутнього вчителя фізичної культури процес, що характеризується його власною активною діяльністю, бажаннями і зусиллями працювати над собою, в результаті якого відбувається удосконалення професійно значущих якостей (ставлення до фізичної культури й виховання, спортивного і педагогічного саморозвитку, здатність до розуміння смислу і логіки розгортання фізкультурно-педагогічної ситуації, рефлексивні уявлення про зміст уроків фізичної культури як частини загальної культури суспільства і кожної особистості, схильність до педагогічних рефлексій власного знання й досвіду, смислів і сутностей спортивних і педагогічних досягнень, педагогічних ідей як засобу розкриття змісту уроку фізичної культури, уміння контролювати емоційний стан у кожній ситуації професійної діяльності тощо).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні та впровадженні в освітню практику вищих навчальних закладів методичних рекомендацій щодо професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, програми професійного саморозвитку, навчального спецкурсу «Професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури» та відповідного навчально-методичного забезпечення, що охоплює тематичний план, робочу навчальну програму, опорні конспекти лекцій, проблемно-розвивальні завдання, тести, завдання для самостійної роботи, тематику дискусій, ділових ігор. Основні положення і результати дисертаційного дослідження безпосередньо впроваджено в освітній процес вищих навчальних закладів.

Розроблену й теоретично обґрунтовану модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, а також спроектований і апробований алгоритм реалізації програми професійного саморозвитку адаптовано до використання в обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Обґрунтовані в дослідженні результати впроваджено у навчальний процес Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 801 від 16.12.2015 р.), Прикарпатського університету імені В. Стефаника (довідка № 01-15/03/337 від 29.02.2016 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 10/15 – 642 від 01.03.2016 р.), Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (довідка № 8 від 03.03.2016 р.).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Теоретичні положення та основні результати дослідження висвітлено та обговорено на науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародних: «Сучасні підходи у реалізації здорового способу життя» (Дрогобич, 2001), XV Міжнародній науковій конференції молодих науковців (Запоріжжя, 2007), «Efektivní nástroje moderních věd – 2010» (Praga, 2010), «Новини та за напреднали наука» (Софія, 2011), «Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика» (Суми, 2011, 2014), «Wschodnie partnerstwo – 2012» (Przemysl, 2012), «Научният потенциал на света» (Софія, 2012), «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2014, 2016), «Сучасні проблеми науки й освіти – 2015» (Будапешт, 2015), «Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації» (Київ, 2016); усеукраїнських: «Актуальні проблеми організації фізичного виховання студентської та учнівської молоді» (Львів, 2001), «Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання і спорту у ВНЗ при підготовці майбутніх фахівців в умовах Європейського освітнього простору» (Чернівці, 2007), «Формування та розвиток професійної компетентності сучасного педагога в умовах

неперервної освіти» (Миколаїв, 2011), «Вища педагогічна освіта України: історичний досвід та сучасні євроінтеграційні процеси» (Глухів, 2012 р.), «Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та здоров'я людини» (Чернівці, 2012), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2012), «Інноваційна діяльність педагога в умовах реформування шкільної освіти» (Київ, 2015); звітних: «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання» (Київ, 2014 – 2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 19 публікаціях, із них: 5 статей у виданнях, включених до переліку фахових у галузі педагогіки, 3 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 11 – у збірниках матеріалів конференцій (у тому числі – 4 публікації у зарубіжних виданнях).

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (299 найменувань із них 25 – іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертації складає 249 сторінок, основний текст – 192 сторінки. Ілюстрований матеріал дисертації подано в 9 таблицях і 8 рисунках, 14 додатків розміщено на 37 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Проблема професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури в науковій літературі і педагогічній практиці

На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається трансформація потреб та ціннісних орієнтирів громадян України. Особистісний успіх людини наразі асоціюється насамперед із високим рівнем якості життя, а головною умовою його досягнення в новітніх концепціях із філософії, соціології, педагогіки та психології визначають духовне і фізичне здоров'я індивіда. Фактором переосмислення цінностей людиною дослідники визначають перетворення науки та знання на виробничу силу, що дає можливість прослідкувати зв'язок між освітою і добробутом, підвищує соціальний статус їх носіїв [6; 7; 21; 23; 67; 74; 88; 125; 183; 232; 237]. Зазначений фактор та його зумовленість іншими соціокультурними чинниками й історико-суспільними обставинами змінюють ставлення людини до фізичної культури, яка перетворюється на предмет споживання та стимулює генерацію нових знань, виокремлюючи напрацьовані людством спеціалізовані відомості, спортивні техніки й технології фізкультурної підготовки, методи і методики оздоровлення, еталонні зразки моторної діяльності, спортивні досягнення, тобто всі продукти людської діяльності, створені з метою оздоровлення, організації здорового способу життя та фізичного вдосконалення, сукупність яких окреслює престиж фізичної культури та спорту.

Особливе значення в умовах становлення інформаційно-технологічного суспільства має здоров'язберезувальна діяльність учителів фізичної культури, що спрямовується на цілісне розв'язання оздоровлювальних, освітніх, виховних і розвивальних завдань у межах

ціннісного становлення та розвитку особистості учня як всебічно розвиненого, інноваційно налаштованого громадянина України з чітко визначеною активною позицією до життєдіяльності за принципами сталого розвитку і націокультурних чеснот. У зв'язку з цим, потенціал фізичної культури у науково-освітньому просторі розглядають із урахуванням двох рівнів цінностей – соціально-громадського й індивідуально-особистісного, актуалізуючи проблему розроблення й обґрунтування ефективних механізмів трансформації суспільних цінностей в особистий добуток окремих громадян.

Соціально-громадський рівень цінностей фізичної культури визначається положеннями Законів України «Про фізичну культуру і спорт» (1993) [93], «Про вищу освіту» (2014) [91], «Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту» (2004) [240], «Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012 – 2016 рр.» (2011) [119], Цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров'я нації» [254], «Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016) [242] та інших документів. Розглянемо найбільш значущі у контексті досліджуваної наукової проблеми твердження.

Так, у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» зацентровано увагу на об'єктивній потребі пошуку стратегій, способів, методик та методів зростання рівня фізичного здоров'я населення. Фізична культура розглядається як потужний і дієвий механізм духовного, морального, інтелектуального, емоційно-вольового, рухового становлення та розвитку людини, забезпечуючи її суб'єктивну роль у формуванні власного здоров'я, довголіття, продуктивної життєдіяльності, створюючи необхідні обставини для адаптування в конкретних соціальних, економічних, кліматичних умовах, сприяючи ефективній праці, формуванню професійних якостей, психічному і фізичному розвою. Як складне

соціокультурне явище, що не обмежене виконанням завдань фізичного розвитку, фізична культура реалізує низку інших функцій у царині моралі, освіти, етики, як-от: соціальну, що передбачає виховання та підготовку людини до суспільно ціннісного й корисного життя; інтегрувальну, тобто забезпечує безпосередню участь громадян в колективній діяльності відповідно до громадянського обов'язку; адаптаційну, що означає пристосування людини до різноманітних видів діяльності; регулювальну, що спрямована на розвиток необхідних для суспільства фізичних навичок і вмінь; нормативну, тобто утвердження раціональних норм діяльності; інформаційну – здобуття інформаційних відомостей, інтегрованих у цілісне знання, що поширюється і трансформується між поколіннями; естетичну, яка спрямована на задоволення естетичних потреб людини; біологічну – задоволення природних потреб людини, покращення її фізичного стану, забезпечення необхідного рівня дієздатності [93].

Висвітлені функції фізичної культури в системі вітчизняної фізкультурної освіти скеровують дії педагогів на виховання молоді (навчання, активний відпочинок, підвищення працездатності тощо), забезпечення лікувальної та реабілітаційної діяльності.

У Державній національній програмі «Освіта. (Україна. XXI століття)» наголошено, що система освіти спрямовується на формування у майбутніх фахівців здатностей самостійно здобувати і застосовувати знання з метою успішної самореалізації в усіх сферах життєдіяльності людини. Нормативно-теоретичним підґрунтям освітнього процесу у вищих навчальних закладах слугують ідеї щодо «всебічного становлення особистості, самореалізації її можливостей» у професійній діяльності. Практичне застосування таких ідей у педагогічній практиці зумовлюється подоланням суперечностей між недостатньою поінформованістю майбутніх фахівців про багатоманіття функцій професійної діяльності вчителя фізичної культури і необхідністю свідомого та самостійного їх виконання з метою самореалізації та самовдосконалення, між уявленнями

про сутність майбутньої професії, а також особистісних, індивідуальних професійно значущих якостей, найбільш інтенсивне формування яких відбувається у віковий період із 15 до 25 років [70, с. 3].

Означену ідею поглиблено в цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації», стратегічним завданням якої передбачено сприяння духовному і фізичному розвитку молоді [254]. Мету, основні завдання Національної стратегії з оздоровчої рухової активності також спрямовано на створення умов із залучення населення до оздоровчої рухової активності, що сприятиме розв'язанню низки гуманітарних і соціально-економічних проблем для особи, суспільства та держави [242].

Як бачимо, в документах із освітньої політики актуалізовано необхідність удосконалення системи вищої фізкультурної освіти в єдності ефективних стратегій, форм, технологій, методик, методів та інших дидактичних засобів фізичного виховання підростаючого покоління, що забезпечувало б неперервність особистісного становлення та професійного розвитку усіх суб'єктів освітніх процесів, зокрема майбутніх учителів і фахівців із фізичної культури та спорту, їх конкурентоспроможність на етапі становлення суспільства сталого розвитку.

У теорії й практиці педагогічно-професійної освіти [103; 128; 153; 195] утверджується світоглядна думка про вчителя як носія ціннісних орієнтирів, спроможного інноваційно діяти у розв'язанні стандартних і нестандартних ситуацій фахової праці. Реалізація основних завдань фізкультурної освіти, з позиції О. Демінського, передбачає формування культури руху, збагачення рухового досвіду фізичними вправами із загальнорозвивальною і коригувальною спрямованістю, технічними діями та прийомами базових видів спорту; освоєння знань про фізичну культуру і спорт, їх історію й сучасний розвиток, роль у формуванні здорового способу життя; формування навичок та вміння самостійної організації фізкультурно-оздоровлювальної та спортивно-оздоровлювальної

діяльності [69]. У дослідженнях останнього десятиліття (О. Ажиппо, О. Атамась, Л. Демінська, Л. Сущенко, О. Тимошенко та ін.) наголошується, що учителю фізичної культури, який виявляє професійну майстерність, необхідно оволодіти не тільки адекватною самооцінкою професійних і особистісних якостей, а й певною системою ставлень до себе, спрямованістю на постійний саморозвиток. Відтак індивідуально-особистісний рівень цінностей фізичної культури визначається відповідно до рівня обізнаності індивіда у питаннях фізичного вдосконалення, сформованості рухових умінь, навичок, здатності до самоорганізації і здійснення здорового способу життя, соціально-психологічними настановами, переконаннями щодо власної спортивної діяльності. За такими показниками вбачаємо можливим визначати стан цивілізаційного розвитку суспільства й загальний рівень культури як окремого громадянина, так і соціальної групи чи суспільства в цілому.

Зважаючи на сформовані суспільні позиції, розширюється спектр професійних функцій фахівців зі спорту і зокрема вчителів фізичної культури. Змінюються вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців, рівнів сформованості професійно значущих якостей в учителів фізичної культури. Суспільні запити, що пред'являються до педагогічних працівників, акцентують увагу на гармонійному синтезі їхніх професійно-діяльнісних та індивідуально-особистісних характеристик, і зумовлюють зміни в системі суб'єкт-суб'єктної взаємодії: «викладач-студент», «учитель-учні», «студент-учитель-учні», «студент-учні-учитель-викладач». Відтак увиразнюється значущість проблеми «саморозвитку особистості як особливого виду соціальної активності індивіда» [79]. Тому в оновленні традиційної системи підготовки майбутніх учителів фізичної культури важливо враховувати потенціал професійного саморозвитку як складного психолого-педагогічного процесу, в результаті якого відбувається удосконалення професійно значущих якостей, що забезпечують готовність

творчо і відповідально здійснювати професійну діяльність в умовах реформування освітньої галузі.

Отже, наукова проблема професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури є суспільно значущою, що підтверджено потенціалом фізичної культури як соціально-громадської й індивідуально-особистісної цінності. У зв'язку з цим існує необхідність удосконалення якісного рівня професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у векторі їх особистісно-професійного становлення як професійно компетентних, ініціативних, творчих громадян України з усвідомленим почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатних швидко адаптуватися до сучасних цивілізаційно-парадигмальних змін у науці й системі освіти.

Саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури, що здійснюється цілісно у вищих навчальних закладах, є одним із найбільш вагомих інтегративних механізмів формування і розвитку в них комплексу професійно значущих якостей. Доцільність і своєчасність дослідницького пошуку підтверджується необхідністю зростання якості професійної підготовки педагогів із фізичної культури, що обґрунтовано у публікаціях О. Атамась [11], Н. Белікової [24], Г. Генсерук [50], Ю. Голенкової [53], М. Голубевої [54], А. Заїкіна [86], Р. Карпюка [113], Л. Сущенко [237], А. Цьося [256], Б. Шияна [265] та інших дослідників.

За справедливим твердженням Є. Захаріної, необхідність оновлення системи вищої фізкультурної освіти заактуалізовано низкою соціальних і моральних пріоритетів стосовно зміцнення та збереження здоров'я [96, с. 63]. Теоретичне осмислення наукових праць О. Ажиппо [2], А. Заїкіна [88], Л. Іванової [107], Р. Карпюка [114, 115], Т. Круцевич [130], М. Носка [184], О. Омельчук [188], Л. Сущенко [237], О. Тимошенка [240], А. Цьося [256], Б. Шияна [263, 264] та ін. дозволяє виокремити провідні завдання оновлення системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної

культури, що сприяють розв'язанню проблеми професійного розвитку та саморозвитку студентів вищих навчальних закладів:

– формування компетентних учителів фізичної культури, здатних у контексті реалізації професійних і фахових функцій створити сприятливе середовище для всебічного вияву й розвитку особистісних та професійно значущих якостей суб'єктів освітньої діяльності, самостійно віднайти чи спроектувати шляхи соціального самоутвердження;

– розвиток у майбутніх учителів фізичної культури здатностей навчатися протягом усього життя й швидко адаптуватися до мінливих умов та змісту професійної діяльності;

– осмислення змісту й організаційно-методичних засад фізкультурної освіти для обґрунтування новітніх педагогічних технологій фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

На сучасному етапі суспільного розвитку освітня парадигма, як аргументують Л. Ареф'єва [8], Л. Демінська [67], Н. Зубанова [98], Л. Іванова [107], Р. Карпюк [114, 115], М. Карченкова [116], Т. Круцевич [130] та ін., є багатоаспектним комплексним феноменом, в якому традиційна освіта взаємодіє із інноваційною. Зважаючи на це, теоретико-методологічне підґрунтя осучаснення системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури визначаємо з позицій аксіологічного, антропологічного, гуманістичного, креативного, акмеологічного, культурологічного, технологічного, особистісно-розвивального, системного і синергетичного підходів стосовно розвитку творчого потенціалу особистості.

Водночас урахуємо позиції П. Джуринського [72], Л. Сущенко [237], О. Тимошенка [240] та інших науковців, які зауважують, що в освітній теорії і практиці підготовки майбутніх учителів фізичної культури наявні численні суперечності щодо гармонійного особистісно-професійного становлення студентів як фахівців і професіоналів, здатних до професійного саморозвитку. Поділяємо думку вчених, що на сучасному

етапі модернізації вищої педагогічної освіти традиційна система професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури вже не може всебічно задовольнити запити соціального замовлення. В освітній практиці ВНЗ майже не приділяється увага організації та керуванню професійним саморозвитком майбутніх учителів фізичної культури. Вважається, що ефективною формою активізації процесу саморозвитку є проведення різних офіційних заходів. Зазвичай, більшість студентів охоче беруть у них участь і виконують завдання, однак не усвідомлюють їх значення для професійного саморозвитку.

Аналіз навчальних планів, освітньо-професійних програм та навчально-методичного забезпечення вищої фізкультурної освіти у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Прикарпатському університеті імені В. Стефаника, Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка, Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, а також, форм і методів навчання як факторів зовнішнього впливу, засвідчує, що підготовка майбутніх учителів фізичної культури зорієнтована переважно на виконання ними навчальної (дидактичної) функції. Така позиція, що натепер вже традиціоналізувалася, своїми початками сягає історичного періоду, коли вважалося, що вчитель, як носій знань, передає їх учням, і чим вищий в учителя рівень володіння знаннями, вміннями та професійними навичками, тим міцніше вихованці опанують програмові знання й набудуть відповідних вмінь та навичок. За такої підготовки майбутні вчителі фізичної культури найменше набувають знань про самих себе як людину і особистість. Зважаючи на це, вже у процесі виконання завдань педагогічної практики у них виникають значні труднощі.

Власний досвід професійно-педагогічної діяльності засвідчує, що реалії педагогічної практики вимагають від майбутніх учителів фізичної

культури постійного самоконтролю, керування власним емоційним станом, толерантності й тактовності у взаємодії та комунікації з колегами, учнями. Однак у програмах навчальних курсів «Теорія і методика фізичного виховання», «Підвищення спортивної майстерності», «Професійна діяльність у сфері фізичного виховання», «Професійні педагогічні комунікації вчителя фізичної культури» та ін. проблемам самопізнання, рефлексивної педагогічної діяльності приділено другорядну, епізодичну увагу, відсутні ефективні методики і технології саморозвитку. У зв'язку з цим студентам-практикантам суперечливі питання і ситуації педагогічної взаємодії і саморозвитку доводиться розв'язувати інтуїтивно.

Важливо підкреслити, що на основі отриманих результатів усних і письмових опитувань майбутніх учителів фізичної культури (769 студентів I – IV курсів), організованих у ході констатувального етапу експерименту на базі Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Прикарпатського університету імені В. Стефаніка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, не було виявлено жодного реципієнта, який би мав чітко і раціонально спроектовану, змістовну програму професійного саморозвитку, продемонстрував високий рівень володіння науково обґрунтованими відомостями про оптимальні засоби та способи роботи над собою щодо фахового самовдосконалення.

Хоча результати теоретичного аналізу наукових праць засвідчують, що студенти вищих навчальних закладів першорядне значення надають моральній самоосвіті, зокрема читанню художньої та науково-популярної літератури з психології, що вказує на деякою мірою просвітницький характер самовиховання студентів. Майбутні вчителі прагнуть розвинути установку не здійснювати аморальних вчинків, контролювати свої дії і поведінку, вправлятися в стриманості, використовувати методи самовиховання, самопереконання і самонавіювання [82].

Вивчення проблеми особистісного саморозвитку і професійного самовдосконалення педагога у науковій літературі (О. Абдуліна [1], Н. Белікова[24], Є. Власова [40], Г. Генсерук [50], Г. Макарова [166], В. Орлов [191], М. Солдатенко [233], Б. Ференчук [244] та ін.), а також аналіз сучасного стану педагогічної практики у ВНЗ в контексті досліджуваної проблеми засвідчує низький рівень мотивації студентів до саморозвитку. Значна частина майбутніх учителів фізичної культури не усвідомлюють, що професійний саморозвиток – це шлях до творчості, самовираження, становлення неповторного індивідуально-творчого стилю власної професійної діяльності.

Таке явище пояснюємо суперечностями, що виникають між нинішньою системою професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, недостатньо зорієнтованою на формування у них потреби в постійному професійному саморозвитку, і своєрідністю фаху, в сутності якої закладено необхідність «творення» себе і своїх вихованців, постійної саморозвивальної освітньої діяльності [166]. Традиційне ж навчання, побудоване на асоціативно-рефлекторній теорії, передбачає засвоєння знань шляхом попереднього заучування, запам'ятовування, і подальшого застосування. Часто, як показує власний досвід, під час педагогічної практики майбутніх вчителів фізичної культури трапляються випадки, за яких не у студентів не вистачає знань, умінь, навичок для продуктивного розв'язання ситуації, а засвоєні ними відомості у процесі професійної підготовки виявляються непотрібними, зайвими знаннями.

Актуальність проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури в практико-професійному й методичному аспектах увиразнюється виявленими нами суперечностями, що виникають, по-перше, між зростаючими потребами суспільства в учителях фізичної культури, здатних до самоосвіти й самовиховання, і недостатнім рівнем забезпечення у вищих навчальних закладах відповідних для цього педагогічних умов; по-друге, між необхідністю професійного

саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах, що забезпечує їхню конкурентоспроможність та відсутністю науково обґрунтованої моделі і програми професійного саморозвитку; по-третє, між об'єктивною потребою оновлення змісту вищої фізкультурної освіти з урахуванням новітніх соціокультурних вимог та невідповідністю існуючого у вищих навчальних закладах навчально-методичного забезпечення професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Подолання подібних суперечностей, відповідно до результатів дослідження В. Шаповалової, можливе на основі «пошуку нових шляхів, методів, форм, засобів формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення» [261, с. 427]. Науково цінним для розв'язання завдань нашої дисертаційної роботи є дослідження Н. Бородовіциної, в якому висвітлено структуру й джерела формування та активізації пізнавального інтересу студентів інститутів фізичної культури [32]. Осмислюючи структуру пізнавального інтересу майбутніх учителів фізичної культури, науковець акцентує увагу на його двовекторній природі (спрямованість на спорт і педагогічну діяльність). У дослідженні науково обґрунтовано, що основними джерелами формування пізнавального інтересу є зміст матеріалу, міжпредметні зв'язки, методи викладання. З-поміж ефективних методів викладання, які викликають у студентів пізнавальний інтерес, автор виокремлює метод аналізу професійних ситуацій, який ми також використовуємо в дослідженні. У нашій дисертаційній роботі враховуємо аргументовану думку Н. Бородовіциної про взаємозв'язок і взаємозумовленість пізнавального інтересу студентів до самостійної роботи та інтересів, котрі з'являються під час розгляду професійних ситуацій, рольових і ділових ігор. Таке міркування означило концептуальну ідею вивчення процесу професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, що за допомогою відповідних педагогічних умов можливо викликати зміни пізнавального інтересу як

усвідомленої потреби поширювати та поглиблювати набуті знання й використовувати їх у практичній діяльності, а у подальшому – вдосконалювати діяльнісний аспект самостійної роботи.

Вивчення пізнавальних процесів, які відбуваються у результаті саморозвитку студентів, утворюють підґрунтя для набуття спортивної та педагогічної майстерності і водночас свідчать про наявність складних, взаємозалежних змін. У здійсненні дослідницького пошуку зважаємо на результати наукових розвідок О. Ажиппо [2], В. Наумчук [180], Г. Шандригось [259], що переконливо аргументують вагомість професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури ще на етапі підготовки у ВНЗ, в умовах якої студенти мають можливість проявити себе як фахівці, віднайти в кожній складовій освітнього процесу найважливіші відомості, найефективніші технології, методики, форми, методи, прийоми роботи.

Отже, беззаперечною є соціально-гуманітарна, конвенційно-законодавча, теоретико-педагогічна та методико-практична доцільність і актуальність питання професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури як наукової проблеми в теорії і практиці професійної освіти. Вказану проблему конкретизуємо аспектами з'ясування психолого-педагогічної сутності, поетапної структури професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури з урахуванням принципів діячності та інтердисциплінарності, розкриттям змісту і структури готовності майбутніх учителів до професійного саморозвитку, обґрунтуванням педагогічних умов, проектуванням моделі й алгоритму зазначених процесів у межах професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Теоретичними засадами виконання завдань дослідження слугують наукові ідеї в галузі філософії, педагогіки і психології, результати міждисциплінарних досліджень щодо різних аспектів особистісного і професійного розвитку та самовдосконалення майбутніх учителів фізичної культури, положення про системно-структурний підхід до аналізу педагогічних явищ (В. Андрущенко [6], Б. Ашмарін [13], І. Зязюн [101],

Н. Кузьміна [131]), Н. Ничкало [183], В. Радкевич [205] та ін.); про діалогову взаємодію в процесі навчання і виховання та її роль у формуванні особистості (І. Бех [21], Л. Рувинський [214] та ін.); про своєрідність вітчизняної системи фізичного виховання і професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури (А. Ареф'єва [8], Н. Белікова [23], Е. Вільчковський [38], М. Данилко [66], Т. Круцевич [130], П. Лесгафт [160], М. Носко [184; 185], О. Онопрієнко [189], Л. Сущенко [237], А. Цьось [255], Б. Шиян [265] та ін.). Теоретичні засади професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у широкому розумінні розглядаємо як систему понять і уявлень про професійно-педагогічну діяльність, спрямовану на поширення здорового способу життя, фізичний і культурний розвиток громадян України; у вузькому – як систему знань про індивідуальні та особистісні особливості майбутніх учителів на певних етапах професійної підготовки, його духовного, інтелектуального і фізичного розвитку.

У дослідницькому пошуку керуємося такими інтерпретаційними варіантами розуміння сутності професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури: «послідовність етапів формування готовності до здійснення професійної діяльності» [97, с. 55]; «система педагогічних заходів, що забезпечують формування у студентів професійно спрямованих знань, умінь, навичок і професійної готовності до майбутньої професійно-педагогічної діяльності» [229, с. 47]; «процес формування в особистості професіоналізму, завдяки якому вона стане конкурентоспроможною на ринку праці» [237, с. 28]. У дослідженні наукової проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури виходимо з міркувань, сформульованих у працях Л. Сущенко:

– у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту у вищих навчальних закладах необхідно враховувати

історію становлення і розвитку вітчизняної системи професійної підготовки фахівців фізичної культури та спорту в Україні у ХХ столітті;

– необхідно здійснювати об'єктивний аналіз зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців фізичної культури та спорту;

– потрібно враховувати перспективні напрями модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту відповідно до вітчизняних та світових стандартів [237].

У вивченні та розв'язанні проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури беремо до уваги узагальнюючі твердження О. Тимошенка щодо необхідності «досягнення максимально можливих для конкретних умов результатів професійної підготовки фахівця; виконання нормативів часу, який відводиться на професійну підготовку в цілому і на проведення аудиторних занять зокрема; максимальної відповідності результатів соціально обумовленим цілям, означених суспільством перед вищою школою, що забезпечить оптимізацію професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури» [240, с. 24].

Значущим у контексті нашої дисертаційної роботи є міркування В. Наумчука, який, досліджуючи систему вищої фізкультурної освіти, прийшов до висновку, що професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури пов'язується, перш за все, із наявністю та рівнем реалізації професійно значущих знань, умінь, навичок, особистісних якостей, а її результатом є готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності та подальшого професійного самовдосконалення [180]. У навчальному посібнику «Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор» дослідник обґрунтовує теоретичні засади професійної підготовки та самостійної діяльності студентів факультетів фізичного виховання, розкриває значення курсу спортивних ігор для професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури, висвітлює педагогічні умови

вдосконалення їхньої фахової підготовки у процесі самостійної роботи зі спортивних ігор.

Науковий інтерес складає концепція Л. Демінської, в якій із метою вдосконалення системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах аксіології схарактеризовано структуру і встановлено критерії сформованості аксіологічної компетентності, презентовано оригінальну модель професійно-педагогічної підготовки таких фахівців й обґрунтовано відповідні організаційно-методичні умови [67].

Успішність дій учителя фізичної культури, безперечно, залежить від характеристик його професійної майстерності: освітня діяльність обумовлена освітньою компетентністю, гностичними і мотивувальними вміннями; виховна – компетентністю у вихованні й оздоровленні, конструктивними й організаторськими вміннями; оздоровча – компетентністю в оздоровчій діяльності, а також конструктивними вміннями; змагальна – сукупним впливом змагальної та оздоровчої компетентності, а також гностичних і мотивуючих умінь. Ступінь задоволення вчителів виконуваною роботою визначається рівнем сформованості у них професійної, виховної й оздоровчої компетентностей [71]. У дослідженнях останніх десятиліть (А. Деркач, А. Ісаєв, Л. Сущенко, О. Тимошенко та ін.) наголошується, що учитель фізкультури, який виявляє професійну майстерність, володіє не тільки адекватною самооцінкою професійних і особистісних якостей, а й певною системою ставлень до себе, спрямованістю на постійний саморозвиток. Учителі-майстри найбільшу активність проявляють у підготовці до занять та їх аналізі, усвідомлюючи, що ретельність підготовки до уроку фізкультури сприяє успіху в досягненні навчальної і розвивальної мети уроку, а постситуативна і компенсаторна дії – саморозвитку.

Виконуючи завдання дисертаційного дослідження, ми аналізували монографію «Перспективні моделі фізкультурно-оздоровчих технологій у

фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів» (С. Драчук, В. Мірошніченко, Ю. Фурман), в якій відображено авторські програми різних фізкультурно-оздоровлювальних технологій, що можуть бути використані у процесі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів; а також здійснено аналіз ефективності впливу фізичних навантажень різного спрямування на їхню функціональну й фізичну підготовленість та запропоновано методи, що можуть бути використані для їх моніторингу протягом навчального року [250].

Важливими у з'ясуванні педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, на нашу думку, є авторські курси та програми із психології фізичного виховання і спорту для студентів факультетів фізичного виховання, розміщені на офіційних сайтах ВНЗ. У таких навчально-методичних комплексах узагальнено зміст навчального предмета, його історію, психологію фізичного виховання і спорту; розкрито психолого-педагогічні особливості навчання, виховання і формування особистості та колективу під час занять із фізичної культури та спорту, схарактеризовано психологічні особливості фахової діяльності вчителів фізичної культури; висвітлено особливості змісту психологічної підготовки окремих спортсменів та команд; окреслено своєрідність різних видів спорту та вправ змісту шкільної навчальної програми з фізичної культури, основних шляхів формування рухових навичок тощо. У розв'язанні проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури також урахуємо потенціал їхнього взаємонавчання у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах, зокрема на заняттях із фізичного виховання, беремо до уваги нормативні вимоги до рівнів підготовленості майбутніх фахівців із теоретико-методичного і практичного розділів програми з фізичного виховання, методики самоконтролю та самооцінки рівня фізичної підготовленості, фізичного розвитку та стану здоров'я, методики психодіагностики, подано орієнтовні

комплекси вправ різної спрямованості та програми фізичної підготовки [109].

Оновлення процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури спрямовується переважно на розкриття своєрідності набуття знань у галузі фізичної культури і спорту, уточнення специфіки їхньої педагогічної діяльності, пошук ефективного впровадження нових педагогічних технологій, переосмислення традиційної професійної підготовки студентів за напрямом 6.010201 «Фізичне виховання», створення на цій основі інноваційної схеми організації навчального процесу, що відповідає вимогам, які ставляться до вищих навчальних закладів [286]. Відтак педагогічна технологія професійної підготовки фахівців у галузі фізичної культури постає як своєрідний алгоритм послідовної реалізації спроектованої цілісної моделі навчально-виховного процесу. У визначенні основних структурних компонентів такого алгоритму важливо враховувати своєрідність еталонних модельних уявлень, кваліфікаційних характеристик, компетентнісних моделей та професійних профілів учителя фізичної культури як фахівця, зміст вищої педагогічної, фізкультурної, професійної освіти, індивідуально-особистісні характеристики учасників освітнього процесу як суб'єктів професійного саморозвитку, педагогічні умови та результати навчання.

Отже, на основі теоретичного аналізу наукової літератури з теми дослідження маємо підстави стверджувати, що питання професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах є актуальним і досліджено частково. Необхідність вивчення потенціалу професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, створення сприятливих умов для його реалізації не розкривається повною мірою, не враховуються внутрішні чинники, які спонукають його до самостійних змін у змісті професійної самосвідомості та власної поведінки.

Наукового обґрунтування потребують такі питання:

– психолого-педагогічна сутність професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах;

– структура готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах;

– педагогічні умови та модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури;

– мета, завдання, зміст, методи та організаційні форми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури (наприклад, новітні технології: інформаційних, телекомунікаційних, проектних, психолого-педагогічного супроводу тощо);

– моделювання безперервної педагогічної практики як розвивального середовища самостійної діяльності студентів та трансферу наукового знання в освітній процес педагогічних університетів.

Вищевикладене підтверджує необхідність пошуку ефективних шляхів розв'язання проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, що дозволило б суттєво підвищити рівень вищої фізкультурної освіти

1.2. Суть професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури

Теоретичним підґрунтям визначення сутності і структури професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури слугують праці *філософів* (В. Андрущенко [6], М. Бердяєв [19], І. Бичко [246], І. Бойченко [246], Є. Губський [245], І. Зязюн [99], В. Кремень [125] Дж. Локк [163], В. Мамардашвілі [169], І. Пригожин [201], Ж.-П. Сартр [216], І. Стенгерс [201], В. Табачковський [246], В. Франкл [247], В. Хайдеггер [251], А. Шопенгауер [267] та ін.), *психологів* (Г. Балл [15], О. Бодальов [26], Л. Божович [28], Д. Бокум [29], Л. Виготський [46; 47], Т. Галузо [48], П. Гальперин [49], Є. Гогунів [52], Ф. Гोनоболін [56], М. Дьяченко [81], В. Давидов [65], Е. Зеєр [97], Л. Кандибович [81], Є. Климов [117], О. Кобялковська [118], Г. Костюк [122], Г. Крайг [29], Б. Кретти [126], О. Леонтєв [158], С. Максименко [168], А. Маслоу [173; 174], К. Платонов [196], А. Реан [207], В. Рибалка [204], К. Роджерс [208], С. Рубінштейн [211; 212], В. Семиченко [222] та ін.), *педагогів* (О. Дубасенюк [79], Л. Іванова [107], Т. Ільїна [106], Є. Кабанова-Міллер [108], Р. Карпюк [113], Т. Круцевич [130], Н. Ничкало [183], В. Орлов [191], В. Радкевич [205], Л. Сущенко [237], О. Тимошенко [242], А. Цьось [255-256], Б. Шиян [263-265], В. Ягупов [271] та ін.).

Визначення сутності понять: «розвиток», «професійний розвиток», «саморозвиток», «професійний саморозвиток», «умови професійного саморозвитку вчителя», «готовність до професійного саморозвитку» логічно розпочати з ключової категорії «розвиток».

У філософії існує дві світоглядні позиції щодо змісту поняття «розвиток». У найзагальнішому розумінні розвиток тлумачать як «саморух явища, що визначається внутрішніми суперечностями, зовнішніми чинниками...; незворотну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних й ідеальних об'єктів» [245, с. 121]. Вчені наголошують, що такий рух може

відбуватися у позитивному і негативному напрямках [171, с. 87]. Системологи розвиток розуміють як «процес та результат цілеспрямованої зміни системи, найзагальнішою закономірністю якої є її трансформація із стану розвитку в саморозвиток» [12, с. 35]. Відповідно до концептуальних теорій В. Андрущенка [6], І. Зязюна [99], В. Кременя [125] та ін. розвиток майбутніх учителів фізичної культури у вимірі філософії є складним інтегративним процесом, що охоплює «природні» (дозрівання і зростання) і «надприродні» механізми (набуття життєвого досвіду), забезпечуючи формування особистісно і професійно значущих якостей. Як зауважує І. Зязюн, «розвиток та саморозвиток спричиняється виникненням суперечностей між наявним і бажаним рівнями психологічної, соціальної й професійної зрілості людини, котрі слугують рушійними силами психологічного механізму «творення людини» [99, с. 130]. Водночас учений наголошує на спорідненості та взаємозумовленості понять «розвиток» і «саморозвиток», заперечуючи їх тотожність. Існує позиція, що процес саморозвитку, на відміну від процесу розвитку особистості, «відбувається силою внутрішніх причин, незалежно від зовнішніх чинників...» [245, с. 138]. На основі теоретичного осмислення й узагальнення наукових розвідок нами визначено такі інтерпретаційні варіанти філософського розуміння змісту поняття «саморозвиток»:

- духовно-практичне самоперетворення людини (А. Лазурський [156], М. Мамардашвілі [170] та ін.);
- духовне самопізнання і самовдосконалення особистості (М. Бердяєв [19], Ж. Сартр [216], М. Хайдеггер [251] та ін.);
- вирішення складних життєвих ситуацій (М. Бахтін [17], Дж. Локк [163], В. Франкл [247] та ін.);
- проходження людини через кризи (І. Пригожин [201] й ін.).

У концептуальних ідеях філософів розвиток і саморозвиток схарактеризовано як складні циклічні явища закономірних змін

матеріальних та ідеальних об'єктів, внаслідок яких формується їх новий якісний стан.

Однак розбіжності виявлено у позиціях учених відносно факторів розвитку людини. Так, Дж. Локк уважав, що головною рушійною силою розвитку дитини є виховання, оскільки після народження душа людини є «чистою дошкою» [163, с. 91]. Більшість науковців таку позицію англійського філософа і педагога не підтримують, стверджуючи, що людина має спадковість (генотип), який впливає на становлення людини як соціальної істоти [122; 156; 170]. Приміром у психології стверджують, що розвиток має стихійний характер і не залежить від виховання [47; 94; 168]. Ми поділяємо думку вчених, що соціалізація людини підпорядковується законам і закономірностям розвитку складних біосоціальних систем, потребує цілеспрямованого виховного впливу і певним чином залежить від генетично отриманих фізичних і психологічних властивостей, які також розвиваються як із віком, так і з набуттям певного досвіду. Відповідно до дослідження Т. Ільїної, джерелом і рушійною силою набуття такого досвіду є навчання і виховання [106, с. 18]. Подібні твердження аргументовано в працях Л. Виготського [47], В. Давидова [65], О. Дубасенюк [79], Є. Кабанової-Міллер [108], Н. Ничкало [183], С. Рубінштейна [211; 212] та ін.

Отже, рушієм розвитку людини в цілому й майбутніх учителів фізичної культури, зокрема, є соціалізація особистості, підпорядкована внутрішнім (спадковість) і зовнішнім (соціальне середовище, навчання і виховання) факторам. Проте саме зовнішні умови зумовлюють реалізацію внутрішніх можливостей.

У психологічному обґрунтуванні сутності розвитку і професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми опиралися за гуманістичну теорію самоактуалізації. Відповідно до засадничих тверджень А. Маслоу [174], К. Роджерса [208] та інших психологів-гуманістів, професійний саморозвиток – це складний поетапний процес,

що вирізняється численними механізмами самоактуалізації, самовизначення, виникнення потреби і мотивації самовдосконалення майбутніх учителів фізичної культури.

У концепції розвитку особистості А. Маслоу самоактуалізацію розкрито як центральне явище, прагнення людини самовдосконалюватися, проявляти себе у значущій для неї справі. Спорідненими із поняттям «самовизначення», на думку вченого, є явища «самоактуалізації», «самореалізації», «самоздійснення». Прикметно, що А. Маслоу свого часу припускав, що пересічна людина задовольняє свої потреби приблизно в таких параметрах: на 85 % – фізіологічні, на 70 % – у безпеці і захисті, на 50 % – в любові і приналежності до певної соціальної групи, на 40 % – потребу в самоповазі, на 10 % – потребу в самоактуалізації.

За переконаннями психолога, ієрархія потреб властива всім людям і чим вище піднімається людина у своєму розвитку, тим більшу індивідуальність, морально-духовне та психічне здоров'я вона демонструє. Основний інтерес А. Маслоу зосереджував на потребі самоактуалізації. «Щоб перебувати в злагоді із собою, музикант повинен створювати музику, художник – малювати, поет – писати вірші. Людина має бути такою, якою вона може бути. Цю потребу можна називати самоактуалізацією» [292].

Отже, самоактуалізація, за А. Маслоу, – це максимальне використання людиною своїх талантів, здібностей, можливостей, бажання індивіда стати таким, яким він спроможний стати. Однак вершини особистісного розвитку і самоактуалізації досягають не більше 4 % людей.

Орієнтуючись на висвітлені вище наукові позиції, більшість авторів дослідницьких розвідок із проблем професійного розвитку майбутніх учителів акцентують увагу, по-перше, на готовності до рефлексії, що є важливим способом пізнання людиною самої себе й найближчого оточення та предметного довкілля (О. Абдулліна [1], Д. Лихачов [161], В. Орлов [190], М. Солдатенко [233], В. Федоров [243]); по-друге, на умовах,

чинниках і факторах, що впливають на процеси розвитку і саморозвитку особистості фахівця та майбутнього педагога (Г. Балл [15], Г. Костюк [122], В. Лозовецька [162], В. Рибалка [203], С. Рубінштейн [211], Л. Рувинський [213]). Розвиток і саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури передбачає усвідомлення ними самих себе як наставників у процесі навчання, а також необхідність самостійного вдосконалення своїх знань, умінь і навичок, що забезпечить понадчасову ефективність майбутньої професійної діяльності [180].

Зважаючи на висвітлені міркування, розвиток усвідомлюємо як об'єктивний, закономірний, цілеспрямований процес послідовних якісних і кількісних змін у межах єдиного, внутрішньо взаємозумовленого вектора.

Відповідно до уточненого розуміння сутності розвитку вважаємо, що професійний розвиток майбутніх учителів фізичної культури відбувається завдяки специфічності видів їхньої діяльності під час аудиторних занять, виконання дослідницької роботи, завдань педагогічної практики, а також у процесі взаємодії з найближчим оточенням (однокурсниками, фахівцями в галузі фізичної культури і спорту, учнями та ін.). На нашу думку, найактивніше професійний розвиток майбутніх учителів фізичної культури здійснюватиметься, якщо доповнюватиметься саморозвитком.

У такому контексті постає необхідність уточнити сутність поняття *«професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури»*. Для виконання цього завдання здійснювали теоретичний аналіз праць, в яких висвітлено, по-перше, своєрідність саморозвитку особистості в цілому й психологічні передумови цього процесу (О. Запорожець [94], Ю. Кулюткін [132] та ін.), по-друге, особливості особистісно-професійного становлення майбутніх учителів у процесі їх навчання у ВНЗ (І. Беха [21], А. Деркача [71], І. Зязюна [100], Г. Костюка [122], Н. Кузьміної [131], А. Маркової [171], В. Семиченко [222] та ін.); по-третє, суть саморозвитку особистості вчителя й майбутніх фахівців (Б. Ашмаріна [13], Г. Балла [15], В. Бальсевича [16], І. Беха [21], О. Бодальова [27], Л. Виготського [44],

І. Зязюна [101], П. Лесгафта [160], В. Костюкевича [123], А. Маслоу [173], О. Онопрієнка [189], К. Роджерса [208], В. Сухомлинського [236], Б. Шияна [265], П. Якобсона [272], А. Каспі, Б. Робертса [281], Д. Фрімана [285] та ін. У психологічних дослідженнях ідею саморозвитку пов'язують із процесами самореалізації, що є підґрунтям багатьох концепцій про людину (Е. Зеєр [97], А. Маслоу [173], К. Роджерс [208], В. Франкл [247] та ін.) і «...займає провідне місце у гуманістичній психології. Постійне прагнення до саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації вирізняється індивідуально-особистісною ціннісною сутністю. Означені явища характеризують, із одного боку, особистісну зрілість, а з іншого, – розкривають умови її досягнення. Потреба в саморозвитку, самоактуалізації – це джерело довголіття людини... і не лише фізичного, але й соціального, особистісного» [207, с. 181].

Відповідно до наведених ідей учених, вважаємо, що концепція професійного саморозвитку дорослої людини, якою є як студент, так і учитель фізичної культури, має базуватися на уявленні про єдність самоактуалізації і самотрансценденції. В. Франкл обґрунтовував, що бути людиною – означає бути спрямованим не на себе, а на щось інше [247]. З позицій гуманістичного підходу самоактуалізація і самотрансценденція мають знаходитися в органічній єдності. Потреба в саморозвитку не закладена генетично, а формується і стає домінантою свідомості та поведінки. Водночас, означена потреба не є результатом здобуття професійної освіти у вищому навчальному закладі. Незважаючи на вплив різних чинників, потреба в саморозвитку – це результат особливої соціокультурної взаємодії майбутніх учителів фізичної культури із найближчим професійним оточенням та з самими собою. Така взаємодія мотивує найповніше розкриття задатків і здібностей педагогів, забезпечуючи адекватну суспільним потребам самореалізацію та самоствердження.

Зауважимо, що формування мотивів у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах та відповідних змін у структурі мотивації під час професійної діяльності – процес складний і тривалий у часі. Теоретичний аналіз наукових розвідок Г. Балла [15], І. Бежа [21], Л. Виготського [44], А. Деркача [71], І. Зязюна [100], Г. Костюка [122], Н. Кузьміної [131], А. Маркової [171], В. Семиченко [222], Б. Шияна [265], П. Якобсона [272], А. Каспі, Б. Робертса [281], Д. Фрімана [285] та ін. засвідчує, що ступінь активності професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури визначається структурою мотивів їхньої пізнавальної діяльності. За умови домінування внутрішніх мотивів гарантованою є вмотивованість студентів до професійного саморозвитку. Якщо ж провідним мотивом діяльності майбутніх учителів фізичної культури слугуватиме зовнішній, а в особистісній структурі мотивації – не виявиться внутрішніх мотивів, то вмотивованість до професійного саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації буде недостатньою або відсутньою.

Аргументуємо означену позицію, вдаючись до дефінітивного аналізу поняття «мотивація». У науковому дискурсі вказану категорію тлумачать як спонуку до дії, динамічний фізіологічний або психологічний процес, що визначає поведінку людини, її організованість, активність, стійкість, здатність задовольняти свої потреби. В такому контексті В. Шапар звертає увагу на «усвідомлювані та неусвідомлювані психічні фактори, що спонукають індивіда до здійснення певних дій і визначають їхню спрямованість та цілі» [260]. Вперше поняття «мотивація» використав А. Шопенгауер. Учений стверджував: «мотивація – це лише казуальність, що зумовлена процесами пізнання: інтелект – середовище мотивів..., вищий потенціал сприйнятливості... людина може усвідомлено здійснювати вибір між рішеннями, а саме, критично осмислювати мотиви, що взаємно виключають себе як такі, тобто дозволити їм випробувати свою владу над її волею, після чого сильніший мотив визначає її волю, і її

дія відбувається з такою ж необхідністю, з якою котиться куля, якщо її штовхнули» [267]. Відтак мотивацію майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у найзагальнішому вигляді розглядаємо як сукупність рушійних сил, що спонукають їх до здійснення конкретних дій у межах функціональних обов'язків. При цьому зв'язок між окремими їхніми силами і діями опосередкований складною системою взаємодій, внаслідок реалізації якої кожний індивід по-різному реагує на однакові впливи з боку тих самих сил і факторів. У дисертаційному дослідженні враховуємо позицію Є. Бондаревської, С. Кульневич, що поведінка людини й здійснювані нею окремі дії також можуть впливати на її реакцію щодо виконання певної діяльності чи її механізмів [30]. У зв'язку з цим слушною є позиція дослідників, що у процесі виконання дій у людини може змінюватися як ступінь впливу дії, так і спрямованість поведінки, викликана певним впливом. Отже, мотивацію розглядаємо як сукупність внутрішніх та зовнішніх рушійних сил, які спонукають індивіда до діяльності, задають її межі і форми, посилюють та увиразнюють спрямованість, орієнтовану на досягнення певних цілей; й усвідомлюємо, що вплив мотивації на поведінку людини залежить від численних індивідуальних факторів та обставин і може змінюватися під впливом зворотного зв'язку з боку діяльності конкретного індивіда.

У психології прийнято розмежовувати вивчення змісту і процесу мотивації. Одним із ініціаторів такого підходу у науково-освітньому просторі вважають американського психолога А. Маслоу, який переконливо довів, що вмотивована людина завжди краще працює [292]. Однак на противагу концепції А. Маслоу Ф. Херцберг виділяє дві групи потреб, які впливають на майбутню мотивацію індивіда: зовнішні (зарплатня, умови праці, статус, режим роботи, міжособистісні стосунки, ступінь контролю за роботою); власне мотивувальні (можливість кар'єрного зростання, соціальне визнання, просування по службі, власне робота) [199]. Ф. Херцберг зробив цікавий висновок: усунення факторів,

що викликають зростання незадоволеності людини, не обов'язково призводить до збільшення задоволеності і навпаки. У зв'язку з цим першорядну увагу доцільно приділяти незадоволеності людини, і тільки потім, за допомогою мотивувальних факторів, необхідно забезпечувати задоволеність [199]. Отже, теорії щодо змісту мотивації базуються на дослідженні потреб і виявленні факторів, що визначають поведінку індивіда.

У концепціях щодо особливостей процесу мотивації увагу зосереджують на дослідженні зусиль працівників і виборі ними чітко визначеного виду поведінки для досягнення конкретних цілей. З-поміж таких теорій розрізняють: теорію очікувань, або модель мотивації за В. Врумом; теорію справедливості; теорію або модель Портера-Лоулера [238]. Існують й інші підходи.

Серед вітчизняних учених проблеми мотивації досліджували Л. Божович [28], А. Вербицький [37], О. Гребенюк [62], Є. Ільїн [104], О. Леонтьєв [159] та ін. Науковці обґрунтували особливості взаємодії стимулів, що зумовлюють активізацію процесів професійного та особистісного саморозвитку вчителя в цілому, своєрідність особливості психолого-педагогічних механізмів стимулювання мотивації таких процесів. Результати досліджень психологів нами враховано у визначенні педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах (п. 2.2) і застосовано у ході дослідно-експериментальної роботи (п. 3.2, 3.3), що висвітлено у відповідних підрозділах дисертації.

З-поміж найефективніших механізмів стимулювання мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми, керуючись вченням О. Леонтьєва, визначаємо систему мотивів, що формується на основі актуальних потреб і особливостей конкретної ситуації у межах виконання провідних видів діяльності. Відтак мотив, що

зумовлює діяльність, надає їй особистісного змісту і визначається як «провідний або сенсоутворювальний» [159, с. 105].

Досліджуючи структуру мотивів Є. Ільїн опирається на методику вивчення мотивації професійної діяльності, розроблену румунською дослідницею К. Замфір, яка виходить із уявлення про три складові мотивації: внутрішню (ВМ), зовнішню позитивну мотивацію (ЗПМ) і зовнішню негативну мотивацію (ЗНМ) [104]. Внутрішні мотиви формуються у свідомості людини в процесі навчальної чи професійної діяльності і виявляються в розумінні суспільної й особистої значущості та задоволення від виконуваної праці. Якщо внутрішня мотивація утворюється на основі потреб самої людини, вважає автор, то людина отримує задоволення від праці і не потребує будь-якого зовнішнього стимулювання. Зовнішня ж мотивація формується за межами свідомості працівника і роботи, яку він виконує: визнання оточуючих, зарплатня, побоювання осуду з боку найближчого оточення, уникнення неприємностей. З-поміж складників зовнішньої позитивної мотивації К. Замфір виокремлює матеріальне стимулювання, просування по службі, престиж, тобто стимули, заради яких людина вважає потрібним докласти максимум своїх зусиль. Зовнішня негативна мотивація включає покарання, критику, осуд, штрафи тощо. Найефективнішою науковці визнають внутрішню мотивацію. У зовнішній позитивній, як і зовнішній негативній, мотивації за порівняно короткий час поступово втрачається, а врешті й зовсім зникає її стимулювальний потенціал. Приміром, якщо матеріальне заохочення тривалий час перебуває на однаковому рівні, то швидко втрачає своє мотиваційне навантаження. Тому в розвинених країнах світу, враховують точку зору психологів, і зарплатню педагогічних працівників підвищують не через 5 – 10 років, а – через значно коротші проміжки часу.

Серед вітчизняних учених найбільших успіхів у розробці теорії мотивації досягли Л. Виготський і його послідовники, які досліджували проблеми мотивації у педагогічній діяльності. Їхній доробок у царині

педагогічної психології широко впроваджено у вітчизняну педагогічну практику. Педагоги розглядають мотивацію як механізм, що регулює окремі дії і поведінку людей загалом, визначаючи її спрямованість. Особливу увагу в наукових працях зосереджено на специфіці процесів формування ціннісно-сміслових утворень особистості, що забезпечують професійний саморозвиток педагогів і майбутніх фахівців.

Конкретизуючи наукову категорію професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки, ми звернулися до досліджень, у яких обґрунтовано ідею, що детермінантом розвитку особистості є провідні види виконуваної діяльності, а тому людина навчається, виходячи з позицій її відповідності професії та успішній діяльності в ній. Наприклад, Є. Чудіна аргументовано доводить, що саморозвиток – це внутрішній процес самозмінення системи під впливом власних суперечностей, вищий рівень саморуху. При цьому система, що саморозвивається, має бути відкритою, оскільки внутрішні ресурси не зможуть забезпечити тривале існування системи [258]. Ми погоджуємося з дослідницею стосовно розуміння саморозвитку як внутрішнього процесу самозмінення, під впливом індивідуально-особистісних суперечностей, і адаптуємо означену ідею у контекст дослідження. Особистий результат професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури в процесі навчання – ширший, ніж професійний досвід учителів фізичної культури в загальноосвітній школі. Це пояснюється тим, що власна, пережита особистістю педагогічна ситуація сприяє набуттю відповідного професійного досвіду.

Отже, психологи диференціюють процеси розвитку і саморозвитку особистості і, відповідно, розрізняють зовнішні та внутрішні умови здійснення означених процесів. За формулою детермінації, яку висунув С. Рубінштейн, зовнішні умови розвитку індивіда впливають на процес саморозвитку через внутрішні умови, що містяться в самому індивіді. Співвідношення зовнішнього й внутрішнього, об'єктивного та

суб'єктивного, соціального і психічного змінюється на різних етапах розвитку особистості, набуває індивідуальних особливостей [212]. Суперечність між зовнішнім і внутрішнім стає джерелом «саморуху», психічного розвитку індивіда, становлення особистості. Внутрішні суперечності, як доводив Г. Костюк, – на кожному етапі онтогенезу особистості набувають інакшого змісту, відповідних форм виявлення і способів подолання. Зокрема, в юнацькому віці вказані суперечливі питання трансформуються в об'єкт самосвідомості, осмислюються особистістю як невдоволення собою, як свідоме, активне прагнення до самовдосконалення і саморозвитку [122]. Дослідники характеризують результати окремих дій і механізмів розпізнавання, відтворення, аналіз та розв'язування задач, що реалізуються за умови відповідної організації та ведення процесу засвоєння дій. Відтак усі дії характеризують як специфічні або особливі. Однак, у концептуальних підходах А. Маслоу і К. Роджерса відсутнє зіставлення результатів засвоєння знань і навичок зі змістом навчальної дисципліни, не простежується побудова ієрархії можливих видів діяльності на одному і тому ж змісті під кутом їх якісних відмінностей. Незважаючи на те, що автори передбачають поетапність трансформацій від репродуктивних до продуктивних видів діяльності на основі однієї і тієї ж інформації в процесі її засвоєння, донині не розроблено критеріїв оцінки рівнів професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, як і готовності до такого процесу.

Наслідуючи провідні ідеї відомих філософів, психологів і теоретиків освіти, О. Кобялковська стверджує, що «професійний саморозвиток педагога припускає інтеграцію та реалізацію в педагогічній праці професійно значущих, особистісних якостей... При цьому педагог відкритий новому досвіду, знанню, отримує задоволення від своєї праці. В основі професійного вдосконалення – принцип саморозвитку, що визначає здатність особистості спроектувати своє буття у площину практичного перетворення. Вивчення професійного й особистісного саморозвитку

вимагає аналізу його джерел, що виводить нас на зовнішні та внутрішні чинники розвитку, систему мотивації» [118].

Таким чином, розглянувши психологічний аспект професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури як необхідну умову зростання якісних показників їх майбутньої професійної діяльності, маємо підстави стверджувати, що саморозвиток може бути регульованим. В особистісній сфері активізується ставлення до себе як до представника певної соціальної групи, окремої особистості, суб'єкта діяльності, індивідуальності з власним стилем виконання професійних дій.

У дисертаційному дослідженні враховуємо думку Ю. Драгнева, що студенти ВНЗ обирають професію самостійно, на основі усталеної в родині системи цінностей, а тому швидко адаптуються до умов професійної діяльності [77]. Водночас зауважимо, що в науці відсутні розвідки, в яких було б системно обґрунтовано фактори-стимули професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах. Не проаналізовано специфіки і закономірностей функціональних взаємозв'язків, стимулів і бар'єрів мотивації саморозвитку, активізації творчої спортивної та фізкультурної діяльності. Виконання цих завдань вимагає від викладача вищого навчального закладу високого рівня фізкультурної вправності, педагогічної майстерності, постійного вдосконалення власних професійних якостей. Рух у цьому напрямі актуалізує значення фізичної культури як засобу безперервного вдосконалення особистості.

У такому контексті важливою є думка В. Орлова щодо спільних напрямів професійного розвитку і саморозвитку майбутніх учителів різних спеціальностей [191]:

- а) формування умінь і навичок як результатів процесів професійного становлення і саморозвитку;
- б) набуття вмінь і навичок, які можна розвинути на основі глибокого осмислення своєрідності майбутньої професійної діяльності;

в) самопізнання з метою виявлення якостей, які можуть заважати ефективній професійній діяльності.

Однак, на наше переконання, своєрідність професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури зумовлюється предметом і метою їхньої діяльності, а саме – фізичним вихованням та оздоровленням школярів. Натепер відсутній єдиний підхід до розуміння сутності поняття «*фізичне виховання*». Так, у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» зазначено, що «фізичне виховання – це головний напрям упровадження фізичної культури, органічна частина загального виховання, покликана забезпечувати розвиток фізичних, морально-вольових, розумових здібностей та професійно-прикладних навичок людини [93, с. 5]. За твердженнями Л. Арефьєвої, фізичне виховання – це педагогічний процес, що зорієнтований на формування спеціальних знань, умінь, а також на розвиток різноманітних фізичних якостей людини. Це – багатогранний процес організації пізнавальної фізкультурно-оздоровлювальної діяльності, спрямований на зміцнення потреби в заняттях фізкультурою і спортом, розвиток фізичних сил і здоров'я, вироблення санітарно-гігієнічних навичок здорового способу життя [9]. Більшість педагогів (Л. Демінська [67], Р. Карпюк [114], Т. Круцевич [130], Л. Сущенко [237], Л. Фролова [248], Б. Шиян [264] та ін.) тлумачать сутність фізичного виховання як процесу, спрямованого на формування в індивіда фізичної підготовленості, вмінь і навичок, інтересів, переконань, позитивних рис особистості, передачу знань, тобто фізичне виховання вважається процесом активного дієвого впливу на відчуття і свідомість, психіку, інтелект і фізичні можливості людини, тобто на всі якості й властивості, що сприяють формуванню стійких соціально-психологічних проявів: позитивної мотивації, ціннісних орієнтацій, інтересів і потреб у сфері фізичної активності та здорового способу життя. Так, Б. Шиян стверджує, що фізичне виховання – це педагогічний процес, здатний удосконалити людину фізично й духовно, забезпечити систематизованими

знаннями, фізичними вправами та способами їх самостійного використання протягом усього життя [264]. Подібної думки дотримуються В. Ареф'єв [7], Н. Белікова [23], Е. Вільчковський [38], Т. Круцевич [130], Л. Матвеев [175]. Науковці розглядають фізичне виховання як спеціально організований процес всебічного розвитку фізичних, моральних і вольових здібностей, життєво важливих рухових навичок і умінь особистості, удосконалення її фізичних якостей для формування здорового, фізично досконалого, соціально активного й морально стійкого покоління силами природи, засобами фізичних вправ та гігієни. Зауважимо, що О. Демінський [69], Л. Матвеев [175] у визначенні поняття «фізичне виховання» керуються положеннями аксіологічного підходу, тому розглядають фізичне виховання як одну з форм педагогічно зорієнтованого процесу передачі й засвоєння духовних і матеріальних цінностей, накопичених у сфері фізичної культури.

На основі теоретичного аналізу, узагальнюємо такі світоглядні позиції тлумачення сутності фізичного виховання: процес цілеспрямованого розвитку функціональних можливостей людини, спираючись в основному на біологічне розуміння закономірностей психофізіологічного розвитку; розвиток фізичних якостей людини та навчання рухам; педагогічний процес, спрямований на всебічний фізичний розвиток людей, їх специфічну підготовку до виконання соціальних обов'язків у суспільстві [16; 98; 114; 235; 237]. Таке розуміння включає в себе навчання і виховання, що забезпечує фізичний розвиток людини, зокрема вплив на розвиток основних фізичних і спеціальних якостей, підвищення функціональних можливостей організму, що сприяє найбільш повній реалізації генетичної програми, обумовленої біологічними особливостями конкретного індивіда.

Узагальнюючи вищезазначені погляди науковців, фізичне виховання розглядаємо як соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення

здоров'я, гармонійний розвиток форм і функцій людського організму силами природи, засобами фізичних вправ, спорту та гігієни.

Цілі фізичного виховання охоплюють освітній, виховний, розвивальний та оздоровчий аспекти, що спрямовані на забезпечення фізичного, морально-духовного, психічного здоров'я, набуття системних знань про основи здорового активного життя і діяльності, гармонійного розвитку особистості відповідно до визначеної концепції (формування підготовленості до праці та побуту, створення потреби в заняттях фізичною культурою) [175]. Провідна мета фізичного виховання, як слушно зазначає Л. Сущенко, «сформувані основи фізичної та духовної культури людини-творця в умовах інформатизації суспільного життя» [237, с. 107]. Дослідники (О. Демінський [69], Т. Круцевич [130], Б. Шиян [264] та ін.) розділяють таке міркування й головне завдання фізичного виховання окреслюють як формування суб'єкта культури, життєздатного в умовах мінливого соціального та природного середовища та забезпечення на цій основі задоволення потреб окремих людей і суспільства у формуванні всебічно розвинутої людини. За твердженням Л. Іванової [107], фізичне виховання покликане комплексно розвивати фізичні і психічні якості особистості та сприяти творчому використанню засобів фізичної культури в організації повсякденної діяльності. Саме тому виникає потреба в пошуку ефективних засобів фізичного виховання, спрямованих на розвиток психомоторних функцій, які мають особливе значення для поліпшення стану фізичної культури у межах професійного саморозвитку майбутніх учителів, а також зумовлюють включення свідомої діяльності фахівця з розвитку своєї «самості», припускаючи пізнавальний пошук особистістю ідеалу, еталона в соціумі, культурі, включаючи емоційно-вольову напруженість щодо створення себе, свого «Я».

Визначення сутності, цільових, змістових і процесуальних характеристик професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної

культури у системі вищої фізкультурної освіти і в подальшій професійній діяльності, з'ясування теоретичних засад їхнього професійного саморозвитку зумовлює необхідність урахування природи та умов реалізації особистісно-розвивальних функцій освітнього процесу у загальноосвітніх навчальних закладах. Метою професійної діяльності сучасного вчителя фізичної культури є не лише фізичне і духовне вдосконалення особистості школяра, а й формування в учнів ціннісних орієнтацій та стійкої потреби в регулярних заняттях фізичними вправами й обраним видом спорту, виховання моральних і вольових якостей, формування гуманістичних відносин і набуття досвіду спілкування між учнями і педагогами. Тому у визначенні педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури беремо до уваги теоретичні основи становлення особистості, що увиразнюють необхідність розвитку у студентів прагнення до самоаналізу, самооцінки, самовдосконалення. Так, Є. Бондаревська і С. Кульневич [30] обґрунтовують, що особистісний розвиток є розвитком суб'єктності, котрий зумовлюється ціннісно-сисловою сферою свідомості особистості. У процесі особистісного розвитку відбуваються індивідуально-особистісні (внутрішні) зміни в її цінностях, потребах, мотивах, інтересах, настановах, позиціях, особистісних сенсах. Формується позитивна «Я-концепція», встановлюються інтегративні зв'язки між основними сферами особистості: ціннісно-мотиваційною, емоційно-вольовою, діяльнісно-поведінковою.

Науково значущими для розв'язання наукової проблеми нашого дослідження є міркування О. Деркача й В. Дьячкової щодо розуміння особистісно-професійного розвитку як «процесу формування особистості (в широкому розумінні) та її професіоналізму в результаті професійної діяльності і професійних взаємодій» [71, с. 100].

Відповідно до висвітлених позицій ми усвідомлюємо, що особистісний розвиток майбутніх учителів фізичної культури створює сприятливі передумови для їхнього професійного зростання. Практично

означена думка підтверджується проявами у студентів здатності розуміти, формулювати та вирішувати власні життєві проблеми, завдання професійного саморозвитку, презентувати якості, що засвідчують новий, більш високий рівень активності, самостійності, особистісної саморегуляції, досягнення сталого успіху в одному або декількох видах професійної діяльності.

Теоретичний аналіз праць О. Ажиппо [2], Л. Ареф'євої [7], В. Бальсевича [16], Л. Демінської [67; 68], П. Джуринського [72], А. Заїкіна [88], Є. Захарної [95], Л. Іванової [107], Р. Карпюка [115], О. Тимошенка [242], Б. Шияна [265] та ін. переконує, що фізична культура є складною, інтегративною якістю, у змісті якої синтезовані результати особистісного і професійного розвитку та саморозвитку майбутніх фахівців. Вказане поняття семантично охоплює широкий спектр проблем щодо заняття руховими вправами, процедурами, загартування, режиму раціонального харчування, дотримання правил гігієни, вироблення корисних звичок.

Відповідно до обґрунтованих науковцями тлумачень [2; 7; 16; 67; 68; 72; 88; 95; 107; 115; 242; 265] узагальнюємо, що фізичну культуру осмислюють як самостійну та особливу галузь загальної культури, що зорієнтована, передовсім, на зміцнення стану здоров'я людини, продовження її творчої активності та життя, а також на зростання і вдосконалення її всебічного і гармонійного розвитку та використання набутих якостей у суспільній, трудовій та інших видах діяльності.

Зважаючи на це, поняття «фізична культура майбутніх учителів» розглядаємо як складну інтегративну якість, що формується під впливом взаємопов'язаних заходів щодо зміцнення здоров'я, загартування організму, а також забезпечує гармонійний розвиток фізичних можливостей особистості, формування життєво важливих рухових умінь і навичок. Зміст фізичної культури майбутніх учителів позиціонуємо як своєрідну діяльність, що сприяє їхній руховій активності, соматичному та психічному здоров'ю, забезпечує належний фізичний розвиток і одночасно

становлення таких індивідуально-особистісних властивостей, як самостійність, ініціативність, воля, розумові здібності, моральні якості, позитивне ставлення до здорового способу життя та його пропагування, а також – відродження традицій здоров'язбережувальної поведінки.

На нашу думку, своєрідність професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури зумовлюється наявністю в них численних спортивних досягнень, педагогічної майстерності, рефлексії смислів, технологій самовдосконалення, досвіду. Його зміст утворюють психолого-педагогічні та спеціальні знання, творче вивчення перспективного педагогічного та спортивного досвіду колег – спортсменів і тренерів, досвідчених учителів, пошук нових методичних ідей, способів і прийомів роботи, аналіз та узагальнення власного досвіду з позиції сучасних вимог, високоефективне, творче вирішення професійно-педагогічних завдань із опорою на рекомендації науки і ефективної педагогічної практики. Відокремлені напрями професійного та особистісного розвитку майбутніх учителів фізичної культури увиразнюють значущість професійного саморозвитку.

Отже, основну ідею професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури визначаємо детермінацією їхнього розвитку як особистості на етапах професійного становлення у процесі професійної підготовки у ВНЗ, зумовленої особливостями відповідної науково-освітньої парадигми.

У результаті виконаного теоретичного аналізу наукових джерел приходимо до висновку, що вивчення розвитку і саморозвитку як складних психолого-педагогічних процесів доцільно здійснювати шляхом інтегрування двох основних аспектів. Відповідно до першого, розвиток і саморозвиток – це взаємопов'язані процеси професійного вдосконалення майбутніх учителів фізичної культури в єдності особистості та фахівця. Відповідно до другого, саморозвиток – це найвищий щабель і найбільш

ефективний механізм професійного розвитку й удосконалення особистості майбутніх учителів фізичної культури.

Таким чином, *професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури* – це усвідомлений і керований процес, що характеризується активною діяльністю, бажаннями і зусиллями особистості працювати над собою, в результаті якого відбуваються позитивні зміни у розвитку професійно значущих якостей (ставлення до фізичної культури й виховання, готовність до спортивного і педагогічного саморозвитку, здатність до розуміння смислу і логіки розгортання фізкультурно-педагогічної ситуації, рефлексивні уявлення про зміст уроків фізичної культури як частини загальної культури суспільства і кожної особистості, схильність до педагогічних рефлексій власного знання й досвіду, смислів і сутностей спортивних і педагогічних досягнень, педагогічних ідей як засобу розкриття змісту уроку фізичної культури, уміння контролювати емоційний стан у кожній ситуації професійної діяльності тощо). Професійний саморозвиток охоплює, з одного боку, самореалізацію індивіда у професійній діяльності, а з іншого, – дії щодо самопізнання і самоорганізації, котрі сприяють свідомому керуванню власним професійним розвитком. Професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури передбачає самостійне оволодіння сукупністю педагогічних цінностей, ідей, сучасних технологій, ситуацій творчості, загальною культурою і характеризується активною, ціннісно-смісловою, мотиваційною, творчою професійною діяльністю. Саморозвиток характеризується: стійкою внутрішньою мотивацією досягнення успіхів у професійній діяльності; усвідомленим прагненням щодо самопізнання і саморозвитку; високим рівнем розуміння змісту і методики.

Вважаємо, що запорукою професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури є готовність самостійно вносити зміни у показники власної педагогічної й спортивної підготовки, що є свідченням високого рівня усвідомлення перспектив майбутньої фахової діяльності,

встановлення її зв'язку з цілями саморозвитку, прийняття на себе відповідальності щодо якості цієї діяльності. Підготовка студентів до професійного саморозвитку здійснюється в процесі загальної професійної підготовки і має як спільні, так і специфічні особливості, обумовлені характером педагогічної діяльності та вимогами до особистості, яка її здійснює. У зв'язку з цим убачаємо доцільним визначити й обґрунтувати зміст поняття «готовність майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку» як одне з ключових даного дослідження.

1.3. Зміст і структура готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури

У визначенні змісту й структури готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури опиралися на особистісно-професійні характеристики та сутність фахової діяльності таких педагогічних працівників. Індивідуально-особистісні і професійно-діяльнісні якості вчителів фізичної культури, особливості їхньої фахової діяльності з 60-х рр. ХХ ст. досліджували М. Мосстон, Дж. Лой, Дж. Вуден, Б. Хуссман, О. Ніл та ін. Зарубіжні вчені-психологи намагалися визначити еталонне уявлення про особистість учителя фізкультури на основі аналізу ставлення учнів до педагога, виявлення індивідуально-особистісних властивостей, які мають бути притаманні вчителю фізкультури як педагогу і спортсмену [153]. Подібні питання досліджували вітчизняні вчені, як-от: Є. Ільїн [103], Р. Кричевський [128], В. Білоусова й І. Решетень [195] та інші. Науковці здійснили значний внесок у вивчення особистості вчителя фізкультури. За результатами цих досліджень було зроблено певні висновки, що є основою для подальших наукових пошуків у контексті вирішення проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Аналізуючи особистісні характеристики фахівців у галузі фізичної культури та спорту, А. Деркач і А. Ісаєв висловлюють припущення про те, що «ідеальний» тренер – енергійний, розумно агресивний, чітко висловлює свої думки, досить емоційний [71]. Більш ґрунтовну характеристику особистості ідеального тренера (вчителя фізкультури) пропонує Б. Кретті [126]. Посилаючись на результати самооцінки тренерів та опитування спортсменів, автор наголошує, що особливими індивідуально-особистісними характеристиками фахівців у галузі фізичної культури та спорту є відкритість, товариськість, емоційна стійкість, високий рівень інтелекту, розвинене відчуття реальності, впевненість у своїх силах, креативність, завзятість, здатність самостійно приймати відповідальні рішення. Означене уявлення про ідеальний образ учителя фізкультури, тренера сформоване у студентів і у викладачів ВНЗ. Однак успіх професійної діяльності майбутніх фахівців істотно залежить від набутих професійно значущих якостей, їхнього ставлення до вихованців і взаємостосунків, способів передачі своїх знань, здатності професійно виконувати функції, задовольняти запити й очікування вихованців, майстерно компенсувати окремі з недоліків. У висновку Б. Кретті наголошує на визначальних характеристиках учителя фізичної культури, тренера високого класу: емоційний самоконтроль, агресивність і високий рівень інтелектуального розвитку, стійкість, активність, твердість характеру і визначеність поглядів [126].

Професійна діяльність учителів фізичної культури передбачає задіявання таких основних компетенцій: виховних, освітніх, управлінсько-організаторських, проектувальних, адміністративно-господарських. Реалізація зазначених компетенцій здійснюється в освітньому процесі в ході вирішення освітніх, виховних та оздоровчих завдань. Виховні полягають у формуванні здорового фізичного стану завдяки навчанню руховим діям і вихованню необхідних людині фізичних якостей, що гарантують спрямований розвиток здібностей, які на них базуються.

Освітні – у набутті й передачі спеціальних знань і умінь, практичного досвіду. Управлінсько-організаторські – в організації уроків, занять у спортивних секціях, спортивних змагань і в управлінні всією спортивною діяльністю учнів. Проектувальні – зводять до перспективного та поточного планування заходів з фізичної культури та спорту, навчальних навантажень і певних результатів, яких мають досягти учні. Здійснюючи контроль за темпами реального розвитку школярів, учитель вносить корективи в план роботи. Особлива роль належить проектуванню (плануванню) уроків – їх мети, завдань, змісту, можливих результатів тощо. Це і підбір навчального матеріалу відповідно до завдань уроку, вікових і фізичних можливостей школярів, специфіки групи, статевих та індивідуальних особливостей учнів. Все це знаходить відображення в конспектах уроків. Крім того, важливо внести в конспект інформацію про систему, зміст і послідовності власних дій учителя, а також про прийоми для підвищення активності учнів на уроці. Адміністративно-господарські компетенції вчителя фізичної культури різноманітні. Вони спрямовані на матеріальне забезпечення процесу фізичного виховання, зокрема придбання та ремонт спортивного обладнання та інвентарю, створення і благоустрій пришкольних спортивних майданчиків, забезпечення роботи спортивних секцій, туристичних походів і багато іншого.

Майбутніх учителів фізичної культури вирізняє високий рівень морально-естетичної зрілості, особливі психічні процеси, соціальна активність, творчий стиль роботи. Тому важливо, щоб викладачі у власній діяльності враховували можливість координування професійного саморозвитку студентів усіх курсів.

Дослідники звертають увагу на неправомірність суджень щодо саморозвитку фахівця за рівнем його спортивних досягнень, а не відповідно до результатів провідних видів діяльності як педагогів чи тренерів. Так, О. Кривко, розглядаючи професійну компетентність тренера,

доводить, що означене утворення як результат саморозвитку вчителя фізичної культури, може досліджуватися за такими рівнями [127]:

– особистісним як прояв індивідуально-особистісних якостей, обумовлений характером майбутньої діяльності. У межах цього рівня критеріями професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури слугуватимуть професійний інтерес до його діяльності, наявність педагогічних здібностей, професійно важливих якостей, вміння володіти собою і своїми емоціями, досконале володіння технікою і тактикою проведення занять із фізичної культури і спортивних змагань;

– функціональним, що розкриває професійну компетентність як тимчасову готовність і працездатність, передстартову активізацію психічних функцій, вміння мобілізувати необхідні фізичні і психічні ресурси для реалізації діяльності. У межах цього рівня критерії професійної компетентності охоплюватимуть: володіння теоретичними положеннями щодо конкретних видів спорту, відповідно до програм навчальних курсів; володіння засобами, формами і методами навчання спортивним умінням; система навчально-виховної роботи з учнями; система контролю за діяльністю вихованців, уміння визначати особливості функціонального стану їх організму і в зв'язку з цим дозувати навантаження на уроках і під час змагань; уміння виявляти особливості індивідуальної підготовки, здібностей і схильностей до конкретних видів діяльності; високий рівень сформованості загально педагогічних умінь; систематичний аналіз власних дій та вилучення з уроків помилок і невдач, тобто, професійне вдосконалення як у напрямі спорту, так і щодо педагогічної майстерності;

– суб'єктно-діяльним, що визначає готовність як цілісний прояв усіх аспектів особистості й уможливорює ефективне виконання своїх функцій. Критеріями рівнів сформованості професійної компетентності є керування процесом підготовки (контроль за навчанням із загальноосвітніх дисциплін, організація виховної роботи в класах і спортивних секціях,

управління техніко-тактичною підготовкою в учнівському колективі або спортивній команді, управління вольовою, фізичною, теоретичною підготовкою тих учнів, для яких урок фізичної культури є засобом зміцнення здоров'я, а також школярів, які мріють бути мріє бути спортсменами); підвищення кваліфікації (підвищення особистого, професійного та культурного рівня, участь у науково-методичній роботі); спортивний відбір і розв'язання організаційних питань; підготовка до участі в змаганнях, організація і проведення змагань; медико-біологічні аспекти (надання первинної медичної допомоги травмованим); планування, контроль, облік навчально-виховного процесу.

Таким чином, результат володіння професійною компетентністю майбутніх учителів фізичної культури можливо фіксувати в трьох аспектах: особистісному, функціональному, суб'єктно-діяльнісному. Сформульовану думку враховуємо у визначенні змісту і структури готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, а також беремо до уваги особливості реалізації професійних функцій таких фахівців.

Традиційно вчитель фізичної культури виконує чотири основні функції: освітню, розвивальну, виховну й оздоровлювальну. Їх вирішення зумовлює завдання фахової діяльності. Так, наприклад, А. Корх виділяє: завдання організувати, виховувати культуру, здійснювати спортивний відбір, планувати, навчально-тренувальні завдання, завдання контролю, обліку і корекції, створення матеріально-технічного забезпечення. Дослідник пропонує оцінювати діяльність педагога відповідно до його професійних якостей, з-поміж яких – стабільність складу навчальної групи, виконання учнями контрольних нормативів, спортивні результати, культура вихованців та їхня громадська активність, якість ведення навчальної документації, підвищення свого професійного рівня тощо. Крім цього автор диференціює індивідуальні властивості особистості, що вже були обґрунтовані вище [121].

Форми і зміст діяльності вчителя фізичної культури, які відображаються у його готовності до професійного розвитку, докладно схарактеризував Є. Ільїн. Автор проаналізував особливості класної та позакласної роботи, проведення занять у спортивних гуртках та секціях, організацію спортивних змагань, свят і туристичних походів, військово-спортивних ігор, проведення просвітницької роботи з учнями і батьками, забезпеченням фізичного виховання учнів у таборах праці та відпочинку, роботи за місцем проживання. Звертає увагу на роль вчителя у організації участі школярів у районних, міських змаганнях в якості керівника команд, спортивного судді [104].

У професійній діяльності вчителя фізичної культури Ж. Холодов диференціює три основні етапи: підготовка до процесу фізичного виховання; практична діяльність на уроці; контроль за ефективністю педагогічного процесу фізичного виховання [253]. Перший (підготовчий) етап спрямований на забезпечення умов якісної організації навчально-виховного процесу в цілому і кожного уроку зокрема. Структурно цей етап поєднує такі дії: розроблення плану-графіка навчально-виховного процесу на рік, тематичного плану на навчальний семестр, планів-конспектів до кожного уроку, вибір ефективних засобів і методів фізичного виховання, форм організації навчального процесу (основних, підготовчих і спеціальних вправ; визначення кількості повторень кожної вправи; визначення тривалості виконання окремих вправ; вибір загально педагогічних методів – словесного, наочного, специфічних методів навчання руховим діям і виховання фізичних якостей). Другий етап (практична діяльність) забезпечує раціональне керування навчально-педагогічною та пізнавальною діяльністю учнів на уроці, під час якого виконуються програмні вимоги з фізичного виховання. Координування діяльності учнів у процесі шкільної фізкультурної освіти охоплює: організаційні заходи на уроці (шикування класу, повідомлення мети проведення уроку, нагадування про дотримання правил безпеки і

дисципліни, установка необхідного обладнання та інвентарю, організація безпеки учнів під час виконання рухових дій, раціональний розподіл навчального часу, приведення до порядку спортивної зали чи відкритого майданчика, підведення підсумків заняття, повідомлення домашнього завдання); прийоми безпосереднього педагогічного впливу (пояснення навчального матеріалу, показ вправ, демонстрація тренажерів і наочних посібників, безпосередня допомога учням при виконанні рухових дій); поточний контроль (оцінка результатів педагогічного впливу і зіставлення проведеного уроку із запланованими етапами і діями, оперативне усунення помічених недоліків). На третьому етапі (контроль ефективності педагогічного процесу фізичного виховання) діяльність учителя фізичної культури спрямовується на аналіз та оцінку результатів навчання, виявлення найбільш ефективних і раціональних шляхів усунення помічених недоліків.

Розгляд змісту кожного етапу професійної діяльності вчителів фізичної культури дозволяє визначити конкретні дії та механізми, що, на нашу думку, сприяють професійному розвитку як педагога, так і майбутніх фахівців. Означений процес Є. Климов тлумачить як етапи, на кожному з яких особистість виконує певну професійну роль [117]. Учений звертає увагу на те, що умови для професійного розвитку і саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури закладаються з раннього віку. Діти уявляють і реалізують свої уявлення у грі, перевтілюються в різні образи, з'ясовуючи, що їм подобається і що їм краще вдається. У них з'являються певні уподобання, які так чи інакше впливають на вибір майбутньої професії, зокрема це можуть бути вдало виконані фізичні вправи або перші успіхи у спортивних змаганнях. Для таких дітей природним є подальший розвиток під час навчання у ВНЗ і адаптації до професійної спортивної і педагогічної діяльності. Особливо інтенсивно розвиток особистості відбувається за умови концентрації на самопізнанні. Формування

особистості у такий спосіб здійснюється як процес утворення особливого типу системних відносин.

З цього приводу психологи Г. Костюк [122], Д. Бокум і Г. Крайг визначають етап саморозвитку особистості від 15 до 24 років як «етап дослідження» [29]. Юнаки та дівчата намагаються усвідомити свої потреби, інтереси, здібності, цінності та можливості. Грунтуючись на результатах такого самоаналізу, вони прогнозують можливі варіанти майбутньої професійної кар'єри. Для тих, хто змалку віддає перевагу заняттям спортом і досягає певних успіхів у цій справі сприятлива ситуація складається, якщо тренер, або вчитель фізичної культури є прикладом для наслідування. До кінця «етапу дослідження» (за Г. Крайгом) молоді люди зазвичай вже підбирають найпривабливішу професію і починають її опановувати, зосереджуючи увагу на своїх особистісних якостях, що сприяють успішному зростанню і позбавляються тих, які заважають професійному розвитку. На етапі «усталення кар'єри» (від 24 до 44 років) молоді вчителі фізичної культури намагаються утвердитись у обраній ними сфері діяльності, здобути визнання своїх спортивних і педагогічних досягнень. Зауважимо, що в перші роки спортивної і педагогічної діяльності багато хто з них ще розмірковує над тим, чи правильно обрали свій життєвий шлях і немало молодих учителів фізичної культури на початку своєї кар'єри з різних причин змінюють вид діяльності і спеціальність. Водночас спостерігаємо, що тенденція до збереження обраного напрямку і місця роботи притаманна вчителям, які пропрацювали більше трьох-чотирьох років, і відчули, що саме у роботі вчителя фізичної культури знайшли своє покликання. У їхній трудовій біографії саме цей період виявляється найпродуктивнішим щодо прояву і реалізації творчих задумів.

У нашому дослідженні враховуємо й позицію Р. Хейвігхерста щодо етапів формування готовності до професійного саморозвитку [288]. Вченого цікавлять не стільки потреби і здібності індивіда, скільки набуття

ним переконань і професійних навичок, котрі дозволяють людям стати повноцінними працівниками. Перший етап характеризує ідентифікація з працюючим дорослим (від 5 до 10 років). Автор акцентує увагу на тому, що діти ідентифікують себе зі своїми працюючими батьками, і намір працювати в майбутньому стає частиною їх Я-концепції. На другому етапі актуальним є засвоєння основних трудових навичок і формування працьовитості (від 10 до 15 років). «Учні, – як відмічає Р. Хейвігхерст, – вчаться організовувати свій час і зусилля для виконання різних завдань. За певних умов вони навчаються дотримуватися принципу: спочатку робота, а потім гра. На третьому етапі людина (від 15 до 25 років) набуває конкретної професійної ідентичності. Свідомо обираючи професію, студенти ВНЗ починають готуватися до виконання професійних обов'язків. У них формується уявлення про успіх у майбутній професійній кар'єрі, з'являється потреба у плануванні такої кар'єри, проектуванні етапів її розвитку, які співвідносяться з етапами професійного саморозвитку. Студенти накопичують відповідний педагогічний досвід, який сприяє досягненню успіху, визнанню суспільства, самоствердженню себе як професіонала у обраній галузі. Четвертий етап (від 25 до 40 років) дослідник визначає як «становлення професіонала». Дорослі удосконалюють свою професійну майстерність у межах можливостей і за умов, що надаються роботою, реалізують вертикальний аспект кар'єрного зростання починають просуватися вгору по службових сходинках. П'ятий етап він називає «Робота на благо суспільства (від 40 до 70 років)». Працівники досягають піку своєї професійної кар'єри. Вони починають замислюватися щодо громадянської і соціальної відповідальності, з якою пов'язана їх праця, і знаходити час для виконання своїх зобов'язань перед суспільством. Шостий – характеризується як етап роздумів про продуктивний період професійної діяльності (після 70 років). Вийшовши у відставку або на пенсію, люди оцінюють пройдений шлях і з задоволенням згадують про свої професійні досягнення.

Професійна спортивна вправність і педагогічна майстерність майбутніх учителів фізичної культури доведена до рівня, який відповідає запитам сучасного життя, – важлива умова модернізації системи освіти. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває рефлексія опанованих знань і вмінь, потреба у самопізнанні, мотивація професійного саморозвитку педагогів. Відтак у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури з'являється можливість формувати і підтримувати їхні прагнення до продуктивної діяльності. Важливим завданням навчального процесу стає створення умов для задоволення потреб у самовдосконаленні, стимулювання їхніх творчих дій у царині освіти. Саме тому в освітньому процесі робиться багато спроб визначити систему моральних і матеріальних стимулів для збереження у школі кращих педагогів і поповнення освітніх установ генерацією молодих учителів, здатних працювати в мінливих умовах соціально-економічних і освітніх реформ, зусилля яких будуть спрямовані на професійний саморозвиток.

У такому контексті науково цінними є праці Д. Богоявленського, П. Гальперіна, Н. Тализіної. Так, Н. Тализіна, спираючись на теоретичні положення, розроблені П. Гальперіним, пропонує розрізняти п'ять етапів процесу засвоєння дій щодо розвитку і саморозвитку педагога [49]. Перший етап – створення орієнтовної схеми певної дії, протягом якої відбувається попереднє ознайомлення з дією та умовами її виконання. Другий етап – етап формування дії в матеріальному вигляді. Він характеризується тим, що людина вже виконує дію, однак поки що у зовнішній, матеріальній формі з розгортанням всіх операцій, що входять до цієї дії. Цей етап дає можливість свідомо опанувати зміст дії. Третій етап – формування дії як зовнішньої мовної. На цьому етапі елементи дії подано в імпліцитній формі зовнішньої мови, дія зазнає подальшого узагальнення, однак лишається ще неавтоматизованою і нескороченою. Четвертий етап – етап формування дії в зовнішній мові про себе. Спочатку дія мало відрізняється від попереднього етапу за такими

характеристиками, як розгорнутість, свідомість і узагальненість, однак, з переходом до розумової форми дія швидко починає скорочуватись і автоматизовуватись. П'ятий етап – заключний – етап формування дії у внутрішній мові. На цьому етапі дія набуває автоматичності і процес самоспостереження стає проблематичним.

Забезпечення професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури пов'язане з рівнем їхньої самоорганізації, вміннями визначати цілі самоперетворення, фізичного й особистісного зміцнення, а також етапи самостійного становлення, і за допомогою вольових зусиль реалізовувати сплановані перспективні напрями саморозвитку. Зазначені дії набуття досвіду практичного розв'язання внутрішніх і зовнішніх суперечностей. Загальновідомо, що онтогенез психіки відбувається спіралеподібно. Кожна нова психічна структура виникає на підґрунті попередньої. «Ускладнення психічних структур при переході від нижчих до вищих рівнів психічного життя, – пише В. Рибалка, – стосується всіх сторін психічного розвитку – мотиваційної (комплекс потреб, інтересів та інших спонукань до дій), змістової (системи уявлень, знань, понять про об'єктивну дійсність), операційної (системи дій, операцій, навичок) й усієї психічної діяльності загалом» [203, с. 135].

Учитель, який рефлексує – це фахівець, спроможний розмірковувати, аналізувати, досліджувати свій досвід. Це, як казав Д. Дьюї, «вічний учень своєї професії» з невтомною потребою до саморозвитку та самовдосконалення [80]. Така думка увиразнює розуміння сутності професійного саморозвитку майбутніх учителів як тривалого процесу, що відбувається у певній послідовності – усвідомлення необхідності роботи над собою, прогнозування і реалізація програми дій, активне здійснення змін себе і обставин, оцінювання результатів. Таким чином утворюється спіралеподібний і в чомусь постійно повторюваний рух від одного рівня потреб у саморозвитку до іншого на більш високому рівні. Організація самостійної фізкультурної діяльності здійснюється в умовах духовно-

морального посилення розуміння студентом себе як спортсмена і педагога, осмислення своїх фізичних і психологічних станів, поглиблення на цій основі смислів професійної підготовки таких фахівців, що вимагають неперервного самоаналізу і самоконтролю.

Самоорганізацію як показник підвищення рефлексивності суб'єкта фізкультурної та педагогічної освіти ми виокремлюємо в зв'язку з можливістю оцінювання дійсних результатів самореалізації в особистісно-значущій діяльності, раціональних способів самоздійснення, виділяючи якісні перетворення як у власне діяльності, так і в поведінці, а також спілкуванні майбутніх учителів фізичної культури. Самоорганізація дозволяє визначити рівень діяльнісної, інтерактивної і міжособистісної рефлексії, характер зміни ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, виокремити значущі змістовно-сміслові аспекти діяльності, особливості взаємодії та оцінювання продуктивності педагогічного забезпечення особистісного і професійного саморозвитку студентів. Сукупність виділених аргументів дозволяє констатувати позитивний вплив навчально-методичного забезпечення на гуманізацію вищої фізкультурної та педагогічної освіти, оскільки підвищення рівня самоорганізації у підготовці та здійсненні особистісно-значущої педагогічної діяльності розширює вільний пошук і освоєння нових знань, умінь і навичок, прилучення до цінностей освіти, довірливого спілкування, рівноправних відносин, а, отже, розкриває в процесі саморозвитку потенційні можливості студентів, стимулюючи їхній професійний саморозвиток.

Продуктивність педагогічного забезпечення саморозвитку студентів слід оцінювати за рівнем самоконтролю суб'єкта освіти, оскільки самоконтроль як інтегративний феномен виступає «... умовою адекватного психічного відображення людиною свого внутрішнього світу і навколишньої об'єктивної реальності [182, с. 35]. За Г. Никифоровим [182], різноманіття механізмів самоконтролю підпорядковується принципу ієрархії. Відповідно до вказаного принципу механізми самоконтролю

представлені на різних рівнях функціонування психіки: від окремих пізнавальних процесів до вибору мотивів поведінки. У контексті нашого дослідження, самоконтроль у процесі здійснюваної підготовки до фізкультурно-педагогічної діяльності дозволяє, з одного боку, на підставі реальних показників зіставляти отримані результати з передбачуваним ідеальним станом на конкретному етапі саморозвитку, причому, чим вищим буде рівень усвідомлення самоконтролю, тим продуктивнішим – індивідуальний освітній проект, ширшими функції самоконтролю. Інформаційний зміст компонентів, що входять до самоконтролю змінюється в залежності від функцій і рівня самоконтролю, впливаючи на корекцію мети й освітньої програми, вибір засобів і способів реалізації самостійного навчання і виховання. Це вимагає безперервного підвищення освітньої компетентності студента в конкретній галузі як фактора активізації саморозвитку. Водночас, самоконтроль процесу і результатів фізкультурної діяльності зумовлює необхідність кваліфікованого підтвердження, авторитетного узгодження, компетентного консультування, тобто активізує потребу в розширенні педагогічної взаємодії, форм і засобів співпраці.

З іншого боку, викладач має можливість оцінювати наявний рівень вжитих студентом дій щодо контролю, зіставляючи його з попереднім рівнем мимовільного і довільного самоконтролю. Педагогічне забезпечення, спрямоване на закріплення довільного самоконтролю, дозволяє створювати (моделювати) проблемні ситуації, вводити нові види фізичного вдосконалення, кожен із яких обумовлений відповідною функцією самоконтролю. Предметом вдосконалення функцій самоконтролю вважаємо: корекцію антропометричних даних організму, показників рівня функціональних систем, зіставлення результатів фізичної і психологічної підготовленості, а також зміну рівня стану здоров'я, технічного виконання рухових дій, зростання спортивних досягнень.

Таким чином, певний рівень засвоєння видів самоконтролю слугує об'єктивним показником підвищення рефлексивності майбутніх учителів фізичної культури, критерієм ефективності педагогічного забезпечення саморозвитку студентів. Створення педагогічних умов розвитку рефлексивності студентів шляхом підвищення самомотивації, самооцінки, самоорганізації, самоконтролю особистості дозволяє позитивно впливати на суб'єктний досвід студентів, пов'язаний із формуванням моральних норм, уподобань, моральних установок, переконань здорового способу і стилю життя. Педагогічні умови активізації саморозвитку студента в такому контексті спрямовані на закріплення ціннісного, операціонального, рефлексивного досвіду значущої діяльності майбутніх фахівців у період їх професійного становлення, розширюючи і використовуючи який студенти інакше сприймають навчання як безпосередній процес: зміст, взаємини, спілкування, поведінку учасників педагогічного процесу.

Важливим критерієм продуктивного педагогічного забезпечення професійного саморозвитку є характер педагогічної взаємодії. Спираючись на досягнення дослідників у цій галузі В. Андрущенко [6], Н. Белікова [22], І. Зязюна [99; 101], Р. Карпюк [113; 115], Н. Кузьміної [131], та ін., ми виділяємо даний показник для оцінювання кількісної (контакти) і якісної (зміст) характеристики саморозвитку студентів у педагогічній взаємодії, яка в активізації самопізнання, саморегуляції, самореалізації суб'єктів освіти обумовлює закріплення ціннісно-особистісного способу взаємодії, на більш високому рівні взаємодії, а отже, на новому рівні гуманізації вищої освіти. Вплив педагогії взаємодії в дисертації розглядаємо у двох аспектах:

- 1) збільшення видів спортивної і педагогічної діяльності, що сприяє оптимальному вибору, прилученню та реалізації суб'єктом особистісно-значущої сфери фізичної культури;

2) збагачення форм і змісту педагогічного спілкування, спрямованого на виявлення і підвищення комунікативних, волевих, психічних здібностей майбутніх учителів.

Виокремлений критерій педагогічного забезпечення дозволяє коректувати спільну діяльність і напрями самостійної роботи студента, зіставляти функції, дії, відносини суб'єктів педагогічного процесу.

Слід зазначити, що професійний саморозвиток проявляється в русі за самостійно обраною траєкторією професійно-педагогічного самовдосконалення. Здатність і здібність до безперервного саморозвитку – це не дана від початку людині властивість або якість, це не самовиникаючий процес, а складна і професійно значуща праця педагога над собою упродовж життя, активної педагогічної діяльності, яка є неефективною без самоактуалізації, самооцінки, самовдосконалення. Ж.-П. Сартр вважав, що «людина є тільки те, що вона сама із себе робить» [216]. Усвідомлення значення саморозвитку для майбутньої професійної педагогічної діяльності актуалізує цей процес.

Оскільки мотив є проявом готовності діяти певним чином, то завдання викладача має спрямовуватися на формування або активізацію такого стану готовності й зовнішнього управління мотивацією. Таким чином, поняття мотивація відображає не лише внутрішній стан (внутрішня мотивація), але і зовнішні впливи, що спонукають студента діяти певним чином (зовнішня мотивація). Завдання викладача сучасного ВНЗ – задовольнити інтереси студента, зацікавити і залучити його до активного саморозвитку, а в подальшому – сприяти тому, щоб потреба у саморозвитку набула найбільшого пріоритету з-поміж численних його індивідуально-особистісних властивостей.

Процеси «самості», вибудовування власної концепції саморозвитку розпочинаються з моменту, коли студенти починають ідентифікувати себе з суб'єктивними образами спортсмена, педагога, тренера та ін. У традиційній вітчизняній педагогіці зазначені процеси саморозвитку

тлумачать як удосконалення в собі суспільно значущих рис і якостей, подолання недоліків у свідомості і поведінці. Професійний та особистісний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури, – як вважає Ю. Драгнєв, – це педагогічний процес поступової зміни особистісної сфери, який забезпечує професійне самовдосконалення особистості студента в умовах професійного розвитку в інформаційно-освітньому просторі [77].

Ідеї активізації саморозвитку неоднозначно висвітлюються у працях педагогів і психологів останнього десятиліття. Одні науковці поняття активізації саморозвитку розглядають як прагнення сформуванню достатньо стійкі пізнавальні інтереси особистості вчителя фізичної культури, які стануть спонукальною силою, мотивацією процесу навчання і зможуть забезпечити його успішність [71, с. 158]. Інші – як систему дій педагога, що стимулює учнів до активного осмислення навчального матеріалу [106, с. 58]. Т. Ільїна розуміє активізацію як цілеспрямовану діяльність викладача, що має на меті удосконалення змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання. Дослідниця намагається знайти способи збудження інтересу, підвищення активності, творчості, самостійності студентів у засвоєнні знань, формуванні вмінь та навичок, застосуванні їх на практиці.

Розвинена професійна культура особистості, спортивна і педагогічна вправність учителя є тим ідеалом, який стає метою саморозвитку і визначається професійними якостями, що надають своєрідності його спілкуванню з учнями, визначають індивідуальні особливості такого важливого показника як ґрунтовність і рівень сформованості професійної компетентності. Аналізуючи літературні джерела, ми погоджуємося з тим, що вчитель компетентний тією мірою, якою виконувана ним робота відповідає вимогам, що пред'являються до кінцевого результату даної професійної діяльності; оцінка або вимірювання кінцевого результату – це єдиний науковий спосіб судити про компетентність. Справедливим є твердження про те, що, професійна компетентність вчителя фізичної

культури – це сукупність індивідуально-особистісних особливостей і готовності вчителя фізичної культури як суб'єкта педагогічного впливу, що забезпечують здатність структурувати наукові та практичні знання з метою ефективної організації процесу фізичного виховання для успішного вирішення поставлених завдань [55].

Серед критеріїв і показників ефективності професійної підготовки на особливу увагу заслуговують такі, що засвідчують сформованість у студентів готовності до професійного саморозвитку:

- здатність прогнозувати наслідки своєї педагогічної діяльності, розвиток індивідуально-особистісних якостей у вихованців з урахуванням перспектив їхнього становлення;

- спроможність розподіляти увагу одночасно між декількома видами діяльності, щоб тримати в полі зору всіх учнів; реагувати на прояви у них ознак стомлюваності, неуважності, нерозуміння; відзначати порушення дисципліни, стежити за власною поведінкою, змістом і формою викладу навчального матеріалу;

- уміння вправно виконувати фізичні вправи, зважаючи на те, що рухові уміння, правильне демонстрування конкретної дії чи фізичної вправи, визначає ефективність навчальної діяльності учнів [130].

Даний перелік професійних якостей учителя фізичної культури представлений у працях Т. Круцевич як результат професійної підготовки, але, на нашу думку, саме ці якості є підґрунтям для подальшого його саморозвитку.

Науковий інтерес складає компетентнісна модель фахівця у галузі фізичної культури і спорту, що включає в себе такі структурні компоненти [164]:

- принципи функціонування моделі (адекватності сучасним вимогам, технологічності, варіативності, динамічності, індивідуалізації);

- умови функціонування моделі (організаційні, психологічні, педагогічні, методичні);

- компоненти професійної компетентності фахівця (мотиваційний, особистісний, когнітивний, операційний);

- етапи реалізації моделі (формування у студентів інноваційного мислення; вивчення інноваційних технологій у галузі фізичної культури і спорту; практична реалізація інноваційних технологій в галузі фізичної культури і спорту);

- моніторинг професійного й особистісного розвитку майбутніх фахівців;

- компоненти професійної компетентності фахівців інноваційного типу (репродуктивний, адаптивний, творчий), визначення яких дозволяє здійснювати диференційований підхід і корекцію процесу формування ступеня готовності фахівців з фізичної культури і спорту до професійної інноваційної діяльності.

Особистісно-професійний профіль фахівця вирізняється інтегрованим ієрархічним характером і також включає в себе мотиваційний, особистісний, когнітивний і операційний компоненти. Важливо, що в моделі наявна спроба конкретизувати показники сформованості професійної компетентності фахівців із фізичної культури і спорту:

- готовність постійно освоювати інноваційні технології фізичної культури, творчо їх трансформувати в освітню практику (мотиваційний компонент);

- знання інноваційних технологій фізичної культури (когнітивний компонент);

- висока активність реалізації інноваційних технологій у практику фізичної культури і спорту (особистісний компонент);

- сформованість умінь і навичок організації інноваційного процесу в конкретних видах фізкультурної, спортивної і педагогічної діяльності (операційний компонент).

Така ієрархія є зразком формального вирішення проблем професійної підготовки вчителя фізичної культури. Вона може бути реалізована в умовах вищого навчального закладу, але не враховує реалізацію завдань неперервного професійного саморозвитку особистості майбутніх учителів фізичної культури, особливі умови й перспективи інтеграції його спортивної і педагогічної діяльності.

Відповідно до виокремлених індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик учителів фізичної культури та враховуючи концептуальні ідеї особистісно-діяльнісної теорії (Г. Балл [15], Л. Виготський [47], О. Леонтьєв [158], А. Маслоу [174], С. Рубінштейн [212] та ін.), будемо розглядати структуру готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури в єдності трьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-емоційного, змістово-операційного і рефлексивного.

Мотиваційно-цільовий компонент готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів ґрунтується на таких основних положеннях. Мета у професійній діяльності – це усвідомлений образ результатів праці у людини, процес постановки цілей для власного перетворення (саморозвитку) [155, с. 162]. Цілі можуть змінюватись залежно від виду саморозвитку – особистісний або професійний. Враховуючи матеріали наукових досліджень, видається, що основна мета професійного саморозвитку майбутніх педагогів полягає в формуванні і стимулюванні позитивної мотивації до професійної діяльності, підвищення своєї майстерності та самореалізації. Отже, мотиваційна складова даного компонента сприяє здійсненню таких функцій:

- спонукальної (викликає активність майбутнього вчителя до своєї професійної діяльності);
- орієнтувальної (визначає характер мети в майбутній професійній діяльності педагога);

– регулювальної (визначає ціннісні орієнтації, мотиви професійної діяльності, тобто привід до перетворення).

Таким чином, мотиваційно-емоційний компонент професійного саморозвитку майбутніх учителів є сукупністю засобів, що визначають спрямованість і величину зусиль, докладених для досягнення цілей перетворення (саморозвитку); увиразнює цілеспрямованість професійної поведінки, але не забезпечує її.

Поставлені цілі і завдання визначають зміст будь-якого процесу, отже, наступним компонентом у структурі готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів можна виділити змістовно-операційний.

Змістово-операційний компонент є однією зі складових навчальної і практичної діяльності майбутніх учителів фізичної культури, в якій відображено обсяг засвоєних ними відомостей, сформованих відповідних умінь, а також спрогнозованих, передбачених метою і завданнями професійної підготовки. Даний компонент – «система наукових знань, умінь і навичок, відносин і досвіду творчої діяльності, опанування яких забезпечує різнобічний розвиток особистості» [153, с. 137], сприяє як саморозвитку людини загалом, так і її професійному самовдосконаленню. На характер реалізації змістово-операційного компонента професійного саморозвитку майбутніх учителів фізкультури, в першу чергу, впливають потреби особистості, що виступають об'єктивним фактором визначення самого змісту. Саме потреби і спонукають людину до активності. На структуру змісту процесу професійного саморозвитку впливає і, власне, світоглядна позиція людини, щодо якостей, які вона прагне вдосконалювати.

Для змістово-операційного компонента професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури важливим, на наш погляд, є «технологічне» забезпечення духовного наповнення професії:

– творче ставлення до професії;

– висока продуктивність праці, надійність і стабільність високих результатів;

– професійна підготовка та відкритість на підготовку;

– розвинена професійна самосвідомість.

Рефлексивний компонент передбачає об'єктивну самооцінку майбутніми учителями фізичної культури своїх досягнень в процесі цілеспрямованого професійного саморозвитку. Структурно цей компонент охоплює дві частини: самопізнання і оцінку результатів перетворень у процесі саморозвитку та їх коригування.

Результат професійного становлення і саморозвитку – це зміни у ціннісних орієнтаціях, рівнях розвитку професійної компетентності, об'ємах знань, зреалізованих здібностей, перетворення особистісних і професійних якостей. Оцінка результатів перетворень припускає компонентний аналіз всієї структури саморозвитку, тобто спочатку аналізуються ситуації, які призвели до суперечностей між існуючими установками і необхідністю отримання нових характеристик (розглядаються процеси руху і саморуху), потім мотиви, що сприяють перетворенням. Аналіз цілей і змісту процесу саморозвитку ґрунтується на комплексному розгляді цих компонентів і здійснюється з метою виявлення позитивних і негативних характеристик перетворень, що відбулися в процесі саморозвитку. Коригування отриманих результатів стає необхідним, якщо були неточно сформульовані цілі, недостатньо відпрацьований змістовний компонент тощо або ж результат не виправдав очікування [190; 193]. Коригування може бути виконано у вигляді рекомендацій щодо виправлення виниклих умов або більш детальної програми подальших перетворень у рамках процесу професійного саморозвитку. Багато авторів погоджуються з тим, що активна рефлексивна позиція є необхідною умовою саморозвитку фахівця, а її відсутність практично повністю виключає можливість як особистісного, так і професійного саморозвитку.

Прагнення до саморозвитку виникає під впливом розвивального освітнього середовища, студентського і педагогічного колективу, власної спортивної і педагогічної діяльності під час практики. Зацікавити майбутніх учителів фізичної культури у професійному саморозвитку – означає забезпечити готовність до професійного саморозвитку і зростання якості їхньої професійної підготовки. Однак результати такого розвитку і саморозвитку будуть складатися стихійно, під впливом найрізноманітніших, переважно неконтрольованих чинників. Тому нашим завданням було створити умови для професійного саморозвитку вчителя фізичної культури, який буде характеризуватися усвідомленими діями на етапах самопізнання, збагачення особистісних смислів освітньої діяльності, розвитку професійної компетентності, особистісних професійно значимих якостей, педагогічної майстерності та моделювання особистісного розвитку як спортсмена і педагога. Ми виходимо з розуміння готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури і власне саморозвитку як складного, багатогранного, безперервного, творчого процесу, результати якого мають двостороннє значення: вдосконалення та розвиток професійних знань, вмінь і навичок майбутніх учителів та якісні зміни його особистості.

Ключовими ознаками готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури є успіхи у формуванні спортивної і педагогічної майстерності, які насамперед проявляються у здатності майбутніх учителів до професійно ефективного орієнтування і конструктивної перебудови способів діяльності і самовдосконалення у постійно мінливих нестандартних педагогічних ситуаціях [240]. А це, в свою чергу, передбачає вміння обґрунтовано проектувати і корелювати процес реалізації творчих завдань.

Висновки до першого розділу

1. Аналіз результатів теоретичного аналізу уможливив виявлення стану досліджуваної проблеми в науковій літературі та педагогічній практиці, уточнення суті професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури з позицій новітньої філософії, психології, теорії і методики професійної освіти та обґрунтовано етапи означеного процесу в межах їхньої професійної підготовки у вищих навчальних закладах; розкриття структури готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури. Теоретичний аналіз законодавчої та нормативної документації, наукової літератури й сучасного стану професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури показав, що необхідність забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил особистості, збереження її здоров'я, активної працездатності упродовж життя висувають нові вимоги до вищої фізкультурної освіти, у рамках якої здійснюється підготовка фахівців із чіткою світоглядною позицією, розвиненою спортивною вправністю і професійною майстерністю, котрі реалізують оздоровчо-розвивальний потенціал освітнього процесу. Аналіз педагогічної практики фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури дозволив виявити низку суперечностей, що існують у вітчизняній освітній практиці між: зростаючими потребами суспільства в учителях фізичної культури, здатних до самоосвіти й самовиховання, і недостатнім педагогічним забезпеченням такого рівня у вищих навчальних закладах; необхідністю мотивації студентів й організації цілеспрямованого професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах, що забезпечує їхню конкурентоспроможність та відсутністю науково обґрунтованої моделі і програми професійного саморозвитку; об'єктивною потребою оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури з урахуванням новітніх соціокультурних вимог та невідповідністю існуючого у вищих навчальних

зкладах навчально-методичного забезпечення процесу формування готовності студентів до професійного саморозвитку.

2. Уточнено суть професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури як інтегрального особистісно-професійного утворення, багатоаспектного результату професійної підготовки, що передбачає виконання завдань зі зміцнення здоров'я учнів та охоплює професійну самореалізацію майбутніх педагогів, способи самопізнання і самовдосконалення у подальшій професійній діяльності. Доведено, що формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури є відносно самостійною діяльністю щодо внесення змін із метою удосконалення професійно значущих якостей, розширення знаннєвого потенціалу, підвищення рівня педагогічної майстерності та спортивної вправності для опанування сучасних педагогічних ідей і технологій, що забезпечує професійне зростання педагога, підвищення якості його фахової діяльності й зокрема створення оздоровчо-розвивального середовища в загальноосвітніх навчальних закладах.

3. Структура готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку визначається особливостями їхніх провідних видів діяльності та розглядається як склад мотиваційно-емоційного, змістово-операційного та рефлексивно-оцінного компонентів готовності.

Основні результати розділу відображено в таких публікаціях автора [137, 139, 141, 143].

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1. Загальна методика та напрями дослідження педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури

Теоретичним підґрунтям розроблення загальної методики та визначення напрямів дослідження професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури слугували праці Б. Ашмаріна [13], Ю. Бабанського [14], С. Гончаренка [58], О. Дубасенюк [79], А. Киверялга [154], В. Костюкевича [124], Т. Круцевич [130], Л. Мітіної [177], Н. Ничкало [183], М. Носка [185], М. Скаткіна [227], С. Головіна [231], Г. Щедровицького [268] та ін. Зважаючи на наукові рекомендації вчених, в дослідженні педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури загальну методику дисертаційної роботи проектуємо на основі обґрунтованої у параграфі 1.2 ідеї про двовекторність професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури як педагога і фахівця в галузі спорту. Механізмами означеного процесу розглядаємо самопізнання, самоорганізацію та самореалізацію, що здійснюється в умовах створеного нами освітньо-розвивального середовища у вищому педагогічному навчальному закладі. При цьому фізичну культуру позиціонуємо як каталізатор особистісного і професійного становлення майбутніх учителів, що зумовлює їхню самореалізацію та подальше самовдосконалення у професійній діяльності. З урахуванням досягнень у галузі педагогіки, психології, вищої фізкультурної освіти дослідницький пошук спрямовуємо на подолання суперечностей у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури, що підтверджують необхідність забезпечення педагогічних умов для професійного саморозвитку студентів.

Мета дослідно-експериментальної роботи полягала у перевірці результативності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Завданнями дослідно-експериментальної роботи були:

- розробити й обґрунтувати критерії, показники та характеризувати рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку;
- продіагностувати рівні готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури на першому етапі педагогічного експерименту;
- впровадити в освітню практику професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури науково обґрунтовані педагогічні умови та модель професійного саморозвитку;
- продіагностувати рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку на завершальному етапі дослідно-експериментальної роботи;
- виконати порівняльний аналіз результатів дослідження із використанням методів математичної статистики для визначення ступеня достовірності результатів експериментального дослідження та оцінки результативності педагогічних умов і моделі професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Попередньо окреслені мета, завдання дослідно-експериментальної роботи, провідна концептуальна ідея й науково обґрунтовані положення зумовили формулювання гіпотези та означили загальну логіку організації і методик дослідження. Робочою *гіпотезою* було твердження: професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах відбуватиметься результативніше за таких педагогічних умов: успішна адаптація до навчання у ВНЗ; позитивна мотивація професійного саморозвитку; формування готовності до професійного

самовдосконалення; організація ефективної самоосвітньої роботи на основі конструювання індивідуальної саморозвивальної програми, яка включає механізми педагогічної рефлексії й самоспостереження.

Сформульовану гіпотезу конкретизовано частковими припущеннями щодо професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, ефективність якого зростатиме, якщо:

- процес саморозвитку здійснюватиметься безперервно, відповідно до обґрунтованої концептуальної ідеї, а його мотивація спрямовуватиметься на самопізнання і самовдосконалення студентом себе як педагога і фахівця у галузі фізичної культури і спорту;

- метою професійного зростання передбачатиметься досягнення високого рівня спортивної вправності та педагогічної майстерності, а відповідно до мети задіюватимуться ціннісно-сміслові й діяльнісно-рефлексивні механізми професійного самовдосконалення;

- реалізуватиметься комплекс педагогічних умов, що цілісно забезпечують ефективний саморозвиток кожного суб'єкта цього процесу.

Дослідно-експериментальну роботу дослідження професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах організували у три етапи: діагностичний, організаційно-практичний, аналітико-оцінний.

На *діагностичному* етапі педагогічного дослідження (2001 – 2008 рр.) проаналізовано наукову літературу щодо професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури; визначено поняттєво-категорійний апарат дослідження; сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; уточнено зміст понять («розвиток», «професійний розвиток майбутніх учителів фізичної культури», «професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури», «готовність майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку», «фізичне виховання», «фізична культура», «професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури»); визначено сутність професійного саморозвитку та структуру

готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку; розроблено критерії і показники діагностики готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку, складено характеристику рівнів готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури; виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури; розроблено та теоретично обґрунтовано модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах; проведено констатувальний етап педагогічного експерименту та сформульовано робочу гіпотезу.

Вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у науковій літературі та педагогічній практиці здійснювали за допомогою комплексу теоретичних і емпіричних *методів* дослідження. Теоретичні методи використовували у такий спосіб: теоретичний аналіз і синтез вимог нормативно-правових документів у сфері освіти, словників, енциклопедій, авторефератів, дисертацій, Інтернет-ресурсів, наукових праць у галузі філософії, психології, професійної педагогіки і методики фізичної культури, досвіду роботи науково-педагогічних працівників ВНЗ України – для визначення теоретичних засад професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах; систематизація та логічне узагальнення – з метою теоретичного обґрунтування сутності професійного саморозвитку та структури готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку у вищих навчальних закладах; порівняння та узагальнення державних стандартів вищої освіти, освітньо-кваліфікаційних характеристик, університетської документації (навчальні плани, робочі програми, навчально-методичні комплекси з курсів) – для визначення спільних характеристик результатів діяльності студентів, виявлення педагогічних умов їхнього професійного

саморозвитку, формулювання теоретичних висновків; класифікація – з метою визначення критеріїв, показників і рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку; проектування та теоретичного моделювання – для розкриття процесу професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах, а також побудови й наукового обґрунтування моделі професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки. З-поміж емпіричних використовували такі методи: за авторською анкетною, педагогічні спостереження, бесіди, тестування студентів, самоспостереження – для визначення рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку.

В анкетуванні брали участь 884 особи, а саме: 769 студентів III – IV курсів, які здобували вищу освіту з галузі знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини», напряму підготовки 6.010201 «Фізичне виховання», 37 викладачів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Прикарпатського університету імені В. Стефаника, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, 78 учителів фізичної культури загальноосвітніх навчальних закладів м. Глухів, Івано-Франківськ, Чернівці, Чернігів.

На *організаційно-практичному* етапі дослідження (2009 – 2014 рр.) експериментально перевірено педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури; виокремлено контрольну та експериментальну групи, визначено рівні сформованості готовності до професійного саморозвитку в майбутніх учителів фізичної культури, які входили до контрольної та експериментальної груп; розроблено навчально-методичне забезпечення професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, що охоплює:

алгоритм професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, авторський варіативний навчальний курс «Професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури»; проведено тренінги із саморозвивальних дій майбутніх учителів фізичної культури на основі ціннісно-сміслового і діяльнісно-рефлексивного підходів, укладено тематичні плани і програми з урахуванням розробленої моделі.

До критеріїв, за якими визначали в майбутніх учителів фізичної культури рівні готовності до професійного саморозвитку, нами віднесено: мотиваційно-цільовий, операційно-змістовий та компетентнісно-рефлексивний. Так, для оцінювання у майбутніх учителів фізичної культури рівнів готовності до професійного саморозвитку за *мотиваційно-цільовим* критерієм використовували анкету (Додаток А), модифікований тест «Діагностика реалізації потреб у саморозвитку», що був запропонований Н. Фетіскіним (Додаток Г), методику «Самооцінка професійно-педагогічної мотивації» (Додаток О). Для оцінювання у майбутніх учителів фізичної культури рівнів готовності до професійного саморозвитку за *операційно-змістовим критерієм* нами було розроблено тестові, проблемно-творчі завдання, які подано у «Програмі професійного саморозвитку» (Додаток Б), а також використано модифіковані тести «Оцінка здатності до саморозвитку, до самоосвіти» (Додаток Д), «Здібності до саморозвитку» (Додаток Ж), а також модифікований тест «Діагностика реалізації потреб у саморозвитку», що був запропонований Н. Фетіскіним (Додаток Г). Для оцінювання у майбутніх учителів фізичної культури рівнів готовності до професійного саморозвитку за *компетентнісно-рефлексивним критерієм* нами було розроблено відповідні програми, зокрема «Програму професійного саморозвитку» (Додаток Б), «Програму рефлексії і перетворення психолого-педагогічної емпатії» (Додаток В), тест «Я-концепція професійного саморозвитку» (Додаток Е). Графічно етапи дослідно-експериментальної роботи показано на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Етапи проведення педагогічного експерименту

Загальний рівень професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури визначався як середнє арифметичне значення кожного з зазначених рівнів відповідно до розроблених критеріїв.

На *аналітико-оцінному етапі* (2010 – 2016) вивчено динаміку рівнів готовності до професійного саморозвитку в майбутніх учителів фізичної культури; здійснено аналіз, узагальнення та статистичну обробку результатів дослідження з використанням критерію Пірсона – χ^2 ; уточнено теоретико-експериментальні висновки; укладено рукопис методичних рекомендацій. Методи дослідження: визначення рівня самооцінки, експертна оцінка, тести-опитувальники, формулювання загальних висновків дослідження. Зупинимось більш детально на розгляді особливих моментів в організації дослідно-експериментальної роботи. Підбір психолого-педагогічного діагностичного інструментарію та методик визначення рівня професійного і особистого саморозвитку студентів факультетів фізичного виховання дозволив сформулювати єдині вимоги до оцінки отриманих експериментальних даних. Вибір методів математично-статичної обробки та якісного аналізу максимально усунув суб'єктивність в оцінці отриманих результатів.

Констатувальним етапом експерименту передбачали *подвійну мету*. *Перша* полягала у визначенні дійсного стану професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури. Завдання констатувального етапу дослідження полягало у визначенні умов, передбачених нормативними документами, та умов, у яких реально відбувається професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури, за яких здійснюється процес їх професійного самовдосконалення в сучасних ВНЗ, закладах післядипломної освіти і загальноосвітньої школи; виявлення механізмів професійного саморозвитку як умови забезпечення неперервного розвитку особистості фахівця продовж життя. Йдеться про вже існуючі умови професійного саморозвитку коли разом із зміною соціального статусу (від учня й абітурієнта – до студента фізкультурного факультету; від студента до вчителя) відбувається самопізнання, ідентифікація, інтенсивний розвиток професійного мислення і саморефлексії, інтеріоризація ціннісних орієнтацій та екстеріоризація сенсів професійної спортивної і педагогічної

діяльності. У зв'язку з цим програмою дослідження було передбачено виявлення суттєвих проблем та особливостей професійного становлення, формулювання завдань перед учасниками експерименту з метою дати їм можливість оцінити власні професійні якості, допомогти глибше осмислити різноманітні сторони художньо-педагогічної діяльності й умови професійного розвитку і самореалізації.

Друга уможливила відтворити поділ на групи студентів, що будуть навчатися із застосуванням запропонованих методик (експериментальна група студентів – ЕГ) та без них (контрольна група студентів – КГ). Склад контрольної та експериментальної груп нами було сформовано за результатами діагностичної частини констатувального експерименту таким чином, щоб кількість студентів із чотирма рівнями професійного саморозвитку в контрольній і експериментальній групах не мала суттєвих відмінностей. Певні відмінності було віднесено на користь контрольної групи (менша кількість із пасивним і адаптивним рівнем, більша кількість з активним і творчим рівнем).

Логіку педагогічного дослідження орієнтували на перевірку розробленої моделі в дійсному освітньому процесі ВНЗ – проведення формувального етапу експерименту. Відповідно до означених діагностичних методик на наступному етапі організували перевірку й аналіз результатів формувального етапу експерименту, виділяли позитивні, нейтральні та негативні елементи експериментальної методики. Згідно проведеного аналізу вносили пропозиції щодо уточнення і корекції розробленої авторської методики формування необхідних компонентів та розробляли методичні рекомендації із застосування моделі та врахування педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження забезпечували послідовністю теоретико-методологічних позицій; тривалим

характером дослідження; аналізом сучасних наукових праць із філософії, психології, педагогіки, фізичного виховання, методики викладання спеціальних дисциплін в галузі фізичної культури і спорту; раціональним поєднанням теоретичних та експериментальних матеріалів; застосуванням комплексу методів, адекватних предмету, меті і задачам дослідження; кількісним та якісним аналізом отриманих експериментальних даних, що свідчать про ефективність реалізації педагогічних умов та навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки і створення умов для саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури; позитивними результатами апробації основних положень дослідження та їхнього впровадження в практику роботи вищих навчальних закладів.

На відповідних етапах дослідження діагностували рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до саморозвитку, здійснювали організаційно-практичні заходи, наукове обґрунтування, аналіз та експериментальну перевірку результативності педагогічних умов і впровадження моделі професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури. На першому і наступних етапах здійснювали підбір діагностичних психолого-педагогічних методик із визначення рівня готовності студентів до професійного саморозвитку. Діагностичне визначення рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку організували безпосередньо на констатувальному і формувальному етапах педагогічного експерименту.

Метою організаційно-практичних заходів передбачали, по-перше, залучити студентів до самопізнання, самоаналізу рівня професійного розвитку у цілісності компонентів готовності до професійного саморозвитку (мотиваційно-емоційного, змістово-операційного і рефлексивно-оцінного); по-друге, забезпечити успішне набуття майбутніми вчителями фізичної культури комплексу професійно значущих якостей; по-третє, спроектувати групову й індивідуальну стратегії й тактики саморозвитку на основі внутрішньої позитивної мотивації,

актуалізації смислів і цілей, адекватних відповідній формі діяльності майбутніх фахівців у галузі педагогіки, фізичної культури і спорту; по-четверте, укласти навчальні програми на основі системи диференційованих завдань, а також створити «проекти» професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури як результату самопізнання і самовизначення, необхідної умови самоорганізації і самореалізації. Відтак організували набуття індивідуального досвіду самовизначення, самореалізації, самоствердження, самовиховання; стимулювання професійного зростання майбутніх учителів, формування у них; залучення студентів до пошукової творчої діяльності, спрямованої на опанування новітніх педагогічних технологій; вироблення суб'єктної позиції майбутніх учителів фізичної культури в їхньому професійному саморозвитку.

Дослідно-експериментальна перевірка результативності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури і впровадження розробленої нами моделі, педагогічна рефлексія змісту і технологій саморозвитку та його результатів, виражених у професійному зростанні уможливили виявлення суперечностей, причини недоліків у змісті й методиці експерименту, своєчасне внесення змін у його проведення.

Таким чином, охарактеризовано загальну методику та напрями дослідження щодо професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах

У межах параграфу обґрунтуємо педагогічні умови, реалізація яких, із одного боку, сприяє професійному саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, а з іншого, – забезпечує формування професійно значущих якостей, зокрема – готовності до професійного саморозвитку в цілісності її мотиваційно-емоційного, змістово-операційного, рефлексивно-оцінного компонентів. Результатом такої підготовки є майбутні вчителі фізичної культури зі стійкою потребою і готовністю до професійного саморозвитку.

У визначенні педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури виходимо з розуміння сутності поняття «педагогічні умови» та природи поетапного процесу професійного зростання фахівців, набуття ними професійно значущих якостей (позитивного ставлення до фізичної культури й виховання, готовності до спортивного і педагогічного саморозвитку, здатності до розуміння глибинного смислу і логіки розгортання фізкультурно-педагогічної ситуації, рефлексивних уявлень про зміст уроків фізичної культури як частини загальної культури суспільства і кожної особистості, схильності до педагогічних рефлексій власного знання й досвіду, смислів і сутностей спортивних і педагогічних досягнень, педагогічних ідей як засобу розкриття змісту уроку фізичної культури, умінь контролювати емоційний стан у кожній ситуації професійної діяльності тощо), що інтегруються у межах педагогічної майстерності, спортивної вправності, забезпечуючи готовність до відповідального виконання професійної діяльності.

Зазначимо, що у словниково-довідникових, наукових джерелах термін «умова» тлумачать як «необхідну обставину», що зумовлює здійснення, утворення чи сприяння чомусь, як «чинник», від якого що-

небудь залежить; усну чи письмову згоду про що-небудь, домовленість; правила, встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; сукупність явищ зовнішнього або внутрішнього середовища, що, ймовірно, впливає на розвиток конкретного психічного явища, котре опосередковується активністю особистості, групою людей [4; 9; 36; 57; 235; 245].

У контексті нашого дослідження науково цінними є позиції щодо розгляду «педагогічних умов, тобто взаємозалежної сукупності заходів у педагогічному процесі, котрі завдяки зусиллям колективу викладачів і студентів забезпечують максимальний розвиток особистості» (за К. Ушинським), «обставин», урахування яких забезпечує цілісний педагогічний процес професійної підготовки фахівців [229]; сукупності реальних чи спеціально створених ситуацій [231].

Науковці розрізняють зовнішні та внутрішні умови. Зовнішні умови вважаються обставинами середовища, у якому здійснюється професійна підготовка студентів (це стосунки викладача і студента, стосунки в колективі). Внутрішні умови базуються на психічній діяльності кожного студента і включають спрямованість особи, її здібності та інші психічні особливості. Впливаючи на процес становлення особистої якості, зовнішні умови осмислюємо через внутрішній зміст, де кінцевий результат дії визначається не окремо взятими причинами, а їх сукупністю і в тісному зв'язку з усіма зовнішніми і внутрішніми умовами, які, у свою чергу, виступають підсумком попередніх взаємодій.

У контексті системного підходу педагогічні умови, що сприяють саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, розглядаємо як багаторівневу систему взаємодії об'єкта, суб'єкта, середовища, в якому формується, розвивається потреба у саморозвитку. Стимулювання саморозвитку, як одна з таких умов, характеризується єдністю мети, змісту, форм, методів, прийомів, засобів діяльності керівника та інших суб'єктів, відповідно до психологічних, вікових особливостей, індивідуального стилю діяльності, досвіду, статевих відмінностей та

специфіки інноваційної діяльності, на основі виявлених закономірностей і принципів: єдності і взаємозв'язку педагогічної діагностики і мотивації саморозвитку; основного напрямку і змісту діяльності, зокрема формування фізичної культури; індивідуалізації та диференціації стимулюючої програми; залучення у процес саморозвитку, різноманітних форми діяльності і спілкування; розширення стимулюючої інформації [257, с. 75]. Дотримання цих принципів у активізації професійного і особистісного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури сприяє зростанню рівнів їхньої спортивної вправності і педагогічної майстерності.

Отже, у контексті нашого дослідження педагогічні умови визначаємо як суттєві внутрішні і зовнішні впливи, чинники, фактори, обставини, органічно взаємопов'язані між собою практичні дії суб'єктів учіння, від наявності яких, їхньої реалізації значною мірою залежить ефективність професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури. Таким чином, педагогічні умови – це результат спільних дій учасників навчально-виховного процесу за певних обставин (цілеспрямовано організоване освітньо-розвивальне середовище, система педагогічних засобів, комплекс педагогічних взаємодій), які сприяють формуванню й розвитку необхідних якостей і структурних елементів досліджуваного феномену та впливають на досягнення цілей, завдань і результативність професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Особливості педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах характеризуємо з урахуванням стану розвитку спортивної галузі, фізкультурної освіти, психології професійного становлення й розвитку, педагогічної психології, педагогіки, методики фізичного виховання, теорії комунікації, змісту майбутньої професійної діяльності, змісту професійної підготовки майбутніх учителів загалом і спеціальної фахової підготовки зокрема.

Теоретичним підґрунтям слугують праці, у яких досліджено

особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури (О. Ажиппо [2], Л. Ареф'євої [7], О. Атамась [11], В. Бальсевича [16], Л. Демінської [67; 68], П. Джуринського [72], А. Заїкіна [88], Є. Захарної [95], Л. Іванової [107], Р. Карпюка [115], Т. Круцевич [130], Л. Сущенко [237], О. Тимошенка [242], А. Цьося [255-256], Б. Шияна [265] та ін.; психологічну сутність професійного розвитку педагогів та майбутніх фахівців (Г. Балла [15], І. Беха [21], Л. Виготського [44–47], В. Давидова [65], Г. Костюка [122], С. Максименка [168], А. Маслоу [173–174], В. Рибалки [204], С. Рубінштейна [211; 212], В. Семиченко [222] та ін.); концепції та моделі професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах (О. Дубасенюк [79], Н. Ничкало [183], В. Орлова [191], В. Радкевич [205], В. Ягупова [271] та ін.).

За результатами теоретичного аналізу означених наукових праць, нормативної бази навчально-виховного процесу, ступеня її відповідності сучасним досягненням наукової думки, умов реалізації в педагогічній практиці встановлено, що навчальними планами ВНЗ не передбачено випереджувального вивчення психолого-педагогічних дисциплін, теоретичних ідей, які повинні використовуватися в процесі педагогічної практики. У процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури найбільш частими є вербальні, ілюстративні, пояснювальні методи навчання, а формами – лекції, семінари, лабораторно-практичні заняття і практикуми. Теоретичний аналіз наукових праць і дисертаційних досліджень засвідчує фрагментарність наукового обґрунтування й упровадження в педагогічну практику окремих методів самопізнання, саморозвитку та самовдосконалення. Науково-методичні розвідки стосуються, переважно, філософської та психологічної галузей. Згідно дослідження Б. Шияна, високоякісна професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури можлива за дотримання таких умов, як-от: наукове обґрунтування й упровадження у процес їхньої освітньої підготовки теоретико-методичних елементів (знань, умінь, навичок),

зорієнтованих на формування в учнів високого рівня фізичної культури; зміщення акцентів у системі фізичного виховання з консервативно-нормативної моделі, що суперечить вимогам шкільної фізкультурної освіти, на інноваційно-педагогічну, складовими якої є конструктивний, організаційний, комунікативний та дослідницький компоненти [265].

У дослідженні враховуємо твердження М. Карченкової, яка обґрунтовує, що процес формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури суттєво поліпшується за дотримання таких педагогічних умов: поетапного здійснення підготовки студентів на основі взаємозв'язку теорії і практики, інтеграції професійно орієнтованих дисциплін, диференційованого підходу до вибору методів педагогічного впливу відповідно до рівня професійної готовності студентів; застосування особистісно зорієнтованих та інтерактивних методів і форм навчання студентів; забезпечення різнорівневого змісту навчальних і практичних завдань відповідно до набутих знань та вмінь студентів; проведення професійної діагностики та відповідного коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах; активізації самостійної роботи студентів з використанням комплексно-диференційованих програм; налаштування студентів на саморозвиток, самовдосконалення, творчу самореалізацію [116].

У нашому дослідженні враховуємо педагогічні умови поліпшення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у процесі самостійної роботи зі спортивних ігор, виокремлені в дисертації В. Наумчук: «системне і планове використання видів самостійної роботи відповідно до етапів навчання та індивідуальних можливостей студентів; навчально-методичне забезпечення самостійної роботи студентів; узгодженість змісту самостійної роботи з аудиторним навчальним матеріалом зі спортивних ігор; реалізація у навчально-виховному процесі трьох типів внутрішньо- та міжпредметних зв'язків: інформаційного, операційного, мотиваційного; орієнтація самостійної роботи студентів як

складової навчально-виховного процесу на професійно-педагогічну діяльність учителя фізичного виховання; покращення якості контролю за самостійною роботою студентів, самоконтролю та взаємоконтролю студентів» [180, с. 11].

Спрямовувати процес професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури доцільно через реалізацію педагогічних умов, що сприяють самовдосконаленню, завдяки нейтралізації негативних умов і бар'єрів мотивації саморозвитку. Рушійною силою професійного саморозвитку або перешкодою йому є стимули і бар'єри, які проявляються в різноманітних сферах діяльності: педагогічній, соціальній, психологічній, спортивній. Ключовими ознаками саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури є успіхи у формуванні спортивної і педагогічної майстерності, які насамперед проявляються у здатності майбутніх учителів до професійно ефективного орієнтування і конструктивної перебудови способів діяльності і самовдосконалення у постійно мінливих нестандартних педагогічних ситуаціях [240]. А це, в свою чергу, передбачає вміння обґрунтовано проектувати і корелювати процес реалізації творчих завдань.

Ефективність професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури визначається на основі:

- діагностики рівня сформованості потреби у саморозвитку;
- створення педагогічних умов для саморозвитку;
- відбору і застосування відповідних форм, методів, прийомів;
- корегування професійної діяльності та саморозвитку, з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей, індивідуального стилю і переваг у спрямованості дій.

Зауважимо, що відставання у вивченні природи професійного саморозвитку від вимог сучасних завдань досліджень проявляється в питанні щодо освітніх умов саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури. Незважаючи на те, що питання це набуває в останні роки

величезну практичну значимість, систематизація зовнішніх і внутрішніх умов саморозвитку студентів сьогодні не набула належної уваги. Разом з тим, цілком очевидно, що без педагогічної систематики цього не можна виявити найбільш значимі з них, що сприяють чи заважають професійному саморозвитку студентів.

Створення педагогічних умов здійснюється на основі діагностики вихідного рівня сформованості потреб у саморозвитку. При цьому необхідно враховувати психологічну та педагогічну готовність майбутніх учителів до саморозвитку. Кожному зі студентів надається допомога в отриманні інформації про інноваційні технології, викладачі сприяють підвищенню зацікавленості майбутніх учителів фізкультури у вдосконаленні спортивної і педагогічної майстерності. Мотивація і стимулювання саморозвитку мають здійснюватися за відповідною індивідуальною програмою, в якій педагогічні умови узгоджуються з цілями і змістом саморозвитку вчителя. Процес саморозвитку набуває особливої ефективності якщо суб'єкти виховного процесу дотримуються принципів і правил стимулювання, діють відповідно із критеріями відбору форм, методів, прийомів і критеріями діагностики рівнів сформованості потреби у саморозвитку. Все це в комплексі створює базу науково-методичного забезпечення проектування і реалізації педагогічної системи активізації саморозвитку вчителя в умовах інноваційної діяльності.

За результатами проведеного нами теоретичного аналізу наукових досліджень [24; 48; 52; 53; 59; 77; 217; 232] до умов саморозвитку майбутніх учителів фізкультури дослідники відносять такі:

- мотивація професійного саморозвитку здійснюється на основі закономірностей, принципів і правил їх реалізації;
- проектування і реалізація розвивальних програм вихідного рівня сформованості потреби у самовдосконаленні, психологічної та професійної готовності майбутніх учителів до професійного саморозвитку;

- створення в педагогічному колективі і підтримка творчої атмосфери, сприятливого морально-психологічного мікроклімату;
- надання допомоги в отриманні інформації про інноваційні технології;
- кореляція педагогічних умов з індивідуальними програмами самовдосконалення та професійного саморозвитку;
- приведення цілей, змісту, форм, методів, прийомів і засобів мотивації і стимулювання у відповідність із цілями, змістом спортивної і педагогічної діяльності та професійного саморозвитку майбутніх учителів;
- налаштованість викладачів, які мають високий рівень професійної компетентності, педагогічної та методологічної культури і задіяні у створенні педагогічних умов для саморозвитку студента на стимулювання пізнавальної активності майбутніх учителів фізкультури і підвищення рівня їхньої спортивної та педагогічної майстерності, залучення у різноманітні форми професійної діяльності та спілкування.

Здійснений нами аналіз наукової літератури, а також власний досвід практичної діяльності засвідчують, що до групи педагогічних умов, які сприяють саморозвитку майбутніх учителів відносять:

- умови, які створюються в процесі навчально-пізнавальної діяльності для творчої самореалізації майбутніх учителів;
- творчо-демократичний стиль викладання;
- рівень організації методичної роботи у вищій школі;
- підвищення кваліфікації;
- самоосвіта;
- експериментально-дослідницька діяльність;
- активна участь у науково-практичних конференціях студентів;
- співпраця із вченими-дослідниками у організації експериментально-дослідницької та наукової діяльності.

Однак слід звернути увагу на те, що одним із суттєвих недоліків організації методичної роботи є вкрай недостатнє використання

діагностичних методів, що значно знижує її ефективність. Також недостатньо ефективно використовується науковий потенціал в різних формах науково-консультаційної допомоги студентам. Не може не позначитися негативно і крайній дефіцит науково-методичної літератури та методичних посібників з інноваційними підходами до вирішення проблем стимулювання саморозвитку і технологіями навчання, виховання і розвитку. Методична підготовка не формує майбутнього вчителя як дослідника. Слабко реалізується диференційований підхід у процесі методичної допомоги. Немає глибокого аналітичного підходу до діагностики особистісного та професійного зростання майбутніх учителів. Хотілося б звернути особливу увагу на низький рівень організації і навіть на відсутність психологічного консультування з питань розвитку творчих здібностей майбутніх учителів фізичної культури, подолання труднощів, бар'єрів на шляху до самопізнання, саморозвитку і самовдосконалення.

У визначенні педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури також беремо до уваги специфічні умови, за яких відбувається діяльність учителів фізичної культури. З психологічної точки зору – це умови психічної напруженості, фізичного навантаження та умови, пов'язані з впливами навколишнього середовища. Відповідальність за життя і здоров'я учнів під час занять фізичними вправами, що вирізняються високим ступенем ризику отримання травм і фізичних перенавантажень; шум від галасу, який виникає в спортивному залі, що додає психічних навантажень; необхідність переключення з однієї вікової групи на іншу; значне навантаження на мовний апарат і голосові зв'язки, необхідність демонструвати фізичні вправи і здійснювати фізичні дії спільно з учнями, страхувати учнів, які виконують фізичні вправи. Звертається увага на умови, пов'язані з зовнішніми факторами середовища: кліматичні й погодні умови під час занять на відкритому повітрі; санітарно-гігієнічний стан спортивних класів, залів [52].

До педагогічних завдань формування готовності до саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури відносимо набуття і подальше вдосконалення вмінь, які поділяють на конструктивні, організаторські, комунікативні, гностичні та рухові. Саморозвиток конструктивних умінь відбувається під час самостійного складання планів уроків, календарних планів, а також планування власної професійної кар'єри. Вдосконалюється вміння самостійно відбирати і будувати навчальний матеріал, здійснювати перспективне і поточне планування. Організаторські вміння пов'язані з реалізацією намічених планів майбутній вчитель також розвиває в собі самостійно. Викладач може поради́ти студенту як йому розвинути свої комунікативні вміння, але налагодити продуктивну діалогічну взаємодію з учнями, колегами по роботі, батьками, знаходити раціональні шляхи взаємодії з оточенням майбутній вчитель повинен сам. Гностичні вміння пов'язані із здатністю вивчати характерні особливості учнів і класу, вмінням на науковому рівні аналізувати педагогічні ситуації і об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності – це вміння які ніхто не зможе передати майбутньому вчителю, їх він також набуває сам. Рухові вміння, насамперед вміння майбутніх учителів фізичної культури виконувати фізичні вправи і правильно демонструвати їх учням також відносимо до вміння саморозвиватися. Важливим завданням успішного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури є формування професійних здібностей, які класифікують на:

– дидактичні – це здібності передавати адаптований навчальний матеріал, роблячи його доступним. Ці здібності полягають в умінні майбутніх учителів реконструювати навчальний матеріал, «важке робити легким, складне – простим, тілесне – приємним»;

– академічні – для майбутніх учителів фізичної культури – це здібності до засвоєння теоретичних основ фізичної культури і педагогіки, анатомії і фізіології, а також набуття низки інших знань, передбачених

навчальним планом і індивідуальною програмою професійного саморозвитку;

– перцептивні – це здібності проникати у внутрішній світ учня, психологічна спостережливість, пов'язана з тонким розумінням особистості школяра і його психічного стану;

– мовні – це здібності зрозуміло і чітко висловлювати свої думки і почуття за допомогою мови, міміки і пантоміміки;

– авторитарні – це здатність, що характеризується емоційно-вольовим впливом на учнів;

– педагогічна уява – це здатність передбачати наслідки педагогічної діяльності.

Педагогічні умови, за яких здійснюється навчання і виховання майбутніх учителів фізичної культури, є важливим фактором їхнього професійного становлення і розвитку. З метою оптимізації дослідження процесу професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми розглядаємо ці умови у двох площинах: *умови як фактори зовнішнього впливу та умови для розвитку структури внутрішніх особистісних перетворень.*

До педагогічних умов, які є *факторами зовнішнього впливу на процес* професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури, ми відносимо:

– успішна адаптація студентів до умов навчання;

– створення освітньо-розвивального середовища, в якому на рівні викладачів і студентів приділяється особлива увага вирішенню проблем саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури;

– конструювання індивідуальної інтегрованої саморозвивальної програми майбутніх учителів фізичної культури, в якій поєднуються саморозвиток спортсмена і педагога;

– науково-методичне забезпечення навчання і виховання (навчальні плани і програми, методики і технології професійної підготовки), організація ефективної самоосвітньої роботи студентів.

Серед умов, які визначають розвиток структури *внутрішніх особистісних перетворень* і є показниками готовності до професійного саморозвитку ми вирізняємо такі:

- позитивне ставлення до спортивної і педагогічної діяльності, опанування способів професійного саморозвитку і самовдосконалення;
- самомотивації професійного саморозвитку;
- реалізація механізмів педагогічної рефлексії й самостереження, акцентуація рефлексивності у спілкуванні суб'єктів навчально-виховного процесу, оптимізація взаємодії з метою професійного становлення і саморозвитку майбутніх вчителів.

Викладання спеціальних дисциплін передбачає індивідуальні форми навчання, але психолого-педагогічна підготовка має певні обмеження щодо реалізації завдань особистісного розвитку майбутніх фахівців. Викладачі психолого-педагогічних дисциплін недостатньо зацікавлені у результативності особистісного спілкування із студентами, не намагаються аналізувати розвиток студента як творчої індивідуальності та координувати процес саморозвитку. Активність і самостійність студентів, творчі проекти викладачів, регламентуються жорсткими рамками навчального плану, аудиторної і позааудиторної роботи. Це значною мірою обмежує можливість інтегрувати вивчення психолого-педагогічних дисциплін із спортивною підготовкою майбутніх учителів фізичної культури. Зокрема, студент не має можливості обирати освітні програми, якщо не враховувати спецкурси і спецсемінари на старших курсах навчання, а викладачі, відповідно, обмежені у своїх можливостях здійснювати міжпредметні зв'язки, реалізовувати особистісно-орієнтовані підходи до підготовки високопрофесійного педагога [68].

За даними наших досліджень, значна частина студентів факультетів

фізичної культури інтуїтивно уявляючи «сильні і слабкі сторони» професійної підготовки, не використовують потенційних можливостей саморозвитку, пасивно ставляться до фахової (педагогічної) самопідготовки, разом із тим, досить активно займаються спеціальною (спортивною) самопідготовкою.

Зупинимось більш детально на розгляді освітньо-розвивального середовища, що сприяє саморозвитку особистості студента, при цьому зауважимо, що зробити це можуть лише педагоги, які самі опікуються проблемами власного систематичного саморозвитку. Інакше їх діяльність із стимулювання і саморозвитку студентів, як правило, носить декларативний характер, не підкріплений власним досвідом.

У розвивальному освітньому середовищі майбутній фахівець набуває досвід послідовного цілеспрямованого самопізнання, саморозвитку й особистісного зростання, його основна мета – актуалізувати і максимально розвинути існуючий в кожній особистості потенціал саморозвитку. Чим більше і повніше студент використовує можливості освітнього середовища, тим активніше відбувається його професійний саморозвиток: «людина одночасно є продуктом і творцем свого середовища, яке дає йому основу і робить можливим інтелектуальний і професійний саморозвиток» [207, с. 105].

Взаємодія студента із середовищем буде успішнішою, якщо і студент, і середовище налаштовані на розвиток особистісного потенціалу студентів, їхніх інтелектуальних (освітній потенціал), креативних (творчий потенціал) здібностей і здатностей до співробітництва і взаємодії (комунікативний потенціал), прийняття загальнолюдських цінностей (моральний потенціал), працездатності (психофізіологічний потенціал), здатності набувати професійні знання, уміння і навички (кваліфікаційний потенціал) [224, с. 112].

Учені вважають, що модернізація системи професійної підготовки фахівців із фізичної культури і спорту має здійснюватися через сукупність

інновацій та інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу [164]. Тому важливою умовою саморозвитку суб'єктів навчально-виховного процесу є організація інноваційної діяльності в освітньому закладі, яка ведеться за наступними напрямками: введення нового в цілі, зміст, методи, форми навчання та виховання, а також зміна змісту, форм і методів освіти; створення нових виховних систем; організація дослідницької та методичної служби в школі; впровадження нових форм управління освітнім закладом; внесення змін в організацію спільної діяльності викладача і студентів.

Науково-обґрунтована й експериментально перевірена інноваційна діяльність освітнього закладу, яка здійснюється цілеспрямовано за попередньо розробленими етапами, сприяє активізації поетапного саморозвитку педагога, піднімає престиж викладача в його власних очах. Участь викладача в інноваційній діяльності освітньої установи – це своєрідний механізм, що діє як каталізатор його професійного саморозвитку. Метою інноваційної діяльності педагогічного колективу закладу освіти є, як правило, вдосконалення навчально-виховного процесу через впровадження в нього педагогічних нововведень, а також вдосконалення професійної майстерності педагогів. В умовах інноваційної діяльності освітнього закладу перед його керівництвом стоїть завдання стимулювання професійного саморозвитку членів педагогічного колективу, оскільки якість його інноваційної роботи безпосередньо залежить від бажання (мотивації потреби) і спрямованості кожного педагога на професійний саморозвиток. Але створення інноваційного освітнього середовища є тривалим і витратним процесом. Зважаючи на це, у дослідженні зосереджували увагу на педагогічній підтримці прагнення студентів до професійного саморозвитку студентів, конструювання індивідуальної саморозвивальної програми студента. Реалізація розробленої програми підготовки майбутніх учителів фізичної культури до

професійного саморозвитку була покладена в основу подальших дій викладачів і студентів.

Відтак важливою педагогічною умовою ефективності професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури визначаємо його успішну адаптацію. Виокремлення такої умови зумовлено тим, що саме адаптаційний період впливає на особистісні чинники саморозвитку першокурсників і їх подальше ставлення до навчання, а отже, і на якісно-кількісні аспекти професійного саморозвитку у подальшому. Однопланові питання щодо адаптації як суспільного явища висвітлено у працях Е. Зеєра [97], Є. Климова [117], В. Сластьоніна [228] та ін. Адаптація першокурсників розглядається як залучення особистості до конкретних видів діяльності, що відбувається у визначених межах певного освітнього середовища на основі засвоєння особистістю соціального досвіду суспільства в цілому і того середовища (мікросередовища), до якого вона належить [228, с. 88].

У психології диференціюють конформний та неконформний різновиди адаптації. На думку І. Мілославової, означені полюси є взаємодоповнюваними. Так, за допомогою конформних реакцій у людини формуються необхідні для її життєдіяльності стандарти, стереотипи сприйняття і поведінки. Разом із тим, процес адаптації є не лише пристосуванням індивіда до нових умов, а складним суперечливим процесом, що включає моменти активності особистості та супроводжується певними зрушеннями в її структурі [176, с. 116]. Оскільки основним компонентом життєдіяльності майбутніх учителів фізичної культури є професійна діяльність, то вважаємо за доцільне виокремити професійну адаптацію, що, на думку В. Сластьоніна, відбувається у чотири етапи: 1) підготовка до праці у загальноосвітній школі; 2) вибір професії; 3) професійна підготовка; 4) початок трудової діяльності [228, с. 154].

На основі проаналізованих теоретичних міркувань, маємо підстави наголосити, що адаптація студентів до умов навчання у ВНЗ – є складноструктурованим процесом від якого залежить не лише успішність студента на початкових курсах, але й його подальший професійний саморозвиток. Адаптаційний період є найуспішнішим за наявності стійкої мотивації у виборі й оволодінні професією.

Виходячи з цих позицій, ми визначили завдання: в межах психолого-педагогічного дослідження розкрити основні характеристики і суперечності становлення й розгортання потребнісно-мотиваційної сфери у саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури. Успішне виконання завдання дозволило, по-перше, визначити діалектику взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників становлення мотивів у саморозвитку особистості; по-друге, розкрити основні фактори, що визначають конкретні суперечності, які характеризують формування цих мотивів у суб'єктів навчально-виховного процесу; по-третє, розробити технології саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, що забезпечують більш повне розгортання їх задатків і здібностей в різноманітних умовах і ситуаціях педагогічної діяльності, послідовне накопичення досвіду та якісне зростання педагогічної майстерності.

У наукових дослідженнях з такої проблеми необхідний перехід від традиційного підходу до саморозвитку майбутніх вчителів до аналізу процесу розгортання існуючих сьогодні суперечностей між їхніми потребами та потребами їхнього соціального оточення, при якому провідна роль відводиться суб'єктам педагогічної взаємодії, що актуалізують процеси самовдосконалення і саморозвитку. Важливого значення набуває вивчення внутрішніх детермінантів, що забезпечують активне включення майбутніх вчителів в оновлення власних, вже опанованих програм життєдіяльності. У зв'язку з цим проблема мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, розроблення

технологій і методики його подальшого саморозвитку і самовдосконалення набуває особливої значущості.

Виокремлені у підрозділі логемі про саморозвиток особистості розглядаємо як підставу для визначення педагогічних умов і сутнісних характеристик особистісно-професійного зростання майбутніх учителів, пов'язане з реалізацією його особистісного і професійного потенціалу, змінами в ціннісно-сміслових утвореннях, мотивації, творчій самореалізації себе в професії, досягненнями успіху в педагогічній діяльності, потребою в особистісному саморозвитку. У підрозділах 1.1, 1.2 обґрунтовано вплив мотивації на професійний розвиток і саморозвиток майбутніх фахівців. У зв'язку з цим вважаємо позитивну мотивацію професійного саморозвитку важливою педагогічною умовою.

Ефективність технологій мотивації саморозвитку забезпечується: теоретичним обґрунтуванням функціональної моделі підготовки, принципів, критеріїв відбору змісту як основи його проектування; визначення методичної компоненти щодо його впровадження у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка вчителів фізичної культури.

Для того, щоб майбутній учитель фізичної культури прагнув до досягнення професійних і особистісних вершин, – стверджує Е. Селезньова, – необхідно у нього розвивати акмеологічну культуру, як особисте новоутворення, що обумовлює становлення людини як цілісності – продуктивність її самоздійснення і оптимальність індивідуальної траєкторії досягнення акме як найвищого щабля самоздійснення [26, с. 51]. Саморозвиток особистості у процесі професійної підготовки в університеті відбувається за етапами, кожний із яких означає певні досягнення у становленні професійної зрілості майбутніх учителів фізичної культури. Відтак вважаємо за доцільне розглядати умови професійного саморозвитку студентів під кутом зору акмеологічного підходу, що детермінує процеси формування готовності до професійного саморозвитку.

У визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов професійного розвитку і саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми враховували закономірності навчання, згідно з якими результативність професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури зумовлене такими чинниками:

- актуальність та індивідуально-особистісна вагомість змісту навчального матеріалу;
- використання методів актуалізації та активізації навчально-пізнавальної діяльності й саморозвитку студентів;
- створення ситуацій посиленої міжсуб'єктної взаємодії, з чітко вираженим професійним спрямуванням;
- створення навчальних ситуацій для практичного використання студентами результатів теоретичної підготовки (як з фахових, так і з гуманітарних дисциплін);
- залучення студентів до виконання особистісно значущих навчально-професійних завдань тощо.

Отже, у контексті визначення педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури невичерпний потенціал має самостійна робота, що зумовила до формулювання такої умови: організація ефективної самоосвітньої роботи на основі конструювання індивідуальної саморозвивальної програми, яка включає механізми педагогічної рефлексії й самостереження. Майбутнім учителям важливо усвідомити істину, що «стати успішною людиною в умовах ринку зможе той, хто має хорошу професійну підготовку, володіє навичками самостійної роботи, діяльності та спілкування; має здатність адаптуватися до нових умов праці, бути конкурентоспроможним, мобільним фахівцем» [89, с. 3]. Самостійну роботу В. Бондаревський розглядає як процес виконання «проблемно-пізнавальних і творчих завдань, підготовку доповідей, повідомлень і рефератів із усіх навчальних предметів, розв'язання завдань, що потребують глибокого вивчення

додаткової літератури, проведення дослідів, експериментів, спостережень, порівнянь і зіставлення різних фактів» [31, с. 65].

З-поміж зовнішніх ознак самостійності вирізняють такі: планування студентами власної діяльності; виконання завдань без безпосередньої участі педагога; систематичний самоконтроль за перебігом і результатами виконуваної роботи, її подальше коригування та вдосконалення; вміння знаходити нові способи для опанування нових знань; вміння використовувати наявні знання і способи дії в практичній діяльності для розв'язання стандартних і нестандартних завдань в нових умовах. Внутрішніми ознаками самостійності є потребово-мотиваційна сфера; розумові, фізичні і морально-вольові зусилля студентів, спрямовані на досягнення мети без сторонньої допомоги [59, с. 42].

За узагальненими даними М. Дьяченка і Л. Кандибович [81], 45,5 % студентів визнають, що не вміють правильно організувати самостійну роботу; 65,8 % опитаних взагалі не вміють розподіляти свій час; 85 % не думають, що його можна розподіляти. Навіть за наявності окремих умінь самостійно працювати студенти I і II курсів відзначають, що прийом, осмислення, опрацювання та інтерпретація необхідної навчальної інформації викликає у них істотні ускладнення. Однією з причин такого явища, на наш погляд, може бути несформована мотивація до професійного саморозвитку. Відтак, важливою умовою формування готовності до професійного саморозвитку є мотивація й інтерес майбутніх учителів фізичної культури до організації обміну досвідом опанування теорії і методики викладання фізичної культури, психології, передового досвіду, особливостей їх застосування в особистій практиці, а також організація системи самостійної роботи та психолого-педагогічної самоосвіти.

У ході дослідження шляхів досягнення молодим фахівцем професійного саморозвитку Н. Кухарев розглядає самоосвіту як умову, що впливає на успішний професійний саморозвиток педагога і пропонує низку

рекомендацій щодо накопичення власного досвіду професійної діяльності [152]. Ми поділяємо думку вчених, що ефективність підготовки майбутніх учителів до професійного саморозвитку зумовлена їх самоосвітою. Поза самоосвітою ідея особистісного і професійного розвитку педагога є нездійсненна. Аргументуємо означену позицію вдаючись до розгляду змісту цього поняття. У науковому дискурсі розрізняють самоосвіту в широкому і вузькому сенсі цього слова. У широкому значенні самоосвіту тлумачать як «свідомо заплановану діяльність людини, спрямовану на всебічне вдосконалення особистості». Здійснення самоосвіти в цьому плані передбачає самопізнання і саморозвиток у процесі навчальної, суспільної, трудової діяльності, як дозвілля тощо. Самоосвіта у вузькому значенні слова пов'язана з «засвоєнням норм і правил культурної поведінки в суспільстві, привчанням і вправою себе за певною програмою тренувань» [31, с. 120].

Так, С. Єлканов трактує самоосвіту як «свідому і цілеспрямовану діяльність людини з удосконалення своєї особистості», і вважає, що розглядати її необхідно з точки зору змісту того, що має вдосконалюватися [82, с. 5]. Отже, змістом або завданнями самоосвіти майбутніх учителів фізичної культури є саморозвиток професійно значущих якостей його особистості, включаючи як професійну компетентність, так і фізичне здоров'я.

Інший підхід до самоосвіти знаходимо у Н. Секретарюк. Дослідник самоосвіту розглядає як «самостійну роботу з поглибленого вивчення професійної, загальнонаукової і культурологічної літератури, самостійний розвиток професійно-педагогічних навичок і вмінь, потреба в яких визначається практикою» [219, с. 37]. Ми поділяємо традиційний підхід до розуміння самоосвіти як пізнавальної діяльності, що, по-перше, здійснюється добровільно, по-друге, керується самою людиною, по-третє, необхідна для вдосконалення будь-яких якостей, і що усвідомлюється людиною [222].

Отже, необхідними умовами процесу самоосвіти є: вироблення особистої установки на самоосвіту, наявність такої ситуації, за якої суспільство вимагає від фахівця постійного самовдосконалення, розширення і поглиблення власної професійної компетентності.

Досвід учителів і викладачів ВНЗ показує, що для усвідомлення необхідності самоосвіти фахівця потрібно мати достовірну інформацію про свою особистість. Він її одержує, в процесі самопізнання у вигляді рефлексії своїх знань, умінь, навичок набутого практичного досвіду. Інформація може бути істотно доповнена оцінкою викладача, якщо студент сприймає її як об'єктивну.

Загальною умовою виникнення потреби у професійній самоосвіті є перехід з позиції студента («Я – студент, хай мене вчать») на позицію фахівця («Я – майбутній педагог. Я самостійно готую себе до майбутньої педагогічної діяльності»). Наявність такої потреби є умовою формування професійної компетентності фахівця, функціонування людини як діяльної особистості.

Цілеспрямований процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку за умов самоосвіти можливий за наявності чітко означеної системи професійних потреб студентів у професійних знаннях, уміннях і усвідомленому дефіциті наукової інформації.

Аналіз наукових праць, присвячених самоосвіті (Л. Гальперін [49], І. Довгопол [75], В. Кан-Калік [109], М. Пряжников [203], М. Солдатенко [233], Г. Щедровицький [268]), дозволяє зробити висновок, що організація ефективної самоосвітньої роботи студентів є важливою педагогічною умовою стимулювання професійного саморозвитку і забезпечує формування у майбутніх педагогів стійкої мотивації до самоосвіти. Зокрема, це виявляється у цілеспрямованій роботі стосовно опанування основ педагогічної діяльності в галузі фізичного виховання і спорту; формування професійної компетентності, зростання рівня і якості знань,

вмінь і навичок; мотивація збагачення спеціальними і психолого-педагогічними знаннями, необхідними для досягнення високих результатів у професійній діяльності; постійне поповнення і розширення методичного арсеналу, який дозволяє вчителю проектувати і видозмінювати навчально-виховний процес із метою підвищення його ефективності; формування та розвиток культури спілкування, що дозволяє встановлювати тісний контакт з викладачами, однокурсниками, учнями в школі під час педагогічної практики; самопізнання і самооцінка, що стимулюють процеси професійного самовдосконалення.

Таким чином, ефективність самоосвіти пов'язана з визначенням кожним фахівцем – учителем фізичної культури – конкретного змісту самостійної роботи з професійного самовдосконалення, засвоєння нової наукової інформації та передового досвіду, з втілення набутих знань і вмінь у педагогічній дії.

Поряд із засвоєнням теоретичних знань, а також умінь і навичок, отриманих у процесі самостійної роботи, умовою підготовки студентів до професійного саморозвитку визначаємо цілеспрямовану організацію педагогічної практики. У процесі даного виду діяльності відбувається всебічне «самовипробування» студентом своїх здібностей, своєї реальної готовності до самостійної професійної діяльності; формуються й утверджуються професійні та особистісні якості, необхідні і достатні для плідної і творчої професійної діяльності. Практика є сполучною ланкою між теоретичним навчанням майбутніх учителів та їх самостійною роботою в галузі фізичної культури і спорту; це процес опанування різних видів професійної діяльності, в якому створюються умови для самопізнання, самовизначення студента в різних професійних ролях і формується потреба у професійному саморозвитку.

Метою педагогічної практики передбачено формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури шляхом реалізації

набутих знань, успішного опанування основних видів педагогічної діяльності.

Завданнями педагогічної практики для майбутніх учителів фізичної культури визначено:

1. Поглиблення і вдосконалення теоретичних знань щодо розвитку фізичної культури, психології і педагогіки, встановлення їх зв'язку з практичною діяльністю.

2. Розвиток особистісних якостей, необхідних учителю фізичної культури в його професійній діяльності.

3. Формування професійних умінь і навичок педагогічного спілкування, спортивної і педагогічної майстерності.

4. Формування у студентів творчого та дослідницького підходів до професійної діяльності.

5. Освоєння сучасних педагогічних технологій колективної, групової, індивідуальної роботи з різними категоріями дітей.

6. Здатність до створення сприятливих умов для розвитку здібностей і самореалізації майбутніх учителів фізичної культури, формування його власного стилю діяльності.

7. Розвиток навичок педагогічної рефлексії.

Виконання завдань педагогічної практики, як і організація самостійної навчальної роботи майбутніх учителів фізичної культури, є певною мірою самостійним видом діяльності. Тому ми об'єднуємо їх в одну умову – організація ефективної самостійної роботи студентів.

Важливими умовами професійного саморозвитку вважаємо реалізацію механізмів педагогічної рефлексії, мотивації і стимулювання особистості до самопізнання і самовизначення, самоактуалізації, самооцінки. За таких умов саморозвиток набуває своєї рушійної сили, мотивує особистість до дії і здійснення конкретних кроків до вершин саморозвитку. Означені умови конкретизовано необхідністю володіння методом самодіагностики, тобто вмінь визначати якісні і кількісні

показники особистісних новоутворень, конструювати і реалізувати індивідуальні саморозвивальні програми. Дотримання цих умов вимагає від викладача і студента володіння способами самодіагностики. І, якщо для спортсмена діагностика свого фізичного стану і розвитку є звичною практикою, то в діагностуванні педагогічних якостей і самопочуття під час проведення уроків виникають певні ускладнення, які розв'язують на основі реалізації різних способів педагогічної рефлексії в процесі реалізації індивідуальних програм саморозвитку.

В зв'язку з цим звертаємо увагу на реалізацію ціннісно-сміслових і діяльнісно-рефлексивних механізмів особистісно-професійного зростання. Усвідомлення суспільного і особистісного значення власної професійної діяльності її ціннісного значення для фізичного розвитку і оздоровлення дітей є підставою для виникнення потреби у рефлексії й самоспостереженні, самопізнанні і професійному самовдосконаленні.

Кожна людина як особистість може реалізувати покладені на неї функції лише у випадках, якщо самостійно знайде смисл життя, коли буде неухильно координувати еволюційні зміни власної свідомості, ставлення до світу і до самої себе. Отже, постає питання про здатність особистості до відображення світу у самій собі, до своєрідного діалогу з собою, власною свідомістю і світовідчуттям, зокрема, готовністю майбутніх учителів до професійної рефлексії, що поєднує у собі психолого-педагогічну і фахову спрямованість. У межах дослідження – це рефлексія знань, вмінь і навичок у галузі фізичної культури і спорту та усвідомлення власного педагогічного досвіду.

Педагогічна рефлексія – складний психологічний феномен, процес роздумів педагога про те, що відбувається в його свідомості. В нашому дослідженні – це здатність майбутніх учителів фізичної культури зосередитися на змісті своїх думок, абстрагуючись від усього зовнішнього, що виявляється в здатності студента входити в активну дослідницьку позицію відносно своєї діяльності і до себе як її суб'єкта з метою

критичного аналізу, осмислення та оцінки її ефективності процесів саморозвитку, а під час педагогічної практики про особливості особистісного і фізичного розвитку його учнів. Автори виділяють дворівневу концептуальну модель педагогічної рефлексії [25]:

1. Операціональний рівень (конструктивно-виконавські, мотиваційні, прогностичні аспекти, що рефлексивно відбиваються в свідомості).

2. Особистісний рівень (професійно-суб'єктна орієнтація майбутніх учителів у їх діяльності й особистісна включеність у рефлексивну ситуацію).

Для студентів, які здатні оцінювати власні досягнення, виокремлювати позитивні зміни й визначати ймовірні напрями професійного самовдосконалення, набуває важливого значення педагогічна умова – конструювання індивідуальної саморозвивальної програми.

Провідною педагогічною умовою підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку вважаємо формування в них готовності до професійного саморозвитку. В інтерпретації семантики поняття «готовність» враховуємо такі визначення:

– готовність – це умова успішного виконання професійних дій і активність, що налаштовує організм, особистість на майбутню діяльність [42, с. 4].

– готовність – це активний стан особистості, що забезпечує її самореалізацію у підготовці та вирішенні певних завдань на основі власного досвіду [155, с. 12].

– готовність – передумова і регулятор діяльності [273, с. 7].

Однак визначення готовності до діяльності не може обмежуватися характеристиками досвідченості, майстерності, продуктивності праці, її якості в той момент, коли вона відбувається. Не менш важливим в оцінці готовності визначити внутрішні сили особистості, її потенціали і резерви, істотні для підвищення продуктивності професійної діяльності в

майбутньому. Тому у характеристиці готовності до саморозвитку важливо відзначити її як «цілісну систему властивостей особистості» [224, с. 29], «інтегральну якість особистості» [275, с. 14], «структуровану систему якостей особистості» [60, с. 16].

Розглядаючи умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку на особистісному рівні, зауважимо, що вони безпосередньо пов'язані з професійно значущими якостями особистості фахівця.

У сучасних психолого-акмеологічних дослідженнях професійно важливі якості розуміють як такі властивості, які впливають на ефективність основних характеристик діяльності (О. Бодальов, А. Деркач, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна), а, отже, і на професійний саморозвиток фахівця. Ми поділяємо точку зору, що професійно важливими властивостями особистості майбутніх учителів є їхні гуманістичні якості, які можна згрупувати наступним чином:

– якості, обумовлені гуманістичними цінностями педагогічної діяльності: гуманність, життєлюбність, оптимізм, толерантність, справедливість, совість, почуття обов'язку, відповідальність, чесність, милосердя;

– якості, що характеризують потребу педагога в спілкуванні: комунікабельність, альтруїзм, чуйність, емпатійність;

– якості, що характеризують ціннісне ставлення вчителя фізичної культури до себе: самоцінність, адекватна самооцінка, впевненість у собі, самоповага, скромність, почуття власної гідності, вимогливість до себе, автономність.

Сьогодні вирішення проблем готовності педагогів до професійної діяльності, педагогічної майстерності, професійної компетентності багато в чому визначає ефективність педагогічної діяльності майбутніх педагогів і, отже, сприяє його професійному саморозвитку, висувається на перший план (Р. Ахметов [12], Г. Грибан [64], М. Солдатенко [233] та ін.).

Морально-психологічні установки, що включаються до складу готовності – інтереси, прагнення, переконання, принципи, є проявом ціннісних орієнтацій учителів фізичної культури [194]. Однак, щоб ціннісні орієнтації педагога були адекватні вимогам професії, система його цінностей має бути гуманістичною за змістом, а спосіб регуляції професійної діяльності і професійного саморозвитку – усвідомлено цінним, тобто внутрішнім, глибоко особистісним [232]. Тому важливою умовою є формування готовності у майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку і самовдосконалення.

Вважається, що запустити механізм саморозвитку неможливо, якщо увага суб'єктів освітнього процесу не акцентована на процесі самопізнання. Останній реалізується в процесі ідентифікації із самим собою, протиставленні себе іншим та співвіднесенні себе з ними, базуючись на знаннях про інші «Я». Однією з форм самопізнання, що сприяє особистісному зростанню і самовдосконаленню, є рефлексія, в результаті продуктивної дії якої складаються усвідомлені та осмислені уявлення про себе. Здатна до саморозвитку та самопроекування особистість характеризується контекстуальністю [231], чуттєвістю до соціальних впливів, зануреністю у соціокультурний контекст. Ця характеристика співвідноситься з такою ознакою досвіду, як діалогічність. Вона формується у результаті виходу за межі індивідуального безпосереднього досвіду, що дозволяє розширити їх та збагатити досвід новими сенсами [202].

Означений вище перелік педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури ми розглядаємо як сукупність взаємозалежних елементів освітнього середовища – чинників, що визначаються й усвідомлюються учасниками педагогічної взаємодії, реалізуються у навчально-виховному процесі ВНЗ, спонукають викладачів і студентів до активізації саморозвитку у спортивній і педагогічній

діяльності з метою оптимізації професіогенезу майбутніх учителів фізичної культури.

2.3. Модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури

У розробленні моделі професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури враховували суспільно-державні вимоги до професійної підготовки їхньої фахівців; основні ідеї дослідження з проблеми; зміст і процес вищої фізкультурної освіти. Теоретичним підґрунтям проектування моделі слугували науково обґрунтовані концептуальні міркування учених у галузі наукознавства, теорії і методики професійної освіти, фізичної культури і спорту Б. Ашмаріна [13], Е. Вільчковського [38], С. Гончаренка [58], О. Демінського [69], В. Костюкевича [123; 124], Т. Круцевич [130], П. Лесгафта [160], Л. Мітіної [177], Н. Ничкало [183], М. Носка [184], Є. Суркова [235], Л. Сущенко [237] А. Цьося [256], Г. Щедровицького [268] та ін., а також обґрунтовані нами у підрозділі 1.2 теоретичні положення з проблеми дисертаційного дослідження. Моделювання як універсальна форма пізнання застосовується у дослідженні й перетворенні явищ в будь-якій сфері діяльності, це найбільш поширений метод дослідження об'єктів різної природи, в тому числі і об'єктів складної соціальної системи, тому цей метод широко використовується при проведенні наукових досліджень.

Вчені розглядають моделювання як непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких не можливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження. Під моделлю розуміють систему, що заміщує об'єкт пізнання і являє собою джерело інформації про неї. Також під моделлю в педагогічній науці розуміється створювана на основі певної системи поглядів і ідей загальна картина явища, яка за допомогою творчої

інтуїції і наполегливої праці допомагає зрозуміти і описати те, що ми вивчаємо. Практична цінність моделі в будь-якому педагогічному дослідженні в основному визначається її адекватністю досліджуваним сторонам об'єкта, а також тим, наскільки правильно враховані на етапах побудови моделі основні принципи моделювання - наочність, визначеність, об'єктивність, які багато в чому визначають як можливості і тип моделі, так і її функції в педагогічному дослідженні. Вважається, що метод моделювання передбачає постановку мети, вибір або створення моделі, дослідження на моделі об'єкта пізнання, перенесення знань з моделі на оригінал завдяки суттєвій подібності і несуттєвій відмінності між ними. Проаналізований досвід моделювання використано у розробленні моделей професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вітчизняних ВНЗ [2; 8; 50; 63; 67; 72; 79; 96; 98; 113; 237; 242].

Науковий інтерес складає традиційна для педагогічних досліджень модель дидактичної системи особистісно-орієнтованої підготовки студентів у педагогічному ВНЗ, яка як і більшість наявних у науковій літературі, структурно охоплює, п'ять компонентів: цільовий, мотиваційний, змістовий, організаційний та оцінний [179, с. 15-23].

Цільовий компонент моделі педагогічного процесу включає цілі і завдання педагогічної діяльності: від генеральної мети (всебічний і гармонійний розвиток особистості) до конкретних завдань формування окремих якостей або їх елементів.

Мотиваційним компонентом передбачено активізацію майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки. Від викладачів вимагалось стимулювати мотивацію навчальної діяльності студентів з метою їх особистісного та професійного становлення з урахуванням рівня професійної та особистісної підготовки кожного індивіда.

У змістовому компоненті поєднано інваріантне і варіативне ядро освітньої програми, що, на нашу думку, уможливорює формування в

майбутніх учителів фізичної культури готовності до професійного саморозвитку.

Організаційний компонент передбачав керування освітнім процесом та презентацію студентам трансформованих прикладів активності й самоврядування професійної підготовки.

Оцінний компонент охоплював оцінку викладачем рівня особистісної та професійної підготовленості майбутніх учителів фізичної культури, а також самооцінку студентами своїх навчальних можливостей та експертну оцінку ефективності особистісно-орієнтованого навчання.

Дана модель ураховує значну кількість факторів професійної підготовки майбутніх учителів. У переліку чинників є такі, що відображають специфіку їхньої професійної діяльності, а також функціональних обов'язків тренерів. Водночас багатофункціональна сутність фахової діяльності вчителів складно піддається систематизації, робить модель занадто громіздкою, що ставить під сумнів можливість її впровадження у повсякденну педагогічну практику.

Узагальнимо, що в моделях недостатньо висвітлено психолого-педагогічні механізми актуалізації й активізації професійного саморозвитку. Основні цілі освітньо-професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури автори пов'язують із запитамі суспільства, а також визначають можливості їх досягнення у доцільній організації професійної підготовки фахівців. Вирішення проблеми забезпечується в процесі набуття студентами знань, умінь, навичок, певних професійно значущих якостей особистості. Необхідно також переглянути програми з підготовки фізкультурних кадрів (можливо, й інших спеціальностей), оскільки ВНЗ відповідає як за організацію, так і за результат процесу навчання, тобто за компетентність фахівця, який у подальшому істотно визначатиме реальне місце і значимість фізичної культури у суспільстві. За логікою формальної раціональності у підготовці фахівців часто спираємося на їх кількість, а не на їх якість. Тому виникає необхідність розглянути

детальніше процес саморозвитку і розробити модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Ураховуючи позитивні сторони аналізованих моделей і їх недоліки, ми вбачаємо об'єктивну потребу розробити модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури та алгоритм реалізації ними відповідної індивідуально-особистої програми, створення яких мало за мету актуалізувати і реалізувати процес професійного саморозвитку студентів у процесі здобуття фізкультурної освіти. У розробленні моделі професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми виходили із загальних закономірностей моделювання, що дозволяють показати складну багатовимірну систему освітнього простору як структурне явище, утворене сукупністю простіших частин. У застосуванні методу педагогічного моделювання використовували відомості з різних джерел: нормативних документів, теоретичних праць освітньої тематики, результатів педагогічного моніторингу.

Відповідно до результатів теоретичного аналізу наукових праць і з урахуванням досягнень педагогічної науки і практики розроблена нами модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури має чітко визначену мету й завдання, ґрунтується на актуальних методологічних підходах, передбачає створення відповідних педагогічних умов, визначає етапи саморозвитку, критерії і рівні, за якими здійснюється контроль за позитивним розгортанням процесу, спрямовується на чітко окреслений кінцевий результат і структурно складається з цільового, технологічного (методичного), діагностико-оцінного блоків (рис. 2.2).

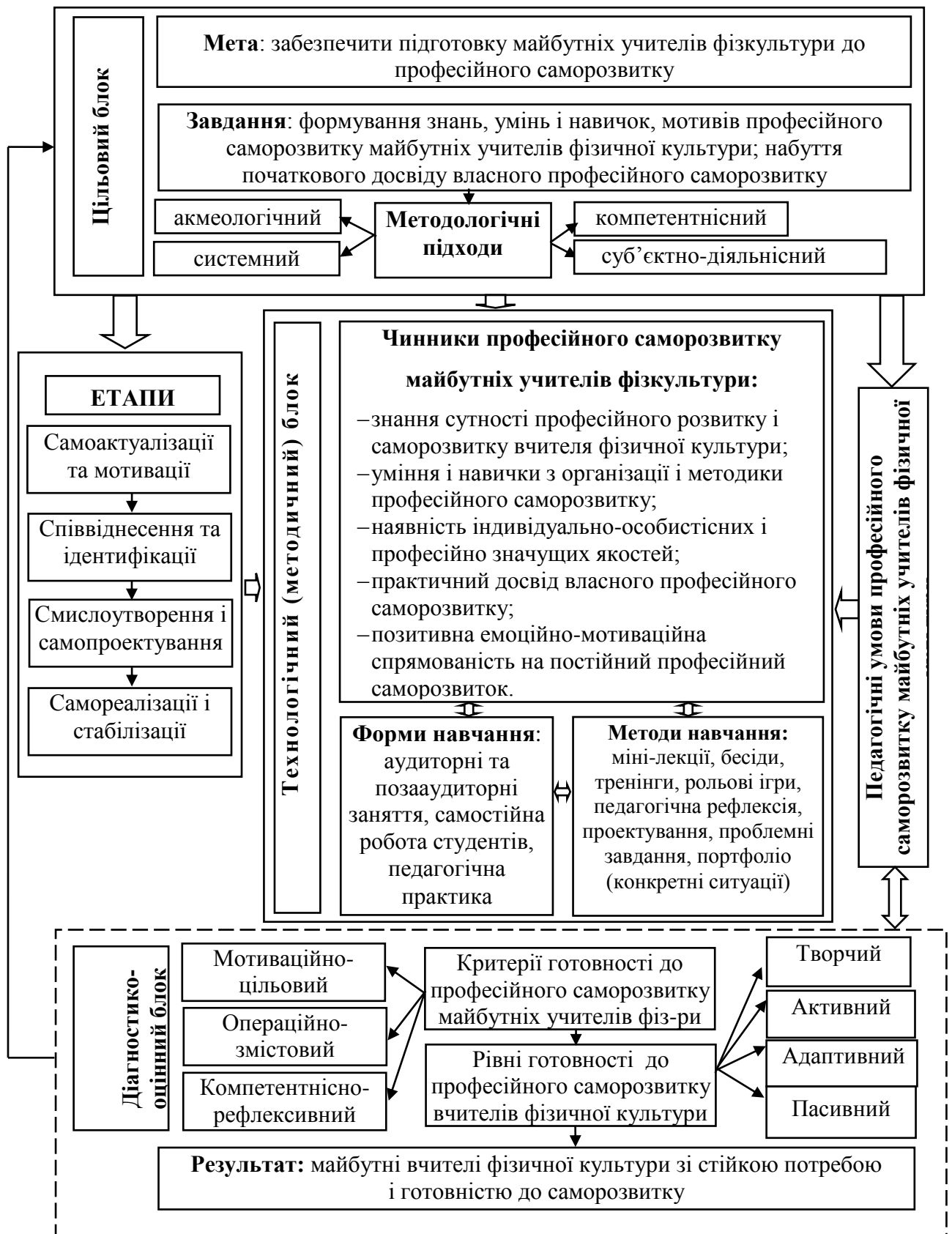

Рис. 2.2. Модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у ВНЗ

До цільового блоку моделі входять: мета, завдання і методологічні підходи. *Мета* полягає у забезпеченні підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку. *Завдання* визначено такі:

- оволодіння майбутніми вчителями фізичної культури професійно орієнтованими знаннями про способи, методики і технології професійного саморозвитку;

- оволодіння майбутніми вчителями фізичної культури професійно орієнтованими вміннями та навичками щодо професійного саморозвитку у процесі професійної підготовки;

- розвиток організаційних, комунікаційних та рефлексивних здібностей майбутніх учителів фізичної культури;

- набуття майбутніми вчителями фізичної культури початкового досвіду професійного саморозвитку.

Моделювання професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури як складного поетапного процесу ґрунтується на методології суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, системного й акмеологічного підходів, оскільки індивід виявляє властивості і зв'язки елементів об'єктивної дійсності лише реалізуючи свої знання у процесі і на основі різних видів діяльності (предметної, розумової, колективної, індивідуальної та ін.).

Реалізація ідей компетентнісного підходу дозволяє розвинути професійну компетентність майбутніх учителів фізичної культури з чіткою визначеною потребою професійного саморозвитку, пов'язану зі зміцненням здоров'язберезувального потенціалу освітнього середовища загальноосвітніх навчальних закладів.

Суб'єктно-діяльнісний підхід визначає стратегію проектування моделі і створює найбільш гнучкі «траєкторії розвитку» та самореалізації особистості майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки. Вважаємо, що для реалізації діяльнісного підходу важливо не

лише організувати продуктивну освітню діяльність, але зробити її цілеспрямованою у межах культурного контексті життєдіяльності студентів.

Системний підхід до педагогічних явищ дозволяє цілісно розуміти інтеграційні процеси педагогічних систем. Саме цілісність і системність дають можливість осмислити багатоаспектність професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Акмеологічний підхід уможливорює цілісність професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури і в якості найвищої цінності розглядає її індивідуальність. Індивідуальність як вищий рівень цілісного розвитку особистості, її акме є вищою точкою розвитку людини, яка досягається на перехресті гетерогенних процесів, коли з'являються нові структурно-функціональні інтерактивні утворення, що забезпечують вищі форми поведінки й діяльності людини.

Реалізація моделі забезпечує *професійний саморозвиток* майбутніх учителів фізичної культури за такими *етапами*: самоактуалізації та мотивації, співвіднесення та ідентифікації, смислоутворення і самопроекування, самореалізації. У нашому дослідженні йдеться про етапи професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури в процесі їхньої підготовки до професійної діяльності, формування здатності віднаходити й застосовувати оптимальні способи, методи і техніки розв'язання традиційних і суперечливих ситуацій у межах фахової праці.

Тому модель сконструйовано таким чином, щоб кожний із наступних етапів професійного саморозвитку містив у собі елементи констатації стану професійного саморозвитку на початку етапу, певний «інкубаційний» період із описом механізмів професійного саморозвитку в межах даного етапу і характеристик, що свідчать про готовність переходу індивіда на новий етап відповідно до умов, що виникають. У представленій моделі саморозвитку враховано, що важливим завданням процесу

саморозвитку є самоактуалізація і мотивація, які забезпечують професійну спрямованість процесу самовдосконалення, сприяють формуванню і розвитку професійної компетентності і рефлексії, самооцінці і корекції власних дій.

Часові межі кожного етапу професійного саморозвитку окреслюємо, з одного боку, індивідуально-психологічними властивостями майбутніх учителів фізичної культури, а з іншого, – специфікою конкретних умов його життєдіяльності у процесі здобуття фахової освіти. Умови життєдіяльності визначають форму соціально значущих досягнень студента у зростанні його рівня готовності до професійного саморозвитку. На кожному з етапів динамічний інтегративний процес саморозвитку має свої особливості, що пов'язані зі змінами особистісних і професійних характеристик, а тому спрямовуємо цей процес на забезпечення нового рівня готовності до саморозвитку і потреб у самореалізації студента в умовах сучасного вищого навчального закладу і в педагогічній практиці.

Згідно з теорією поетапного формування розумових дій знання про дію формуються в процесі безпосередньої діяльності, що вмотивовано забезпечує сформованість орієнтувального підґрунтя як окремої дії, так і діяльності загалом. Зауважимо, що зовнішня регламентація діяльності майбутніх учителів фізичної культури, розподіл викладачем ролей і функцій, способів виконання освітніх завдань залежить не від змісту заняття, не від програмного матеріалу фізкультурної освіти, а від індивідуально-особистісного потенціалу можливостей суб'єктів освітнього процесу, учасників, що розвиваються, етапів і характеру педагогічної взаємодії, наявного рівня саморозвитку, заходів щодо відкритого узгодження ціннісних орієнтацій, потреб, котрі постійно що певним чином змінюються, а також їхніх здібностей суб'єктів навчально-виховного процесу на конкретному етапі педагогічної взаємодії співробітництва. Прокоментуємо етапи педагогічної взаємодії стосовно розв'язання

проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

На початковому етапі – самоактуалізації та мотивації – характер педагогічної взаємодії оцінюємо залежно від особистих уподобань, інтересів, мотиваційної готовності, рівня саморозвитку студента. Збільшення кількості контактів спрямовуємо на виявлення продуктивних способів взаємодії, оптимального складу учасників, які усвідомлюють ціннісну сутність фізкультурно-педагогічної діяльності, важливість оновлення підходів до визначення її завдань, змісту і способів реалізації. Суб'єкт-суб'єктні стосунки, що зародилися, зумовлюють зміст спільної діяльності, відображаються у поступовому блокуванні репродуктивних способів і наданні переваг продуктивним способам саморозвитку, функціональним можливостям, педагогічним діям. Створюючи проблемні ситуації для професійного саморозвитку в педагогічній практиці, забезпечуємо збільшення числа контактів викладача і студентів, пов'язаних із особистою активністю учасників у засвоєнні отримуваної навчальної інформації, зацікавлення залученням до динамічної спортивної і творчої педагогічної діяльності на основі відкритості позицій, проявів довіри.

На етапі співвіднесення та ідентифікації педагогічна взаємодія набуває яскраво виражених характеристик, що враховує індивідуально антропометричні, психологічні особливості, комунікативні здібності студентів, забезпечуючи створення особистісно-значущих освітніх проектів. Здійснювані контакти дозволяють оцінювати рівні мотивації та практичного опанування обраною діяльністю, які під впливом педагога-фасилітатора отримують позитивне емоційне забарвлення. Педагогічне забезпечення професійного саморозвитку стимулює закріплення суб'єкт-суб'єктних стосунків, здійснюваних у формі педагогічної співпраці в нових умовах взаємодії, зміщуючи освітній процес на позиції

взаєморозуміння, взаємної довіри, довірливого спілкування учасників освітнього середовища.

Етап смислоутворення і самопроектування характеризується високим рівнем оцінювання наявної ціннісно-особистісної взаємодії, єднанням духовно-моральних настанов, ціннісних переваг і стилю життя, що реалізуються в цілісному освітньому просторі вищого навчального закладу. Взаємодію суб'єктів освітнього процесу вирізняє фасилітувальний, емпативний характер, зміст педагогічної взаємодії, що спрямований на максимальне розкриття потенціалу кожного студента, а також – на високі досягнення у самопізнанні і самореалізації шляхом забезпечення взаєморозуміння та взаємоповаги, що є важливою умовою педагогічної взаємодії і засобом підвищення рефлексії особистості, спрямованої на себе, на здійснювану діяльність, на взаємини, що складаються, на подолання кризових ситуацій у професійному саморозвитку особистостей майбутніх учителів фізичної культури. Відтак, викладачам ВНЗ необхідно видозмінювати власні дії, змістивши їх з інформаційної в організаційно-управлінську площину, від ретрансляції знань, перейти до організації освітньої діяльності. В сучасних умовах оновлено моделі поведінки майбутніх учителів фізичної культури. Засвоєння знань набуває ознак активної дослідницької, самостійної та самоосвітньої діяльності. У процесі учіння акцентується увага на розвивальній функції, що стає інтегрованою характеристикою навчання, яка охоплює знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

До складу технологічного (методичного) блоку моделі входять чинники професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, що охоплюють: знання сутності професійного розвитку і саморозвитку вчителя фізичної культури; уміння і навички з організації і методики професійного саморозвитку; наявність індивідуально-особистісних і професійно значущих якостей; практичний досвід власного

професійного саморозвитку; позитивна емоційно-мотиваційна спрямованість на постійний професійний саморозвиток. Відповідно до цих чинників визначено педагогічні умови професійного саморозвитку, детально схарактеризовані в попередньому параграфі. До складу блоку також включено форми і методи навчання, що зумовлюють професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури. До форм навчання віднесено: аудиторні, позааудиторні заняття, самостійна робота студентів, педагогічна практика. До методів – міні-лекції, бесіди, тренінги, рольові ігри, педагогічна рефлексія, проектування, проблемні завдання, портфоліо (конкретні ситуації).

У моделі професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури диференційовано такі педагогічні умови: успішна адаптація до умов навчання; позитивна мотивація професійного саморозвитку; формування готовності до професійного самовдосконалення; організація ефективної самоосвітньої роботи на основі конструювання індивідуальної саморозвивальної програми, яка включає механізми педагогічної рефлексії й самопостереження.

Реалізацією технологічного (методичного) блоку передбачено створення розвивального середовища, що уможлиблюється у процесі особистісно-орієнтованого навчання, і на нашу думку, повинне мати певні властивості, котрі забезпечують якісну підготовку майбутніх учителів фізичної культури, а саме: *гнучкість* освітніх структур щодо задоволення потреб особистості, приведення їх у відповідність із суб'єктивним досвідом, рівнем професійної підготовки, ступенем сформованості індивідуального стилю діяльності; *супровідний (підтримувальний) характер навчання*, що передбачає залучення студентів до процесу управління самоосвітою і побудови спільно з викладачем індивідуальної освітньої траєкторії, проєктованої на основі діагностики і самодіагностики рівня професійної підготовки; *безперервність*, що виражається у взаємодії і наступності елементів діяльності, котрі входять у загальну структуру

освітнього процесу на різних етапах професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури; *варіативність*, що передбачає зміну розвивального середовища відповідно до потреб студентів в освітніх послугах та їхніх індивідуально-типологічних особливостей; інтегрованість, що забезпечує вирішення виховних завдань за допомогою посилення взаємодії структурних компонентів, передбачає участь усіх суб'єктів освіти в управлінні, демократизації форм навчання і виховання; саморозвиток та саморегуляцію в навчально-професійній діяльності, що ґрунтується на процесах розвитку і саморозвитку особистості, індивідуального стилю її квазіпрофесійної праці в процесі реалізації особистісно-орієнтованого підходу до освіти; настанова на спільне діяльне спілкування всіх суб'єктів освітнього процесу, що здійснюється на основі педагогічної підтримки як особливої позиції педагога.

Діагностико-оцінний блок включає критерії готовності до професійного саморозвитку (мотиваційно-цільовий, компетентісно-рефлексивний, операційно-змістовий), показники та рівні (пасивний, адаптивний, активний творчий).

Теоретичний аналіз праць із питань професійної підготовки майбутніх учителів та виконання психолого-педагогічних досліджень засвідчує, що в педагогічній теорії відсутні критерії, котрі дозволяють цілісно проаналізувати зміни у професійному саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, а також визначити ступінь впливу педагогічних умов, спрямованих на гуманізацію їхньої професійної підготовки. Загальновизнані способи оцінювання рівнів готовності студентів до професійного саморозвитку ґрунтуються на показниках, що формують однобічне уявлення про досліджувані педагогічні явища, лише на підставі зовнішніх ознак (програмних вимог, знань, вмінь і навичок у галузі педагогіки, що передбачені освітніми галузевими стандартами й узгоджені з середньостатистичними нормативами фізичної підготовленості). Відсутність об'єктивних показників оцінювання рівнів

готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку, на наш погляд, гальмує процеси оптимізації системи професійної підготовки. Діагностика як професійного розвитку майбутніх учителів фізичної культури, так і рівнів їхньої готовності до такого процесу не передбачена традиційною системою вищої фізкультурної освіти. У зв'язку з цим визначення критеріїв та показників рівнів готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, дозволяє, по-перше, отримати єдиний інструментарій для оцінки готовності до професійного саморозвитку майбутніх вчителів фізичної культури та визначення результативності педагогічних умов, експериментальної моделі, по-друге, орієнтир для самооцінки професійної діяльності вчителя.

У дослідженні поняття «критерій» розглядаємо, як мірило, певний еталон, за яким аналізується ступінь готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку. Критеріями є загально визнані в науці поняття, репрезентовані як ознаки, засоби перевірки, за якими здійснюється оцінка процесу й результату дослідження [58, с. 245]. Узагальнення міркувань дослідників щодо критеріїв ефективності моделей, навчально-методичних комплексів і процесів саморозвитку студентів у контексті гуманізації вищої освіти, зумовили думку щодо розширення функціональних позицій самоосвіти студента, активізації рефлексивних дій, що визначають педагогічну спрямованість ціннісних орієнтацій, підвищення рівня активності, самостійності, відповідальності як важливих особистісних новоутворень суб'єктів фізичної культури.

На основі наявних у науковій літературі тлумачень поняття «критерій» дослідники (Є. Безниско, А. Бізяєва, В. Бородовіцина, А. Вербицький, О. Госсе, Г. Ікрін, О. Кобялковська та ін.) пропонують для діагностування результатів особистісного і професійного розвитку

майбутніх фахівців використовувати такі показники [18; 25; 32; 37; 60; 101; 118]:

– сформованість індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних якостей, необхідних для здійснення фахової діяльності (комунікативні та організаторські здібності, рефлексивні здібності, ціннісні орієнтації);

- володіння професійними компетенціями;
- результативність науково-дослідницької діяльності студентів;
- успішність у спортивній і соціально-значущій діяльності;
- динаміка спортивних досягнень;
- рівень педагогічної майстерності студентів старших курсів.

Наведений перелік критеріїв і показників має свої позитиви і певні недоліки. У спробі охопити всі аспекти професійної підготовки, автори створили надто громіздку систему критеріїв і рівнів, які не відображають цілісний процес професійної підготовки й реальні умови особистісного розвитку та професійного саморозвитку фахівця. У наукових дослідженнях розроблено основні критерії та показники оцінки результативності та ефективності організації професійного розвитку вчителя фізичної культури, в яких закладено деякі відмінності між процесами розвитку й саморозвитку:

– у когнітивній сфері – розширення і збагачення професійних знань і знань про себе, факт «відкриття» і самостійного отримання нових знань, стійка потреба в їх постійному «здобутті»;

– у ціннісній сфері – виділення й інтеріоризація цінностей особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів, емоційна чуттєвість;

– у мотиваційній сфері – розуміння значущості професійного та особистісного розвитку в умовах вільного вибору; прагнення до самореалізації в професії; мотивація до саморозвитку і різних видів підвищення кваліфікації (курси, самоосвіту тощо);

– у операційній сфері – формування вмінь і навичок самопізнання, самоосвіти, саморозвитку і самобудови (власна стратегія зростання досягнень) особистості, оперативність у виборі способів здійснення.

З-поміж критеріїв діагностики рівнів професійного розвитку майбутніх учителів фізичної культури у науковому дискурсі виокремлюють володіння:

- новітнім науково-педагогічним тезаурусом;
- технологіями встановлення педагогічно доцільних стосунків;
- основами інформаційної культури;
- технологіями самопізнання й підвищення аутопсихологічної компетентності;
- раціональними способами підвищення професійно-педагогічної компетентності;
- спеціальністю відповідно до рівня підготовки (бакалавр, магістр);
- спеціальністю відповідно до вимог освітнього стандарту підготовки вчителя.

У розробленні критеріального комплексу нами враховано нормативні вимоги до фахівців у галузі фізичної культури і спорту, вміщені в освітніх стандартах вищої школи, програмових вимогах до знань, вмінь і навичок студентів випускних курсів, методик викладання фахових дисциплін, педагогіки, психології, а також дисциплін спрямованих на формування здорового способу життя та організацію позакласної роботи, спортивних секцій, гуртків, участі у спортивних змаганнях тощо. У визначенні критеріальних ознак готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури чільне місце займали наступні базові категорії і поняття: «педагогічна майстерність», «культура педагогічного спілкування і взаємодії», «способи взаємодії», «способи комунікативного впливу вчителя на учнів», «взаємозв'язок учнів», «взаємозв'язок шкільної і спортивної педагогіки у вирішенні проблем розвитку педагогічної майстерності вчителя», «педагогічна техніка вчителя», «ставлення

майбутніх учителів до педагогічної і спортивної діяльності», «ставлення студента до навчання і саморозвитку» тощо.

Ставлення студента до педагогічної і спортивної діяльності, виражається внутрішньою спрямованістю, самостійно означеними цілями, ступенем включеності у спільну діяльність, що супроводжуються позитивним, нейтральним або негативним емоціями. Застосування вказаних показників як показників критеріїв готовності до професійного саморозвитку студентів дозволяє визначити рівень сформованості пізнавальних мотивів у процесі педагогічного забезпечення саморозвитку не тільки на конкретному етапі, але й оцінити особисті досягнення в «зоні найближчого розвитку» (Л. Виготський) [46], тобто мотиви професійного самовдосконалення. На такому підґрунті розробляється індивідуальний освітній проект, коригуються цілі і зміст педагогічної взаємодії викладача та студента, вчителя й учня, оновлюються засоби і способи педагогічного забезпечення.

Важливим аспектом функціонування критерію, на наш погляд, є можливість вдосконалення рефлексивних механізмів оцінювання особистісно-значущої фізкультурно-педагогічної діяльності як заново набутого суб'єктного досвіду взаємин, зміна соціальних мотивів навчально-виховного процесу. Самомотивація майбутніх учителів фізичної культури в такому контексті визначає рівень розуміння значущості фізкультурної освіти як відповідальності перед собою та суспільством, рівень обов'язку у спільній діяльності, тобто свідчить про певний особистісний рівень професійної свідомості суб'єкта освіти. Актуалізація мотиву соціальної співпраці в процесі саморозвитку студентів підсилює орієнтацію щодо раціонального вибору способів комунікативної взаємодії викладачів і студентів, студентів між собою, майбутніх учителів фізичної культури з учнями під час педагогічної практики. Педагогічна підтримка самостійності студента в прагненні зайняти певну позицію у педагогічному спілкуванні підвищує мотивацію саморозвитку, що, в свою

чергу, стимулює розширення формальних і неформальних контактів, зміну ціннісних орієнтацій, зіставлення цілей і змісту освіти з індивідуальними потребами та здібностями, а, отже, позитивно впливає на продуктивність педагогічного забезпечення саморозвитку студентів на етапах їх професійної підготовки.

У розробленні критеріального комплексу діагностики рівнів готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми обрали шлях від загальних до часткових критеріїв, що ґрунтуються на змісті компонентної структури досліджуваного феномену. До загальних віднесено критерії професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури – мотиваційно-цільовий, компетентнісно-рефлексивний, операційно-змістовий, що детально схарактеризовані в додатку П. Кожний із зазначених критеріїв конкретизовано сукупністю показників, за якими перевіряли відповідність функціональної готовності випускника вищого навчального закладу до професійної діяльності. Особливу увагу звертали на показники активізації саморозвитку, прояви потреби у самопізнанні, вдосконаленні власних професійних якостей і володінні методами професійного саморозвитку.

Модель відображає концепцію дослідження, що професійний саморозвиток усвідомлюється майбутнім фахівцем у галузі фізичної культури і спорту як обов'язковий компонент його професійної діяльності на етапах самоактуалізації і мотивації, співвіднесення та ідентифікації, смислоутворення і самопроекування, самореалізації та стабілізації.

Критерії і показники рівнів готовності до професійного саморозвитку ми об'єднали у групи, що відображають певні напрями цього процесу – операційно-змістовий, компетентнісно-рефлексивний, мотиваційно-цільовий. У визначенні критеріїв професійного саморозвитку виходимо із теоретичних положень в галузі психології і педагогіки щодо самоактуалізації, ідентифікації особистістю власного «Я», співвіднесення себе і обставин своєї життєдіяльності, мотивації дій, і включення таких

психологічних механізмів саморозвитку як смислоутворення і самопроекування, що відкривають фахівцю реальні можливості для самореалізації.

Серед критеріальних ознак було представлено перелік професійних якостей, необхідних майбутньому вчителю фізичної культури, встановлено і ознаки, за яких ці якості найяскравіше проявляються і можуть бути зафіксовані у експериментальному дослідженні. Їх відповідність підтверджена результатами теоретичного аналізу та численною кількістю проведених опитувань.

На цій основі ми можемо стверджувати, що випускник фізкультурного факультету є потенційним носієм фізичної культури. Залежно від рівня цієї культури особистості фахівця залежить ставлення учнів до уроків фізичної культури, їх фізичний, духовний, моральний стан. Від того, наскільки вчитель буде сам інтелігентний, інтелектуально розвинений, багато в чому залежить його подальше зростання професіоналізму. У свою чергу професіонал, як особливий тип особистості виховується в особливому середовищі професійної культури, яка співвідноситься з поняттями загальної культури особистості, культура праці, культура виробництва, педагогічна культура. Такий стан справ, безсумнівно, накладає певні вимоги до більш високого рівня професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, перш за все, з точки зору їхньої професійної культури, рівня фізичного і педагогічного саморозвитку. Тому, особливої актуальності набуває проблема організації і методичного забезпечення процесу саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Результатом професійної підготовки на основі впровадження моделі є майбутні вчителі фізичної культури зі стійкою потребою і готовністю до саморозвитку. Таким чином, нами побудовано модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, яка складається

цільового, технологічного (методичного), діагностико-оцінного блоків й реалізується за створення відповідних педагогічних умов.

Висновки до другого розділу

1. Методика дослідження ґрунтується на діяльнісному, компетентнісному, особистісно орієнтованому, системному, аксіологічному, акмеологічному підходах, що забезпечує об'єктивне врахування зовнішніх і внутрішніх чинників, критичне усвідомлення одержаних результатів.

2. Мета дослідно-експериментальної роботи полягала у перевірці результативності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах. З'ясовано, що *адаптація майбутніх учителів фізичної культури до навчання у вищих навчальних закладах* є складноструктурованим процесом, від якого залежить їхня успішність на першому курсі і подальший професійний саморозвиток. Успішний адаптаційний період сприяє формуванню стійкої мотивації в майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку. Актуальним є вивчення внутрішніх детермінантів, що забезпечують залучення майбутніх учителів фізичної культури до розроблення або оновлення програм розвитку фізичної культури школярів і саморозвитку вчителів. Відтак особливої значущості набуває проблема мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

3. Доведено, що *формування готовності до професійного самовдосконалення* у майбутніх учителів фізичної культури, з одного боку, забезпечує концентрованість їхніх професійних знань, умінь і навичок у процесі самореалізації під час виконання індивідуальних і самостійних завдань на заняттях навчальних курсів професійно-фундаментального циклу, у виконанні навчальних і наукових досліджень (курсіві, бакалаврські, дипломні, магістерські, кваліфікаційні роботи), а також у педагогічній практиці. З

іншого, – актуалізує їхні особистісні переконання, інтереси, моральний потенціал, активізує педагогічні здібності, професійну пам'ять, мислення, увагу, спортивну вправність, фізичну витривалість, емоційно-вольові якості й інші психічні властивості. У розділі представлено й обґрунтовано розроблену модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури в єдності цільового, технологічного (методичного), діагностико-оцінного блоків. Реалізація моделі забезпечує *професійний саморозвиток* майбутніх учителів фізичної культури за такими *етапами*: самоактуалізації та мотивації, співвіднесення та ідентифікації, смислоутворення і самопроєктування, самореалізації

4. Запропоновані педагогічні умови, що забезпечують ефективність професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, характеризуються факторами зовнішнього впливу і внутрішніх особистісних перетворень, які є взаємозумовленими. Основними педагогічними умовами професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури є такі: успішна адаптація до умов навчання; позитивна мотивація професійного саморозвитку; формування готовності до професійного самовдосконалення; організація ефективної самоосвітньої роботи на основі конструювання індивідуальної саморозвивальної програми, яка включає механізми педагогічної рефлексії й самоспостереження.

5. Модель відображає ключову ідею дослідження, що професійний саморозвиток усвідомлюється майбутнім фахівцем у галузі фізичної культури і спорту як обов'язковий компонент його професійної діяльності на етапах самоактуалізації і мотивації, співвіднесення та ідентифікації, смислоутворення і самопроєктування, самореалізації та стабілізації.

Визначені аспекти дослідження розглянуто у працях автора [149, 150, 145].

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО- ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

3.1. Програма й організація дослідно-експериментальної роботи

Експериментальну перевірку результативності виявлених і науково обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури здійснювали на основі висвітленої у підрозділі 2.1 загальної методики та напрямів виконання дослідження, програми дослідно-експериментальної роботи, розробленого нами алгоритму, з використанням відповідних форм, методів організації освітнього процесу у ВНЗ. Теоретичним підґрунтям розроблення програми слугували праці з питань організації дослідно-експериментального психолого-педагогічного дослідження Б. Ашмаріна [13], Ю. Бабанського [14], С. Гончаренка [58], О. Дубасенюк [79], А. Киверялга [154], Г. Щедровицького [268] та ін.

На різних етапах дослідно-експериментальної роботи було залучено 769 майбутніх учителів фізичної культури III – IV курсів, що здобувають освіту у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Прикарпатському університеті імені В. Стефаника, Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка, Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. Зважаючи на те, що своєрідність навчально-виховного процесу в кожному із вказаних вище ВНЗ зумовлюється локальними особливостями (кадровий склад, матеріально-технічна база, географічні характеристики тощо) і їх неможливо звести до єдиної рангової або кількісної шкали, як зазначалося нами у попередніх підрозділах, то в двох навчальних закладах із чотирьох було зроблено більш поглиблене вивчення ходу дослідно-експериментальної роботи, з

максимально можливим точним і достовірним фіксуванням всіх її результатів.

Логікою дослідно-експериментальної роботи передбачали реалізацію педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури в експериментальних групах у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах, що забезпечувалося впровадженням розроблених нами відповідних моделі, програми й алгоритму.

На пошуковому етапі педагогічного експерименту ми усвідомлювали, що окремі ознаки й рівень досягнень майбутніх учителів фізичної культури, а також їхнє ставлення до навчально-виховного процесу, однокурсників, учнів, самого себе, фізкультурно-педагогічної діяльності є прямим або опосередкованим відображенням набутого життєвого і професійного досвіду. Зважаючи на це, вважали доцільним і можливим отримати більш чітке уявлення про особливості процесу професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури з урахуванням їхнього професійно-особистісного досвіду (зокрема, зафіксувати рівень їхніх інтересів до професійної діяльності та саморозвитку, ступінь розуміння сутності і значення цього процесу як у теоретичному, так і у практичному вимірах). Водночас, ми усвідомлювали, що професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури – це складний психолого-педагогічний процес, що характеризується їхньою активною діяльністю, бажаннями і зусиллями працювати над собою, в результаті якого відбувається удосконалення професійно значущих якостей. Відтак дослідження цього процесу вимагає продуманого дослідницького підходу, розроблення відповідних експериментальних процедур, за допомогою яких можливо вирішити поставлені завдання.

В організації дослідно-експериментальної роботи щодо перевірки результативності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури як ефективний спосіб означеного процесу

використовували педагогічну рефлексію. Залучення студентів до рефлексії розглядаємо не лише як формування потреби і стимулювання прагнення до самопізнання, саморозуміння, глибинного усвідомлення свого внутрішнього світу, ставлення до роботи, установок і переконань щодо інших людей, що відбувається у процесі спілкування, але й з'ясування того, як їхні особистісні та когнітивні особливості, емоційні реакції сприймають та оцінюють інші (викладачі, однокурсники, учні та ін.). Вищий рівень педагогічної рефлексії – виявляється в роздумах про себе в професії і професію в собі.

У рамках дослідно-експериментальної роботи використовували такі способи рефлексивного аналізу:

- індивідуальна рефлексія (самостійний аналіз подій дня, своїх вчинків, дій і реакцій однокурсників);
- звернення до допомоги наставника (викладача, вчителя як більш досвідченого колеги);
- рефлексія в групі колег рівних за рівнем кваліфікації, тобто серед студентів однієї академічної групи чи курсу.

У ході рефлексії відбувається подвійне взаємне віддзеркалення людей («Я в своїх очах», «Я в очах іншої людини»), результатом чого стає розуміння людиною того, якою вона є насправді.

Наведемо орієнтовний перелік питань, які використовували для здійснення рефлексії майбутніх учителів фізичної культури:

- «Як я оцінюю рівень своєї готовності до професійного саморозвитку?»;
- «Якою я уявляю свою професійну кар'єру в освітній галузі?»;
- «Як можуть і повинні складатися мої стосунки з учнями?»;
- «Які в мене позитивні і негативні якості, що відповідно сприятимуть або заважатимуть успіху у професійній діяльності?»;
- «Як я оцінюю свої досягнення в педагогічній і спортивній підготовці?» та ін.

Студенти здійснювали самоаналіз незалежно від досвіду спортивної і педагогічної діяльності, усвідомлюючи його як звичне явище. За наявності набутих навичок самоаналізу і самовизначення вони не витрачали багато часу, але користь була безсумнівною. Наприклад, аналіз педагогічних ситуацій, здійснений після заняття фізичної культури, уроку або тренування, допомагав майбутнім учителям фізичної культури не тільки оцінити свою поведінку в їх проведенні, позитивні чи негативні моменти, але й зробити для себе відповідні висновки щодо подальших перспектив саморозвитку.

У рефлексивній діяльності студенти дотримувалися таких правил:

- зосередженість – не відволікатися на поточні питання й не брати до уваги виникаючі асоціації;
- самозаглибленість – ніхто і ніщо не повинно заважати осмисленню складних педагогічних ситуацій;
- акцент робити на своїх діях та емоціях.

Студентів експериментальних груп під час занять із навчальних курсів: «Теорія і методика фізичного виховання», «Підвищення спортивної майстерності», «Професійна діяльність у сфері фізичного виховання», «Професійні педагогічні комунікації вчителя фізичної культури» ознайомлювали з «Програмою рефлексії і перетворення психолого-педагогічної емпатії» (додаток В), а в процесі педагогічної практики спонукали до її реалізації. Після педагогічної практики майбутнім учителям фізичної культури пропонували обговорити такі питання:

1. Як ви охарактеризуєте себе, свої дії, прояви почуттів і висловлювання думок із позицій інших студентів, учнів, учителів, викладача-методиста, адміністрації школи.

2. Чи вдається Вам постійно стежити за реакцією кожної дитини під час виконання різних видів вправ, що вимагають певних фізичних напружень?

3. Пригадайте, як, зазвичай, починалося Ваше спілкування з дітьми під час заняття фізичної культури, спортивної гри, змагання. Чи

використовували Ви невербальні засоби комунікативної взаємодії (якщо так, то прокоментуйте такі дії).

4. Чи вдається Вам відслідковувати і сприяти встановленню сприятливого психологічного клімату, командної згуртованості під час проведення спортивних ігор, змагань, олімпіад, формувати в учнів прагнення перемогти на засадах високих моральних цінностей?

5. Чи можете Ви за мімікою і жестами визначити особливості характеру, настрої, емоції і почуття однокурсників, учнів, учителів, викладача?

У процесі дослідно-експериментальної роботи особливу увагу зосереджували на аналізі шкільної фізкультурної освіти, виокремленні актуальних проблем та пошуку ефективних шляхів їх усунення. Зокрема – це проблеми здоров'язбереження, ціннісно-сислової спрямованості фізичного виховання, індивідуалізації та диференціації навчально-виховного процесу, педагогічного спілкування, формування гуманістичного світогляду учнів, розвитку їхньої фізичної і духовної культури, громадянського виховання тощо.

Серед проблем, що відображають зміст науково-методичного забезпечення професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, нами виокремлено такі:

- моніторинг рівня розвитку професійної культури загалом і педагогічної зокрема;
- визначення проблемних аспектів в організації і здійсненні інноваційної роботи майбутніх учителів фізичної культури відповідно до їхніх можливостей, інтересів та індивідуально обраної наукової проблеми (наприклад, курсової, бакалаврської, дипломної чи магістерської роботи);
- організація роботи творчих майстерень із орієнтацією на професійний розвиток академічної групи, курсу, навчального закладу;
- здійснення самоаналізу діяльності майбутніх учителів фізичної культури за рік, рефлексія свого досвіду;

– організація навчання молодих фахівців у творчих майстернях учителів фізичної культури із проблем використання технологій особистісно-орієнтованої освіти.

Зважаючи на це, в розробці індивідуальних програм професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми використовували технологію самопроекування. Пропонували такі розділи для складання програми самоосвітньої діяльності студента: мої цінності; мої цілі; моя «Я-концепція»; моя перспектива (стратегія); мої завдання розвитку (тактика); мої дії (когнітивні, особистісні тощо).

Програму професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури конкретизовано діями щодо:

– самодіагностики набутих професійних знань і умінь із професійного саморозвитку;

– опанування засобів саморегуляції і професійного саморозвитку: постановку завдань саморозвитку, вибір змісту і технологій самореалізації та самоактуалізації;

– обмін досвідом професійного саморозвитку у межах діяльності в творчих групах.

Важливу роль в оптимізації професійного самовизначення, співвіднесення та ідентифікації студентів відводили активним методам навчання. Теоретичною основою для вирішення цих завдань слугували дослідження Д. Бокуна [29], Г. Крайга [29], А. Маркової [171], В. Семиченко [222], В. Слободчикова [230], Л. Сущенко [237], О. Тимошенка [238] та ін. Конкретними засобами активізації було обрано діяльнісно-рольові, ділові та спортивні ігри, ігри з елементами психодрами, медитації-візуалізації, індивідуальне та групове консультування, диференційовані домашні завдання.

Набуття вмінь психічної саморегуляції здійснювали на основі опанування методик і техніки регуляції самопочуття (аутотренінг, релаксація, контроль тону м'язів, контроль та регулювання

темпу руху і мови, контроль і регуляція дихання, та ін.). У процесі занять рекомендували укладати програми саморегуляції психічних процесів: «Я – впевнений у собі», «Я – спокійний» та ін., а також тренінгові вправи з регулювання емоційних і вольових станів і якостей, вправи на управління тонусом скелетної мускулатури. Детальне ознайомлення з педагогічною технікою здійснювали за підручником «Педагогічна майстерність» виданим за редакцією І. Зязюна [100]. Метою пропонованих тренінгів передбачали оптимізувати професійний розвиток майбутніх учителів фізичної культури, підвищити у них рівень сформованості професійної самосвідомості, мотивів, інтересів, спрямованостей, здібностей і потреби в професійному саморозвитку. Цілісною структурою тренінгового курсу охоплено теоретичну і практичну складові в їхній єдності, що, на нашу думку, сприяє цілісному самовизначенню студентів як педагогів і спортсменів.

Опрацювання Програми здійснювали в спеціально організованих дослідницьких групах, де обговорювали інноваційні освітні проекти, над якими працювали майбутні вчителі фізичної культури. Однак основний зміст діяльності дослідницьких груп добирали таким чином, щоб максимально допомогти професійній самореалізації майбутніх фахівців. Характер обговорення проблемних питань завжди пов'язували з особистими інтересами і прагненнями учасників групи. В організації роботи проблемних груп майбутніх учителів фізичної культури використовували метод створення ситуації успіху, що дозволяє відчувати радість досягнення, усвідомлення своїх здібностей, віри в себе, в свої творчі можливості.

Основними засобами реалізації теоретичної складової програми було обрано міні-лекції та індивідуальні роз'яснювальні бесіди для здійснення психолого-педагогічної освіти студентів. Необхідність проведення зі студентами експериментальних груп міні-лекцій та бесід із педагогічної та психологічної освіти зумовлена залученням до формувального етапу

експерименту студентів I-II курсів. Ми усвідомлювали, що для цілісної оптимізації професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури необхідна підготовча робота з поглиблення теоретичних знань студентів про основні поняття, що відображають психолого-педагогічну суть процесу професійного саморозвитку як усвідомленого і керованого процесу, який характеризується активною діяльністю, бажанням і зусиллями особистості майбутнього вчителя фізичної культури працювати над собою, в результаті котрого відбуваються позитивні зміни у розвитку професійно значущих якостей.

З метою корекції світоглядних позицій студентів щодо професійного саморозвитку у «Програму професійного розвитку і саморозвитку» (Додаток Б) включили комплекс міні-завдань щодо самопізнання і саморозвитку. Головним завданням розробленої «Програми професійного розвитку і саморозвитку» було визначено: сприяти усвідомленню і самостійному корегуванню відповідних професійних якостей, забезпечити розуміння майбутніми вчителями фізичної культури необхідності такої процедури. Прокоментуємо означену думку на прикладі одного з блоків таких міні-завдань:

1) Чи маєте Ви бажання, потребу і можливість обговорювати з однокурсниками і викладачами свої міркування щодо вирішення проблем професійного саморозвитку?

2) Як Ви реагуєте на критичні зауваження в свою адресу?

3) Чи впливають зауваження і побажання на Вашу особисту професійну позицію?

4) Як Ви оцінюєте рівень своєї готовності до педагогічної діяльності і професійного саморозвитку?

5) Чи можете Ви пригадати складні педагогічні ситуації, які Вам вдалося успішно вирішити. Що сприяло Вам у цьому?

6) Відсутність яких професійно значущих якостей учителів фізичної культури Вам суттєво заважає всебічно реалізовувати творчий потенціал у

процесі професійної підготовки, зокрема у виконанні завдань педагогічної практики?

Під час опанування «Програми професійного розвитку та саморозвитку» студенти експериментальних груп постійно заповнювали «Журнал саморозвитку» (Додаток З) і склали «Поточний звіт студента про виконання програми професійного саморозвитку» (Додаток И).

Учасники дослідно-експериментальної роботи визначали цінність знань і власного досвіду за допомогою рефлексивних дій у межах здійснення провідних видів діяльності. Ми встановили, що рефлексивні дії, передбачені технологією і методикою професійного становлення, в результаті розв'язання завдань, виконання вправ, тренінгових процедур, відповідей на питання, дискусій тощо, сприяють самоідентифікації спочатку на рівні уявлень, а в подальшому – на рівні переконань і професійних позицій. Процес індивідуального смислоутворення за допомогою рефлексії поступово спрямовується формулюванням запитань студента до самого себе: «Як доцільно діяти в конкретній ситуації?», «Яке моє власне бачення і як це відбувається у моїй свідомості?», «Який в цьому смисл для вирішення практичних завдань?», «Як виконання цих завдань може вплинути на розвиток мого професійного досвіду?». Отже, йдеться про питання, спрямовані на з'ясування зовнішніх смислів (суспільних, загально-дидактичних, виховних тощо), а також особистісних смислів, що мають виключно суб'єктивну сутність.

З цією ж метою реципієнтам пропонували виконати завдання, спрямовані на рефлексію професійних якостей у їхньому теперішньому стані, самодіагностику, на формування і розвиток рефлексії. Компетентність і рефлексивність рішень визначали за показником – «бачить реальні можливості підвищення рівня фізичного розвитку й оздоровлення учнів у вдосконаленні власної педагогічної майстерності».

Доцільними, але досить проблемними, виявилися системні самостереження, контроль і свідоме регулювання власних емоцій під

час проведення тренінгів. Для розв'язання утруднень в освітньому процесі студентам пропонували керуватися настановою: «Знаю, що потрібно і як треба діяти». Це уможливило успішне вирішення проблеми за традиційним психолого-педагогічним підходом, оскільки педагогічна рефлексія, доповнюючи ефект самоспостереження і корекції результатів, реалізувалася у таких діях:

- визначення суті і сенсів власних професійних дій, орієнтованих на попередньо визначену мету, прогнозований результат і виявлення причиново-наслідкових зв'язків у кожному механізмі педагогічних ситуацій;

- виявлення відповідності (невідповідності) власних почуттів, міркувань і конкретних дій у досягненні поставленої мети;

- з'ясування причин дискомфорту у кожній із аналізованих ситуацій (тривоги, хвилювання, помилки).

Завершальним етапом кожного циклу тренінгових занять передбачалося складання студентами перспективних програм професійного саморозвитку строком на один місяць. Наприклад, відповідно до спроектованого нами алгоритму реалізації особистої програми професійного саморозвитку (рис. 3.3) було розроблено імітаційну діяльнісно-рольову гру «Професійний саморозвиток учителя фізичної культури». Суть гри полягала в тому, що студенти отримували завдання з визначення можливих недоліків учителів фізичної культури: в освіті (прогалини в знаннях, вміннях, методиці викладання тощо), недостатніх результатів із фізичної підготовки, розвитку психологічних якостей, психомоторних функцій та ін. Студенти експериментальної групи попередньо добирали методики діагностування набутих у процесі саморозвитку професійно-значущих якостей, розробляли міні-програми усунення недоліків. Під час проведення імітаційно-рольової гри на занятті частина студентів презентували результати у формі коротких повідомлень із проблеми, розкривали її можливі переваги та ризики. Інші – виконували

роль експертів, вказували на позитивні та негативні фактори з метою уточнення можливостей професійного саморозвитку. Одним із важливих етапів ділової гри ми вважаємо етап визначення мотивації щодо подолання недоліків професійного саморозвитку.

Специфіка професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, як спортсменів пов'язана з тим що від початку занять спортом їм притаманне прагнення до високих досягнень й потреба у самовдосконаленні. Вмотивованість до педагогічної діяльності характеризується стилем спілкування з учнями, бажанням передати свій досвід, сформувані в них ті новоутворення, які в його свідомості є чинниками фізичної культури, прагнення подолати проблеми і суперечності, що виникають в процесі педагогічної діяльності, і перш за все у спілкуванні з учнями. Студента, що любить свою майбутню професію і шукає можливості для досягнення вершин не лише у спорті, але й у педагогічній майстерності. Результати рефлексивних дій і самоаналізу актуалізують в ньому потребу у подальшому професійному і особистісному саморозвитку. Таким чином, майбутній вчитель виходить на новий рівень готовності до саморозвитку і поступово рухається до свого професійного «акме».

У ділових іграх суттєве значення надавалося релаксації. Студенти висловлювали свої думки щодо реальності застосування пропонованих міні-програм. Роль викладача зводилася до уміння коректно звернути увагу на непомічений недолік або позитивну сторону, можливості практичного впровадження результатів розробки програми. Оцінювання студенти здійснювали колегіально, обґрунтовували висловлювані думки, проявляючи активність, коректне ставлення до своїх одногрупників.

За програмою формувального етапу педагогічного експерименту студентам пропонували проаналізувати висловлювання видатних вітчизняних і зарубіжних філософів, педагогів, психологів, тренерів (наприклад, Є. Ільїна, Г. Костюка, О. Леонтєва, П. Лесгафта,

А. Макаренка, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Сухомлинського та ін.) з урахуванням об'єктивних чинників життєдіяльності видатних особистостей.

Вивчення досвіду видатних педагогів сформувало у студентів переконання, що учитель-професіонал, майстер педагогічної дії бачить перед собою, передусім, дитину, особистість. Якщо такому вчителю не вдалося відразу зацікавити учня, збудити в нього бажання якнайкраще виконати фізичну вправу, перемогти у змаганні, то він шукатиме інші шляхи зацікавлення дітей, активізації до дії, зосередження уваги на розумінні сутності спортивних вправ для фізичного розвитку, зокрема, через усвідомлення учнем і того наскільки для нього особисто це важливо.

Відтак, спостерігали зумовлену впливом авторитетних висловлювань деструктуризацію позицій і переконань учасників експерименту, що уможливило появу нових світоглядних позицій. Водночас, важливо було зберегти органічний зв'язок між набутими знаннями, власними світоглядними позиціями і конкретними ситуаціями, що відбуваються у процесі педагогічної практики або штучно створюються під час лабораторно-практичних занять.

Відповідно до завдань програми формувального етапу педагогічного експерименту конкретні ситуації оцінювали схематично, що дозволяло встановити відповідність теоретичних знань майбутніх учителів фізичної культури набутому ними практичному досвіду їх усвідомлення. Означене завдання виконували із застосуванням синтезу елементів різних площин (зокрема площини суб'єктивних уявлень і площини об'єктивної інформації), а також встановлення конгруентності у межах педагогічного досвіду й особистісних переконань [190]. Результати коментування розглянутих ситуацій узагальнювали. У такий спосіб нами було створено умови для адекватного усвідомлення студентами смислу й суті окремих педагогічних дій, професійної діяльності вчителів фізичної культури, їхнього професійного саморозвитку, ідентифікації себе, своїх планів,

набутого досвіду практичної діяльності на фоні теоретичних знань у педагогічній, спортивній і оздоровчій галузях, а також в контексті перспективного педагогічного досвіду. Кореляцію здійснювали у різних ситуаціях під час лабораторних занять, тренінгів, проведення педагогічної практики, що сприяло актуалізації уваги студентів на проблемі самопізнання та професійного самовдосконалення, концентрації зусиль і активізації розвитку професійних якостей майбутніх учителів фізичної культури.

Прокоментуємо наведені міркування на конкретному прикладі розгляду професійно-педагогічної ситуації. Одна з найважливіших професійних якостей учителя фізичної культури – це впевненість у собі, що забезпечує оптимальну змобілізованість і стабільність поведінки. Недостатній рівень упевненості зазвичай формується внаслідок недостатньої обізнаності зі своєрідністю фахової діяльності, низького рівня професійної компетентності, сумнівів щодо готовності до проведення занять із учнями, побоювань не впоратися з усіма запланованими завданнями тощо.

У майбутніх учителів фізичної культури із завищеною самооцінкою алгоритм дій, зазвичай, охоплює такі стадії: виявлення фактору дискомфорту → фіксація у свідомості стану остраху і скутості в процесі педагогічного спілкування → визначення емоційного відношення до нього, переживання його як неприємного → визначення причин і суті власне фактору, виявлення смислу своїх дій, зокрема міркувань про думки, які зумовили виникнення дискомфорту.

Успіх залежить від настанови на самокорекцію, пошук способів подолати недоліки, зокрема шляхом наслідування прикладу. Отже, студент намагається відповісти собі на питання: «Що б на моєму місці у такій ситуації відчував і як би вчинив педагог, якого я вважаю ідеалом?». Далі, за таким сценарієм, студент перевтілюється у роль еталонного, взірцевого фахівця, і діє відповідно до зразка уявленої ним поведінки. Ми схильні

таким чином вважати, що фіксування у свідомості іншого образу переживання, сприяє заміні негативного явища позитивним.

Найважливішим елементом експериментальної роботи було використання портфоліо. З ходом експерименту «Портфоліо студента» перетворювався на досить складну, розширену та поглиблену структуру знань, даних та досягнень. На остаточному етапі експерименту ми пішли від необхідності жорстко визначати структуру портфоліо. Однак основні структурні елементи портфоліо в тій чи іншій мірі зберігалися. Педагоги почали самостійно і творчо формувати свої портфоліо. Наприклад, в електронному вигляді за власним вибором частини викладачів.

Важливим компонентом, що розвиває самореалізацію, і стимулює саморозвиток, виявився щоденник самоспостережень, які вели педагоги. У поєднанні з аналізом педагогічних проблем він виступив потужним інструментом у вирішенні основних завдань дослідно-експериментальної роботи. Отже, процес стимулювання саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури буде тим ефективнішим, чим більше його спрямовуватимуть на створення в університеті розвивального освітнього середовища, тобто системи умов для постійного пошуку, оновлення прийомів і способів професійної педагогічної діяльності; системи умов, які сприяють прояву і розвитку його творчої індивідуальності. На створення такого розвивального середовища спрямовували розроблений зміст, форми і методи саморозвитку студентів із урахуванням визначених раніше педагогічних умов.

У дослідженні навчально-виховний процес у вищій школі розглядаємо як процес цілеспрямованої діяльності викладача з метою створення умов для особистісного і професійного розвитку та саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури. Цей процес передбачає не лише отримання студентом сукупності необхідних професійних знань, а й формування соціокультурних навичок, необхідних фахових умінь, системи поглядів, що характеризують загальний рівень

духовного розвитку людини та є наслідком систематичного впливу культурного і матеріального середовища.

3.2. Результати педагогічного експерименту з перевірки педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури

Діагностування рівнів готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури здійснювали за визначеними й обґрунтованими у попередньому розділі критеріями і показниками, детально схарактеризованими у Додатку П. Для оцінювання рівнів готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури використовували модифіковані та авторські діагностики, що висвітлено у підрозділі 2.1 й представлено в додатках дисертації діагностичний комплекс (Додатки А, Г, Д, Е, Ж, О).

За результатами констатувального і формувального етапів дослідження було отримано дані, що характеризують зростання рівнів готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у контрольній та експериментальній групах, яке проявилось в активізації їхніх рефлексивних дій до і після експерименту. Дані отримані за результатами спостережень наведено нижче у табл. 3.1.

Прокоментуємо зміст таблиці. Наведені дані засвідчують, що, звертаючи увагу студентів на важливість осмислення умов саморегуляції, саморозвитку та їх перетворення у дослідницьку, практичну діяльність, педагогічну рефлексію професійного саморозвитку, застосовуючи розроблені нами способи активізації цього процесу в майбутніх учителів фізичної культури, ми спостерігаємо значні позитивні зрушення щодо їхніх ставлень.

Форма опрацювання результатів дозволяла на максимальному рівні узагальнення здійснювати їх кількісний аналіз. У дослідно-

експериментальній роботі з перевірки результативності педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури застосовували математико-статистичний аналіз кількісних даних (розрахунки проводилися за допомогою пакету статистичних програм Statistica 6.0).

Результати констатувального експерименту засвідчили, що вибірки студентів, які брали участь в експерименті, істотно не відрізнялися, що підтверджено розрахунком критерію згоди χ^2 .

Таблиця 3.1

**Результати спостережень за рефлексивними діями студентів
до і після проведення експерименту**

Група	Способи активізації професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури	Частота проявів (%)					
		Спостерігається постійно		Спостерігається непостійно		Не спостерігається	
		до	після	до	після	до	після
Контрольна група (393 особи)	Рефлексія переживань, осмислення протиріч, між знаннями, здібностями і результатом власної діяльності	10,6	11,3	15,4	16,2	73,9	73,3
	Самоактуалізація та саморегуляція шляхом осмислення умов саморозвитку та їх перетворення у дослідницькій і практичній діяльності	11,2	12,6	56,7	58,9	32,1	28,5
	Узагальнення результатів рефлексивних дій, самоідентифікації, проектування шляхів і способів подальшого саморозвитку	8,4	9,5	12,7	14,2	78,9	76,3
Експ	Рефлексія переживань, осмислення протиріч між	10,1	32,4	16,9	47,8	73,0	19,8

знаннями, здібностями і результатом власної діяльності						
Самоактуалізація та саморегуляція шляхом осмислення умов саморозвитку та їх перетворення у дослідницькій і практичній діяльності	12,1	52,6	58,2	41,0	29,7	6,4
Узагальнення результатів рефлексивних дій, самоідентифікації, проектування шляхів і способів подальшого саморозвитку	9,7	29,7	12,9	48,2	77,4	22,1

Перевіряючи результативність педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ми виходили з уявлення про те, що особистісна професійна позиція, зокрема їхнє ставлення до професійної діяльності, зазвичай, може яскравіше за все проявитися у конкретній особистісно значущій ситуації, зміст якої – суперечливий, що зумовлює виникнення психолого-педагогічної проблеми. У зв'язку з цим, вважали доцільним створювати на цьому етапі дослідно-експериментальної роботи таку ситуацію, за якої студенти могли б виявити особливості свого професійного розвитку на мотиваційному, змістовому і операційному рівнях.

Діагностику здійснювали двічі – на початку і наприкінці дослідно-експериментальної роботи. Опитування, анкетування, тестування проводилося поетапно «до початку» і «після» експерименту. Це дало можливість зафіксувати зміни у самоставленні та самооцінці. На певних етапах професійної підготовки відмічено підвищення стабільності самоставлення, адекватності самооцінки, що забезпечило можливість вироблення постійної стратегії у ставленні до власного «Я», до власного професійного розвитку, й знайшло свій прояв як у зовнішній предметній діяльності, так і у внутрішній особистій активності.

Удосконалення системного цілого є не простий потік його змін, а насамперед послідовність ступенів розвитку, пов'язаних один з одним [211]. Кожний такий щабель, як зазначав С. Рубінштейн, – відрізняючись від усіх інших, є відносно цілим, тому можлива його характеристика як певного специфічного цілого [212, с. 83]. Отже, динамічна структура цілого може бути представлена як закономірний порядок проходження його станів. Під рівнем розуміється відносне положення «вищих» і «нижчих» щаблів розвитку структур будь-яких об'єктів або процесів. Для того, щоб намітити шляхи розвитку будь-якої якості особистості, в тому числі й професійного саморозвитку, необхідно було виявити його якісний стан, тобто рівні. Основою для вирішення цього завдання є теорія рівневого підходу.

Рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку відображають його діалектичний характер процесу професійного саморозвитку, що дозволяє пізнати предмет у всьому розмаїтті його властивостей, зв'язків, відносин. Зауважимо, що саме якісні зміни в розвитку зумовлюють існування рівнів сформованості готовності до нього. Професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури – це практичне втілення його індивідуальної педагогічної культури, яка вкладається у вертикальний вимір градацій від найвищого до найнижчого рівня його готовності до професійного саморозвитку. Визначальне значення має особисто усвідомлена гуманістична педагогічна позиція, що співвідноситься з творчим ставленням до професійної діяльності (як психолого-педагогічної, так і у галузі спорту), самоефективністю та здатністю до самопізнання і саморозвитку. Тому, спираючись на виділені критерії нами визначено чотири рівні готовності до професійного саморозвитку майбутніх вчителів фізичної культури: творчий, активний, адаптивний і пасивний.

Прокоментуємо сутність означених рівнів, спираючись на виокремлені й обґрунтовані у підрозділі 2.1 критерії готовності до

професійного саморозвитку.

Творчий рівень готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, характеризує студентів як гармонійно розвинених особистостей, усі індивідуально-особистісні якості яких узгоджені й свідчать про певний рівень педагогічної культури. Майбутні фахівці творчо сприймають і старанно зберігають у власній свідомості зразки практичної діяльності, створює їх, розробляє на основі знання методологічних засад розвитку фізичної культури і спорту, педагогіки і психології, закономірностей функціонування дидактичної і виховної системи, методики, освітньої технології, рефлексії власного досвіду. На створених ним зразках можна навчати інших. Таких осіб вирізняє яскравий індивідуальний стиль розв'язання педагогічних завдань, а креативна спрямованість професійної свідомості переважає над нормативною. Творчий рівень готовності до професійного саморозвитку – це завжди індивідуально-творчий підхід у фізкультурно-педагогічній діяльності.

Активний рівень сформованої готовності до професійного саморозвитку характеризує майбутніх учителів фізичної культури з набутими теоретичними знаннями й розвиненими особистісними якостями, які працюють професійно, шукають творчі шляхи вирішення нових педагогічних задач, мають стійку потребу у професійному саморозвитку і самовдосконаленні; здобувають високі результати у навчанні та спортивній діяльності. Однак у них відсутні прояви рефлексії методологічного рівня, а тому діяльність обмежується вимогами до виконання функцій професійної діяльності.

Адаптивний рівень готовності до професійного саморозвитку характеризує майбутніх учителів фізичної культури, котрі пройшли певну стадію адаптації та ідентифікували себе як фахівців, успішно виконують практичні завдання. Такі студенти володіють необхідними особистісними та професійно значущими якостями, у своїй діяльності спираються на знання і вміння, досягають істотних навчальних досягнень. Але відсутність

психолого-педагогічної рефлексії, знань і вмінь щодо способів об'єктивного самопізнання, стримує бажання до професійного самовдосконалення і саморозвитку. Внаслідок чого участь у творчому пошуку епізодична. Вони не відчують стійкої потреби у професійному зростанні, задовольняються досягнутим. Студентів такого рівня слід стимулювати до самопізнання, самоаналізу, саморозвитку, опанування необхідних способів саморозвитку, осмислення досвіду інших, набуття власного досвіду. Такі студенти нечітко виявляють свої сильні й слабкі індивідуально-особистісні якості, не усвідомлюють і не використовують свій потенціал. Найчастіше свої зусилля щодо самовдосконалення спрямовують на накопичення і фіксацію знань, а не на розвиток професійних якостей, необхідних для педагогічної діяльності. Водночас у студентів із адаптивним рівнем сформованості готовності до професійного саморозвитку закладається індивідуальний стиль професійної діяльності і спілкування, адекватний їхнім психічним властивостям. У подальшому цей стиль залишається незмінним по суті, але може змінюватися за своїм змістом, який приводиться суб'єктом у відповідність до конкретних умов.

Пасивний рівень готовності до професійного саморозвитку характеризується майбутніх учителів фізичної культури, у яких відсутній професіоналізм, висока інтенсивність емоційних проявів до педагогічної діяльності. Окремі особи з пасивним рівнем готовності іноді досягають успіхів за рахунок виняткових здібностей і комунікативних якостей. За відсутності здібностей їм доводиться долати значні труднощі та перешкоди в педагогічній діяльності. Бачення майбутніми вчителями фізичної культури смислу професійного саморозвитку за даними констатувального і формувального експериментів ми діагностували на основі опитування, спостереження, аналізу.

Виражений інтерес до занять спортом і педагогічної діяльності виявили всі опитувані. Ми не розмежовували якісні показники за видами спорту. Це не входило у завдання експерименту.

Проаналізуємо отримані узагальнені кількісні дані констатувального експерименту (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

**Розподіл студентів за рівнями готовності
до професійного саморозвитку**

(констатувальний етап педагогічного експерименту)

Рівні професійного саморозвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	Кількість	%	Кількість	%
Пасивний	102	25,76	101	27,08
Адаптивний	168	42,42	162	43,43
Активний	107	27,02	96	25,74
Творчий	19	4,80	14	3,75
ВСЬОГО	396	100	373	100

Для перевірки достовірності розходження результатів експерименту було використано метод статистичної перевірки достовірності відмінностей в розподілі експериментальних даних за критерієм χ^2 К. Пірсона. На основі отриманих даних сформулювали дві статистичні гіпотези – нульову H_0 і альтернативну H_1 . Графічно результати представлені на рис. 3.1.

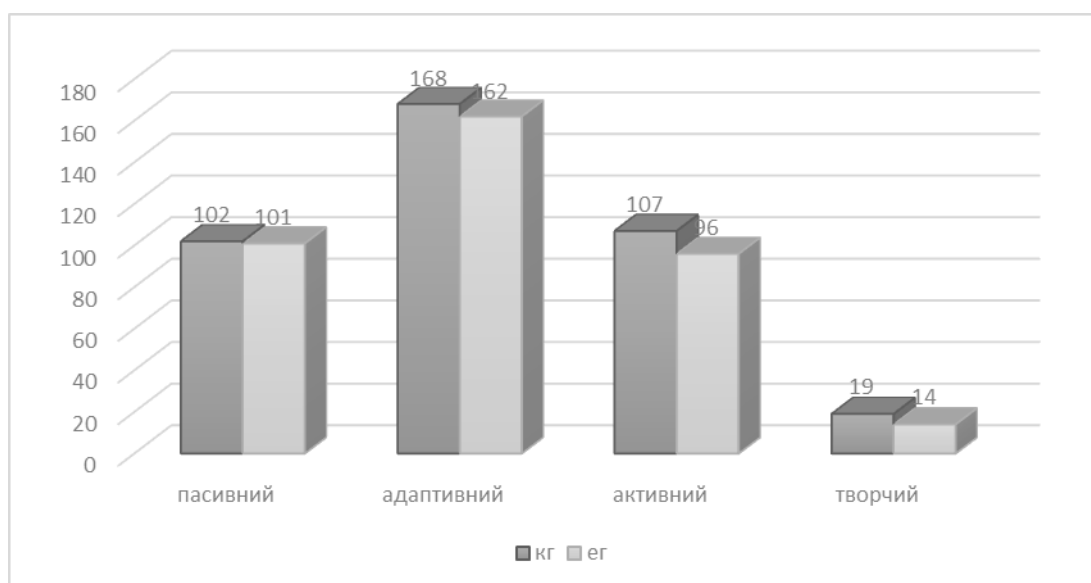

Рис. 3.1. Розподіл студентів за рівнями готовності до професійного

саморозвитку (результати констатувального етапу експерименту)

H_0 : два ряди показників рівня професійного саморозвитку студентів статистично схожі.

H_1 : між двома рядами показників рівня професійного саморозвитку студентів існує значима різниця, що викликана незалежною змінною.

Ступінь вільності в усіх зрізах дорівнює 3 ($n-1$), де $n=4$ – кількість рівнів професійного саморозвитку. Розрахунок проведемо за формулою:

$$\chi^2 = \sum \left[\frac{(f'_A - f'_K)^2}{f'_K} \right],$$

де f_E – відносна частота показників i -го інтервалу для експериментальної групи; f_K – відносна частота показників i -го інтервалу для контрольної групи. Для підрахунку критерію згоди (χ^2) складемо таблицю (таблиця 3.3)

Таблиця 3.3

Робоча таблиця для підрахунку χ^2 – критерію

Інтервал	f_E	f_K	$f'_E, \%$	$f'_K, \%$	$(f'_E - f'_K), \%$	$(f'_E - f'_K)^2$	$(f'_E - f'_K)^2 / f'_K$
1	101	102	27,08	25,76	-1,32	1,74	0,067
2	162	168	43,43	42,42	-1,01	1,02	0,024
3	96	107	25,74	27,02	1,28	1,64	0,061
4	14	19	3,75	4,80	1,05	1,10	0,230
Разом	373	396	100	100		$\chi^2 \approx$	0,382

Порівняння емпіричних значень із критичними при 3 ступенях вільності ($\chi^2 = 7,81$ за 95 % рівня імовірності і $\chi^2 = 11,3$ за 99 % рівня імовірності [154, с. 288]) дозволяє зробити висновок про те, що для контрольного зрізу знайдене значення $\chi^2_{\text{крит}}$ не відкидає нуль – гіпотезу ($\chi^2_{\text{крит.}} < \chi^2_{\text{емп.}}$). З цього випливає, що респонденти контрольних й експериментальних груп мають приблизно однаковий рівень готовності до професійного саморозвитку.

Результати дослідження свідчать, що уявлення студентів I-IV курсів про свій професійний розвиток і саморозвиток, якості, що характеризують рівні педагогічної майстерності значно розходяться з реальним станом

речей.

Кількісні показники доводять наявність великої кількості студентів, з пасивним рівнем готовності до професійного саморозвитку (25-27 %). Найбільшу групу становлять студенти з адаптивним рівнем (42-43 %). Тобто, приблизно дві третини випускників факультетів фізичного виховання не проявили потреби у формуванні готовності до професійного саморозвитку, їх уявлення про педагогічну діяльність і професійний саморозвиток знаходяться на рівні повторення отриманих знань і вмінь в період навчання.

Студенти з активним (25-27 %) і творчим (4-5 %) рівнями готовності до професійного саморозвитку мають переважно високі показники як у педагогічній освіті, так і у спорті. Ми не проводили точних розрахунків корельованості показників навчання і спортивних досягнень, але у результаті численних бесід з викладачами і студентами ми переконались у правильності наших припущень. Такий стан можна пояснити тим, що багаторічний досвід самостійного фізичного вдосконалення переноситься на навчальний процес у ВНЗ та далі у майбутню тренерську або вчительську діяльність.

Означене явище пояснюємо двома причинами. По-перше, з відомих причин, у загальноосвітні навчальні заклади працевлаштовуються не кращі випускники університетів. По-друге, далеко не всім молодим фахівцям, які потрапляють із особливої атмосфери факультету фізичної культури у загальноосвітню школу, вдається створити сприятливі умови для розвитку фізичної культури учнів. Недостатність або повна відсутність системи стимулювальних і мотивувальних засобів щодо подальшого і неперервного професійного саморозвитку негативно позначається на процесах адаптації і професійного становленні молодих фахівців.

Також значні розходження наявні в потребах у самопізнанні та професійному саморозвитку. Серед студентів, які розвиток своєї професійної майстерності вважають достатнім, найчастіше доводилося

чуті нарікання на умови фізкультурно-педагогічної діяльності, відсутність матеріально-технічної бази, на за нерозуміння адміністрацією навчальних закладів важливості фізичного виховання й оздоровлення. Однак статистика проведеного експерименту свідчить, що серед «незадоволених» найбільше тих, хто не вміє правильно визначити мету і самостійно зробити дієві кроки на шляху вдосконалення педагогічного середовища. Переважно – це студенти, які не готові до самопізнання і не бачать необхідності у власному професійному саморозвитку.

Потреба у саморозвитку як складова мотиваційного компоненту, є ознакою здатності до рефлексивного мислення, умовою, критерієм і показником рівня професійної культури особистості. З-поміж більшість вважали, що основою саморозвитку є фізичні навантаження (вправи) і набуття знань. Водночас опитувані не зовсім чітко могли собі уявити, яких саме знань або хоча б у якій галузі їм не вистачає, щоб відчуті себе професіоналами. Було виявлено, що обсяг нормативних знань у цілому відповідає вимогам до вчителя, але їх цінність і значимість рефлексивно неосмислені (невідрефлексовані). Недостатній готовності до професійної рефлексії не дає можливості чітко визначити причини своїх успіхів і невдач.

Дослідження, проведене в межах формульовального етапу педагогічного експерименту, мало на меті:

- розкрити динаміку змін у системі професійно значущих якостей особистості майбутніх учителів фізичної культури;
- здійснити спостереження за професійним розвитком студентів у експериментальних і контрольних групах;
- проаналізувати, порівняти й узагальнити отримані дані.

Аналіз змін у рівнях готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури показав їхню детермінованість зміною ієрархії цінностей, мотивації їх самооцінки і самовдосконалення;

підвищенням самооцінки педагогів; покращенням результатів дослідної роботи; володінням методами самоствердження і рефлексії.

Статистичні висновки щодо констатувального експерименту ми наведемо далі для порівняння з результатами формувального впливу. Динаміка середнього рівня готовності студентів до професійного саморозвитку у процесі дослідно-експериментальної роботи представлена в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Динаміка середнього рівня готовності
до професійного саморозвитку студентів ЕГ

№ з/п	Найменування показників	Середній бал	
		до експерименту	після експерименту
1	2	3	4
	1. За мотиваційно-цільовим критерієм		
1.1.	Усвідомлення особистісної значущості і сенсу педагогічної діяльності	4,0	4,7
1.2.	Потреба у професійній самореалізації	4,0	4,5
1.3.	Змістоутворювальні мотиви саморозвитку (потреба у професійному та індивідуально-творчому саморозвитку)	3,5	4,7
1.4.	Позитивне сприйняття себе як педагога	3,8	4,5
1.5.	Наполегливість у реалізації цілей саморозвитку	3,5	4,7
1.6.	Емоційна стійкість в процесі подолання труднощів у процесі самоосвіти	3,7	4,7
1.7.	Володіння способами саморегуляції	3,5	4,3
	2. За операційно-змістовим критерієм		
2.1.	Освоєння особистісно-орієнтованих технологій самоосвіти	3,5	4,6
2.2.	Розвинений інтелект, ерудиція	3,8	4,5
2.3.	Інтерес до науково-творчої діяльності	3,5	4,3
2.4.	Проектування програм індивідуально-творчого саморозвитку	3,2	4,3

Продовження таблиці 3.4

1	2	3	4
2.5.	Володіння способами самовизначення, самореалізації в процесі професійного зростання	3,4	4,5
2.6.	Прояв активності та самостійності в діяльності з саморозвитку	3,4	4,4
2.7.	Здатність реалізувати свій творчий потенціал	3,2	4,2
2.8.	Гуманістична позиція по відношенню до дітей, педагогічної діяльності	3,4	4,3
2.9.	Потреба у спілкуванні, взаємодії з учнями	3,8	4,5
2.10	Прояв емпатії	3,4	4,0
2.11	Володіння технологіями діалогового спілкування, співробітництва	3,3	4,5
	3. За компетентнісно-рефлексивним критерієм		
3.1.	Знання теорії та методики самоосвітньої діяльності	3,7	4,5
3.2.	Усвідомлення цінності аналізу та самоаналізу процесу та результату професійного становлення	3,5	4,5
3.3.	Здатність до рефлексії, особистісної оцінки професійних досягнень і власного життєвого досвіду	3,6	4,3
3.4.	Володіння методиками самооцінки професійного становлення	3,2	4,0
3.5.	Здатність коригувати умови та обставини професійного саморозвитку	3,5	4,2
3.6.	Здатність реалізувати свій творчий потенціал	3,5	4,7

Результати педагогічного експерименту засвідчили, що ціннісно-сміслова і діяльнісно-рефлексивна спрямованість саморозвитку майбутніх учителів забезпечує їх професійне зростання, що відображено в конкретних показниках: затверджуються професійні цінності саморозвитку; реалізується потреба майбутніх учителів у власному професійному розвитку і саморозвитку; відбувається опанування способів самопізнання і самоаналізу педагогічного досвіду; розвивається здатність до рефлексії, яка є необхідним атрибутом вчителя-професіонала; розвивається готовність і здатність до педагогічної творчості.

Експериментальну методику було висвітлено у попередньому розділі, тому перейдемо до кількісного і якісного аналізу результатів формувального експерименту (таблиця 3.5). У таблиці наводимо тільки відносні показники.

Таблиця 3.5.

Розподіл студентів за рівнями готовності
до професійного саморозвитку
(формувальний етап експерименту)

Рівні професійного саморозвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
пасивний	25,76	22,66	27,08	17,79
адаптивний	42,42	38,80	43,43	32,35
активний	27,02	30,99	25,74	38,01
Творчий	4,80	7,55	3,75	11,86

Графічно підсумкові результати наведено на рис. 3.2.

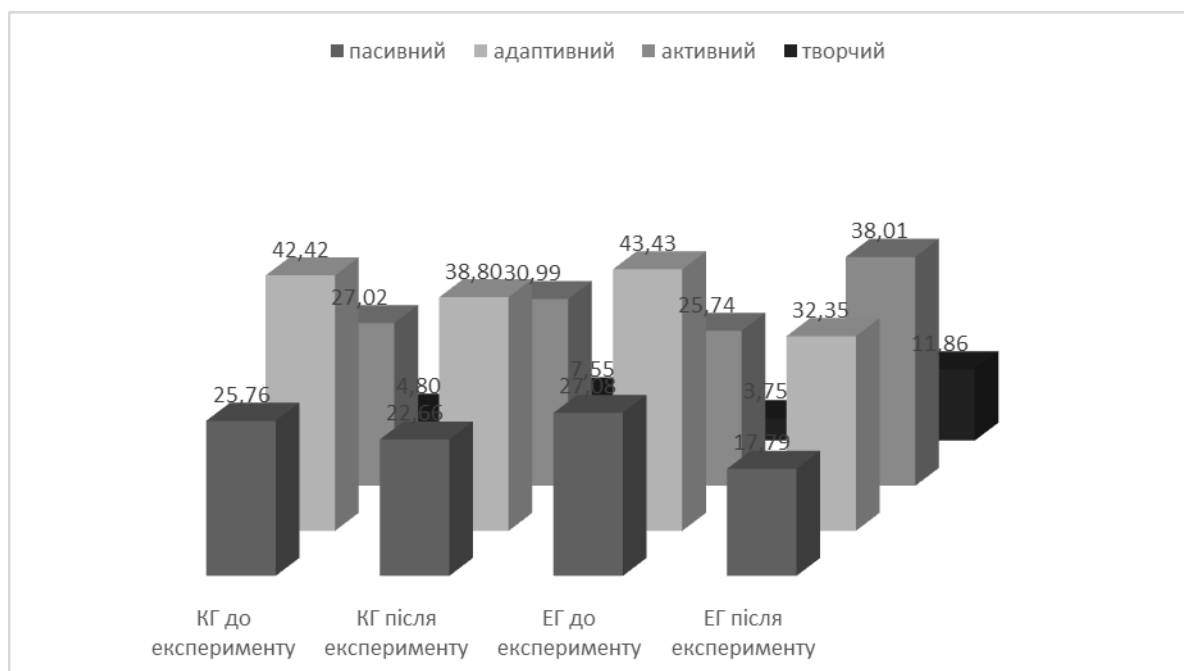

Рис. 3.2. Розподіл студентів за рівнями готовності до професійного саморозвитку (результати формувального етапу експерименту)

Для перевірки достовірності розходження результатів експерименту знову використаємо критерій К. Пірсона χ^2 . На основі отриманих даних сформулювали дві статистичні гіпотези – нульову H_0 і альтернативну H_1 .

Для контрольної групи:

H_0 : два ряди показників рівня професійного саморозвитку студентів статистично схожі.

H_1 : між двома рядами показників рівня професійного саморозвитку студентів існує значима різниця, що викликана незалежною змінною (наприклад, часом навчання).

Для експериментальних груп (аналогічно як і для контрольних груп, додається один із факторів відмінності – запропонована на основі виявлених педагогічних умов модель забезпечення професійного саморозвитку).

Для контрольної і експериментальної груп після експерименту (до експерименту ми провели раніше підрахунок χ^2):

H_0 : два ряди показників рівнів професійного саморозвитку студентів статистично схожі.

H_1 : між двома рядами показників рівня професійного саморозвитку студентів існує значуща різниця, що викликана незалежною змінною (запропонованою на основі виявлених педагогічних умов в моделі професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури).

Отримали данні:

$\chi^2 = 2,27$ – для контрольних груп (до і після експерименту);

$\chi^2 = 18,15$ – для експериментальних груп (до і після експерименту);

$\chi^2 = 8,48$ для контрольної та експериментальної груп (після експерименту).

Порівняння емпіричних значень з критичними при 3 ступенях вільності ($\chi^2 = 7,81$ за 95 % рівня імовірності і $\chi^2 = 11,3$ за 99 % рівня імовірності [154, с. 288]) дозволяє зробити такі висновки.

Гіпотеза H_0 не відкидається для контрольних груп до і після

проведення експерименту. Отже, зростання результатів для контрольної групи після експерименту викликано випадковими величинами, є статистично не значимим ($\chi^2_{\text{крит.}} < \chi^2_{\text{емп.}}$).

Для результатів експериментальних груп до і після експерименту та контрольної і експериментальної групи після педагогічного експерименту дозволяє відкинути нуль-гіпотезу про те, що групи не різняться між собою і прийняти альтернативні гіпотези.

З великою імовірністю (99%) різниця між результатами експериментальних груп викликана двома чинниками – експериментальною моделлю і часом формування компонентів готовності до професійного саморозвитку.

З великою імовірністю (95%) різниця між результатами контрольної і експериментальної груп після проведення експерименту статистично доводить результативність експериментальної методики з урахуванням педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Результати студентів ЕГ після експерименту значно різняться від всіх інших результатів, що статистично доводить результативність запропонованої експериментальної методики і підтверджує ефективність теоретично обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Отже, можна констатувати, що модель та педагогічні умови, які перевірялися в ході дослідно-експериментальної роботи, повністю підтвердили ефективність і результативність. Були отримані нові дані, що враховані у підсумковому варіанті освітньої моделі.

По-перше, було апробовано й остаточно сформульовано педагогічні умови стимулювання професійного саморозвитку. З-поміж спеціальних форм і методів активізації професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури найефективнішими визнано ведення портфоліо, робота

у дослідницьких мікрогрупах, використання елементів спеціалізованих тренінгів.

По-друге, було виявлено, що результатом професійного саморозвитку є не тільки формування і розвиток діяльності самопізнання і самоорганізації, але і професійна ідентифікація з двома професійними спільнотами (фахівців, які працюють у галузі фізичного виховання і спорту і педагогів як суб'єктів педагогічної взаємодії).

Наведемо відносні показники успішності контрольних і експериментальних груп за курсами після експерименту (контрольних груп – табл. 3.6 і рис. 3.3 і експериментальних групи – табл. 3.7 і рис. 3.4).

Таблиця 3.6.

Розподіл студентів контрольних груп різних курсів
за рівнями готовності до професійного саморозвитку (%)

Рівні готовності до професійного саморозвитку	Курс			
	перший	другий	третій	четвертий
Пасивний	29,59	22,92	19,39	18,48
Адаптивний	42,86	40,63	37,76	33,70
Активний	24,49	29,17	33,67	36,96
Творчий	3,06	7,29	9,18	10,87

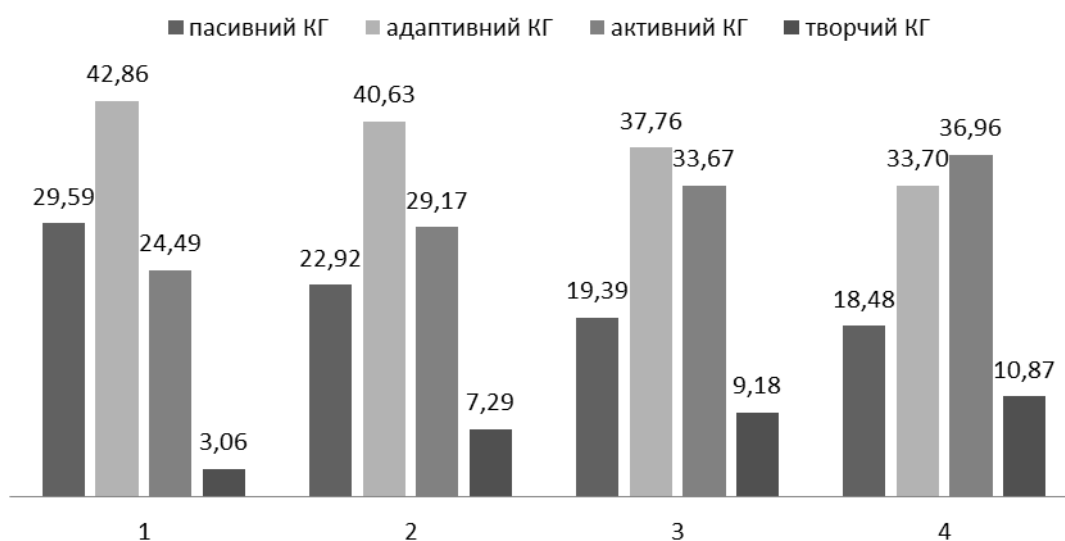

Рис. 3.3. Зміни в розподілах студентів контрольних груп різних курсів за рівнями готовності до професійного саморозвитку

Таблиця 3.7.

Розподіл студентів експериментальних груп різних курсів за рівнями
готовності до професійного саморозвитку (%)

Рівні готовності до професійного саморозвитку	Курс			
	перший	другий	Третій	Четвертий
Пасивний	27,08	19,78	15,56	8,51
Адаптивний	42,71	37,36	26,67	22,34
Активний	26,04	34,07	42,22	50,00
Творчий	4,17	8,79	15,56	19,15

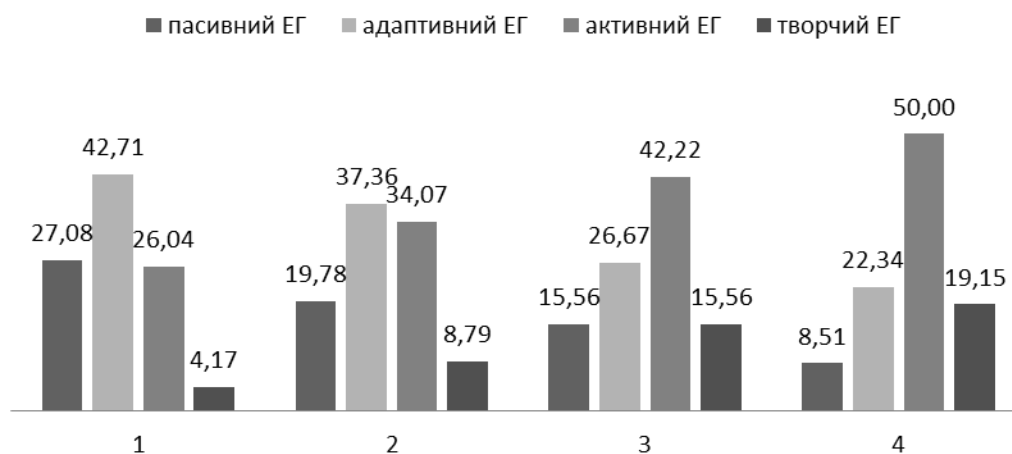

Рис. 3.4. Зміни в розподілах студентів експериментальних груп різних курсів за рівнями готовності до професійного саморозвитку

Для більшої наочності динаміки змін за курсами (зрізи проводили наприкінці навчального року) побудуємо за даними таблиць 3.5 і 3.6 динаміку змін рівнів професійного саморозвитку за курсами (рис. 3.5). Будуємо лінійну діаграму для відображення тенденції змін. Зрозуміло, що курси різні, а це вимагає побудови стовпчикової діаграми, яка, в свою чергу, для визначення динаміки менш наочна.

З графіка можна виділити декілька суттєвих тенденцій:

1. Зміни збільшуються (або відповідно зменшуються) з кожним курсом.

2. Для КГ і ЕГ характерна тенденція зменшення кількості студентів із пасивним і адаптивним рівнями професійного саморозвитку та збільшення кількості студентів із активним і творчим рівнями.

3. Різниця між кількістю студентів у КГ і ЕГ за рівнями також збільшується з кожним курсом, незважаючи на однакові загальні тенденції.

4. Особливо збільшується різниця у майбутніх учителів фізичної культури III та IV курсів.

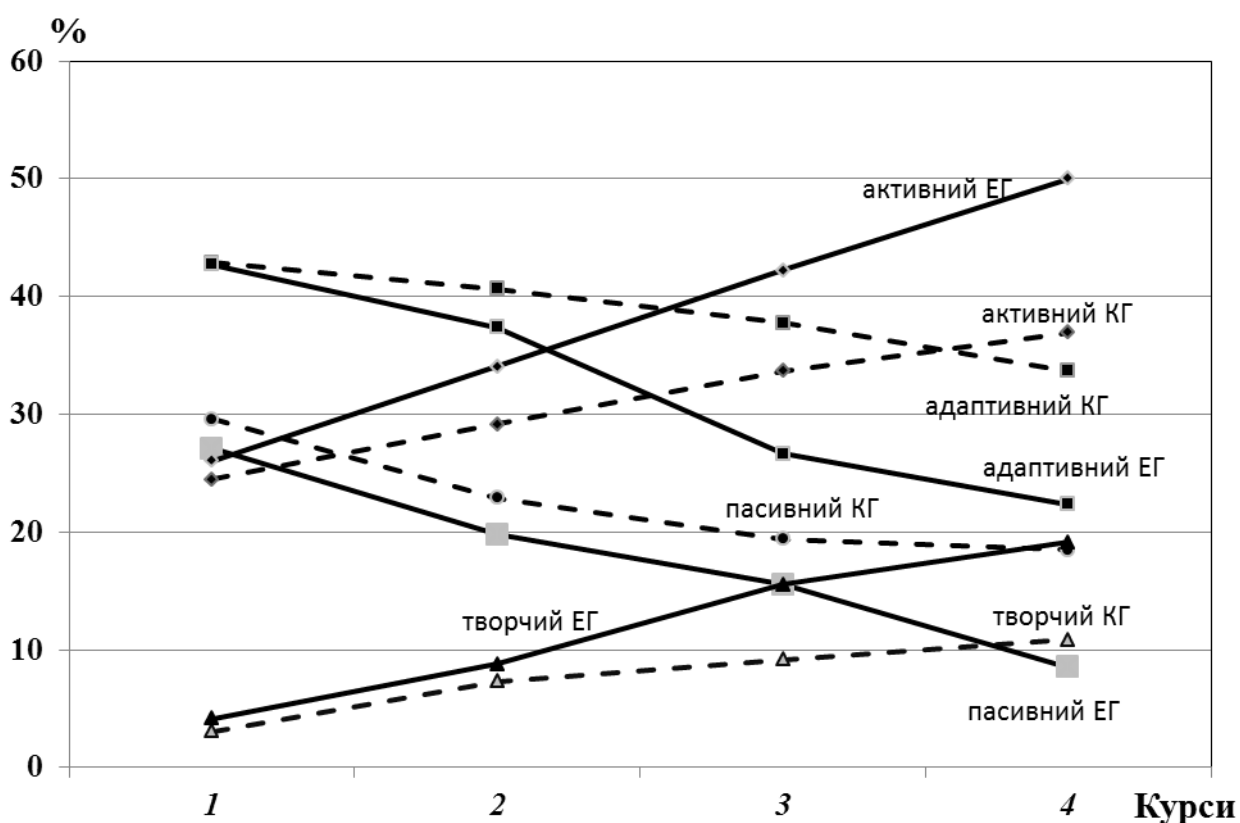

Рис. 3.5. Порівняння динаміки розподілу студентів контрольної та експериментальної груп різних курсів за рівнями готовності до професійного саморозвитку

Графічний аналіз динаміки формування компонентів професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури дозволяє зробити такі висновки:

1) підвищення рівня готовності до професійного саморозвитку збільшується з кожним курсом, що свідчить про значний потенціал вищої

педагогічної освіти, зокрема, у підготовці майбутніх учителів фізичної культури щодо їхнього професійного саморозвитку;

2) для зростання рівня спортивної і педагогічної підготовки студентів необхідно запроваджувати модель забезпечення формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури із урахуванням виявлених педагогічних умов;

3) найдоцільніше запроваджувати спеціальний курс з професійного розвитку і саморозвитку – на 3-му і 4-му курсах, що викликано рівнем вмотивованості студентів до самовдосконалення і відповідним набором професійно-орієнтованих навчальних курсів на 1-му і 2-му курсах, що підвищить не тільки результативність, а й ефективність формування відповідних компонентів професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури;

4) важливим напрямом роботи зі студентами факультетів підготовки вчителів фізичної культури і спорту, є формування стійкої мотивації до професійного саморозвитку, як в плані якостей особистості, так і у предметній області (педагогіка, фізична культура і спорт).

Особливість професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури зумовлена інтеграцією професійних предметних галузей: учитель фізичної культури як суб'єкт цієї діяльності, ідентифікує себе з позицією члена професійної спільноти спортсменів, а з іншого – педагогів. Професійний саморозвиток особистості пов'язаний із усвідомленням етапів професійного становлення і формування педагогічної компетентності.

Експериментальна перевірка педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури уможливила виокремлення найсприятливіших з них, які забезпечують ефективність процесу саморозвитку і його вплив на професійне зростання у майбутньому дипломованих фахівців. З-поміж них вирізняємо такі:

– реалізація ціннісно-смыслових і діяльнісно-рефлексивних механізмів професійного становлення майбутніх учителів і подальшого зростання педагогів у майбутній самоосвітній і професійній діяльності;

– позитивна внутрішня мотивація майбутніх учителів і дипломованих педагогів до професійного саморозвитку та її стимулювання;

– конструювання індивідуальної саморозвивальної програми, що моделює професійну діяльність і таким чином забезпечує поетапне професійне зростання майбутніх учителів;

– реалізація механізмів педагогічної рефлексії на основі включення майбутніх учителів і дипломованих педагогів у дослідницьку діяльність, що спрямовується на зростання рівня їхньої фізичної культури і спортивних досягнень.

На основі проведеного педагогічного експерименту, з урахуванням бесід (анкетування, опитування) викладачів ВНЗ, учителів шкіл доцільним є рекомендувати введення спецкурсу професійного саморозвитку учителів фізичної культури у педагогічні ВНЗ (Додаток Н), план самоосвіти учителів (Додаток М) з урахуванням загальних рекомендацій підвищення мотивації до власного професійно-педагогічного саморозвитку (Додаток К).

3.3. Методичні рекомендації щодо забезпечення педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах

Студенти і молоді вчителі фізичної культури віком від 18 до 28 років є статево дозрілими людьми, з розвинутими розумовими здібностями та інтересами, сформованою системою цінностей (світогляд, життєва позиція), цілісним Я-образом, сформованою готовністю до самовдосконалення та чітко визначеними професійними намірами. Для них є характерними саморозвиток і стабілізаційні процеси, які збігаються зі студентським періодом розвитку майбутніх фахівців. У цей період майбутні вчителі фізичної культури досягають піку у своєму фізичному розвитку. В ідеалі вони є здоровими, сильними, витривалими, енергійними. Активно збагачується їх психологічний і соціальний досвід, студенти включаються в усі види соціальної активності, опановують багато соціальних ролей. Майбутній вчитель спрямовує свої зусилля на професійне навчання, пошук постійного місця зайнятості, професійну адаптацію, досягнення професійного успіху, кар'єру.

Враховуючи індивідуальні здібності студента викладачі повинен конкретизувати і координувати свої дії і дії студента, вносити зміни у розроблену програму саморозвитку, завдання, способи виконання, критерії їх досягнення. Безперервна самоосвіта і саморозвиток – це одна з основних складових високої культури праці викладача. Від правильної організації індивідуальної творчої діяльності викладача протягом усіх етапів професійно-особистісної підготовки залежить і рівень педагогічного мислення, культура педагогічного спілкування, якість володіння прийомами педагогічного спостереження, тобто культура педагогічної праці в цілому.

До найбільш ефективних напрямів і способів професійного саморозвитку студентів ми відносимо формування готовності до

практичної діяльності майбутніх педагогів; систематичну методичну підготовку; активізацію вольових зусиль; високу організованість, вимогливість до себе; засобами саморозвитку є поглиблене вивчення обраного виду спортивної і педагогічної діяльності; вдосконалення рухових навичок; дотримання основ здорового способу життя; спостереження за педагогічними ситуаціями і явищами; ведення щоденника педагогічних самоспостережень тощо. З метою науково обґрунтованого і цілеспрямованого здійснення процесу формування готовності до професійного саморозвитку вчителя фізичної культури був розроблений відповідний алгоритм. Тобто – формальний опис процесу саморозвитку вчителя, обґрунтовує необхідність постійного (неперервного) професійного самовдосконалення. Він розроблений як незавершена циклічна програма (див. рис. 3.7).

Складність застосування алгоритму реалізації особистої програми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури полягає у відсутності внутрішньої мотивації до професійного самовизначення і самовдосконалення. На це вказують результати констатувального експерименту, в якому при дослідженні академічного контингенту студентів педагогічних ВНЗ ($n = 482$) встановлено, що 14% опитаних схильні вважати, навчання марною витратою часу порівняно з іншими різновидами неакадемічної діяльності. Така думка притаманна студентам, які поєднували навчання і роботу. Менш схильними до оволодіння компетентністю у психолого-педагогічній сфері виявилися студенти (62%), у яких при вступі у ВНЗ переважали спрямованість на спортивні досягнення, особистісні або випадкові мотиви. Виявлений взаємозв'язок академічного контингенту з емоційною та ціннісною значимістю нового соціального оточення (навчання у ВНЗ) свідчить про те, що чим сильніше студент ідентифікує себе зі школою, тим сильніше у нього проявляється мотивація щодо набуття знань до саморозвитку.

Рис. 3.7. Алгоритм реалізації особистої програми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури (розроблено автором)

Розвиток і саморозвиток особистості в процесі професійної підготовки ми вивчали як активний творчий процес, який здійснюється студентом в співпраці (партнерстві) з викладачем. У такій співпраці важливим було помітити і відзначити прояви креативності, які свідчать про здатність особистості до самоактуалізації, про вміння знаходити нові смисли в конкретній справі та у всьому своєму житті. Каталізатором конкретних дій у означеному напрямі є потреба особистості у самореалізації, актуалізація якої спонукає людину перетворювати себе, намагатися стати краще, виконати своє призначення, реалізовувати себе кожною педагогічною дією. Створення механізмів актуалізації та активізації процесів професійного саморозвитку фахівців з фізичної культури і спорту має здійснюватися з урахуванням самоактуалізації особистості, осмислення особистісного досвіду, побудови стратегії професійного майбутнього, стійкої позитивної внутрішньої мотивації до професійної діяльності. При цьому необхідний певний рівень обізнаності в методах і засобах саморозвитку. Готовність до саморозвитку визначається здатністю особистості до саморегуляції своєї поведінки, умінням здійснювати практичні дії, спрямовані на самозміни. Одним з головних її складових, за результатами дослідження, можна вважати компетентісно-рефлексивний компонент, що дозволяє фахівцям підвищувати свій інтелектуальний рівень шляхом самоосвіти, розвиватися особистісно та професійно в процесі педагогічної і спортивної підготовки. Крім того, велику роль в професійному саморозвитку відіграє комунікативний компонент, що реалізується в процесі спілкування з людьми

Особливого значення набуває діагностика ставлення до майбутньої професійної діяльності, а також вмотивованість професійного розвитку. У експериментальній моделі на кожному етапі увага студентів акцентувалася на оволодінні «вершинами», тобто рівнями які вони мають досягти у процесі професійного саморозвитку. Керуючись принципами акмеології викладачі повинні враховувати, що студент не може якісно

саморозвиватися без прагнення виконувати свої функціональні обов'язки на високому рівні.

Для забезпечення педагогічних умов професійного саморозвитку бажано використовувати відповідні засоби, що відображено в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Засоби забезпечення педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх вчителів фізичного виховання

№	Педагогічні умови	Педагогічні засоби
1	Успішна адаптація студентів	Застосування інноваційних форм і методів педагогічної діяльності: проблемне навчання, портфоліо, тренінги, імітаційно-рольові та ділові ігри
2	Позитивна мотивація професійного саморозвитку	Самостійна робота студента та інноваційні освітні технології спрямовані на виробленні вмінь та мотивації до самоосвітньої діяльності
3	Формування готовності до професійного саморозвитку	До вивчення обов'язкових навчальних програм підготовки майбутніх вчителів фізичної культури додано програму спецкурсу професійного саморозвитку студентів, ведення щоденника самопостереження
4	Ефективна самоосвітня робота студентів	Акцент в навчальному процесі робиться на розвиток психолого-педагогічних і фахових знань і умінь, професійної компетентності, включення в обговорення педагогічних задач і ситуацій, висловлювань вчених і видатних діячів, проводиться регулярна діагностика розвитку професійних якостей особистості
5	Педагогічна рефлексія	Робота в групах, підготовка до рольової гри, розробка міні-програми та проектів професійного

	самоспостереження	саморозвитку, самодіагностика особистих і професійних досягнень
6	Індивідуальна саморозвивальна програма студента	Діагностика особистісного і професійного розвитку студентів для розробки особистої програми вдосконалення, програма розвитку особистих якостей

Розглянемо методичні особливості вивчення спецкурсу «Професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури», який було включено до навчальних планів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Метою й основним завданням спецкурсу передбачали осмислення студентами процесу професійного саморозвитку, його ціннісного аспекту і значущості у професійному становленні майбутніх учителів фізичної культури, а також у закладенні студентам початкових основ уміння проектувати і здійснювати власне професійний саморозвиток.

Система знань, яку опановували студенти в межах вивчення спецкурсу, охоплює такі проблемні питання: теоретико-методологічні відомості з різних областей психолого-педагогічної теорії і практики, що розкривають сутнісні і специфічні риси професійного саморозвитку, і припускає:

- вивчення понять, що корелюють із поняттям «професійний саморозвиток»;
- аналіз сутнісних і специфічних характеристик професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури;
- визначення ролі і місця професійного саморозвитку у професійній діяльності фахівця;
- закладення початкових основ уміння проектувати і здійснювати власний професійний саморозвиток.

Опанування спецкурсу «Професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури» здійснювалося у рамках вивчення спеціалізованих навчальних дисциплін психолого-педагогічного блоку і забезпечувало розв'язання завдань особистісного та професійного самовизначення:

- узагальнити теоретичні знання студентів, отримані на заняттях з педагогічних і психологічних дисциплін, для формування їх готовності до професійного саморозвитку;

- вивчити методологічні основи професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури;

- визначити й конкретизувати основи професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури;

- набути вміння проектувати і здійснювати професійний саморозвиток.

Процес засвоєння системи теоретичних і прикладних знань у галузі професійного саморозвитку передбачає подальший розвиток умінь у ході педагогічної практики.

У вивченні спецкурсу належну увагу бажано приділяти вмінню студентів пов'язувати отриманий теоретичний матеріал із діяльністю за власним рівнем професійного саморозвитку. Навчання студентів здійснюється з використання активних методів.

Цільову настанову «знати» реалізуємо на основі проведення лекцій, консультацій, бесід, керування самостійною роботою майбутніх педагогів. Цільову настанову «вміти» забезпечуємо створенням відповідних педагогічних умов, в яких відбувається практична реалізація набутих знань.

Програма спецкурсу розрахована на студентів I – IV курсів ВНЗ зі спеціальності «Фізична культура» (кваліфікація – вчитель фізичної культури).

Спецкурсом передбачено організацію 12 год. лекційних, 24 год. практичних і 18 год. самостійної роботи студентів.

Змістове наповнення лекцій охоплює найбільш загальні теоретичні питання, що забезпечують цілісне розуміння ключових проблем професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, котрі закладають методологічні та наукові основи для подальшої самостійної роботи.

У ході практичних занять у студентів розвиваємо вміння проектувати і реалізувати власне професійний саморозвиток; формуємо готовність до професійного саморозвитку.

Передбачену програмою самостійну роботу майбутніх учителів фізичної культури орієнтуємо на осмислення і власну інтерпретацію отриманих знань із проблеми професійного саморозвитку. У такій діяльності урахуємо ідеї індивідуалізації навчання, що забезпечуємо виконанням відповідних індивідуально-творчих і проблемно-пошукових завдань.

За підсумками вивчення спецкурсу «Професійне саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури» проводили залік, в ході якого студенти захищали розроблені ними програми з професійного саморозвитку.

Вивчення дисципліни сприяє засвоєнню студентами наступних знань:

- методологічні основи процесу професійного саморозвитку і різні підходи до його аналізу;
- структура і етапи професійного саморозвитку;
- умови професійного саморозвитку;
- способи самопізнання;
- прийоми розвитку позитивної самооцінки;
- якості особистості, сприяють професійному саморозвитку та стримуючі його.

Даний спецкурс орієнтували на формування у студентів наступних умінь:

- складання програми всебічного розвитку власної особистості;
- проведення самодіагностики з виявлення потреб і можливостей власної особистості, що лежать в основі професійного саморозвитку;
- встановлення контакту з працюючими фахівцями вчителями фізичної культури, тренерами спортивних шкіл;
- проектування програми професійного саморозвитку на наступне півріччя.

Таблиця 3.9.

Тематичний план

№ п/п	Тема	Кількість годин		
		Лекції	Практичні заняття	СРС
1	Теоретико-методологічний аналіз процесу професійного саморозвитку	4	2	2
2	Концептуальні підходи до професійного саморозвитку студентів	2	2	2
3	Професійний саморозвиток і самопізнання		4	2
4	Професійний саморозвиток як професійно-значущий процес діяльності людини	4	4	2
5	Умови професійного саморозвитку	2	2	2
6	Професійний саморозвиток вчителя фізичної культури і його професійна підготовка		6	4
7	Культурно-спортивні заклади мого міста		2	2
8	Педагогічна платформа моєї майбутньої діяльності		2	2
	Всього	12	24	18

Зупинимось більш детально на розгляді змісту курсу. Тематичний зміст лекцій було структуровано таким чином. Тема 1. Теоретико-методологічний аналіз процесу професійного саморозвитку (філософський, психологічний і педагогічний підходи до аналізу процесу саморозвитку; історія становлення проблеми саморозвитку; розвиток людини, розвиток особистості і особистісний розвиток). Тема 2. Концептуальні підходи до професійного саморозвитку студентів (теорії професійного саморозвитку, методологічні основи процесу професійного саморозвитку). Тема 3. Професійний саморозвиток як професійно-значущий процес діяльності людини (класифікації етапів професійного саморозвитку; професійно значущі якості особистості педагога – основа його професійного саморозвитку; структура професійного саморозвитку). Тема 4. Умови професійного саморозвитку (зовнішні умови професійного саморозвитку; внутрішні умови професійного саморозвитку).

Працюючи в мікрогрупах на практичних заняттях студентам пропонуємо такі варіанти завдань: проаналізуйте відомі вам підходи до процесу професійного саморозвитку (філософський, психологічний і педагогічний). Який з підходів до аналізу професійного саморозвитку, на ваш погляд, найбільш точно розкриває його сутність? Складіть таблицю, в якій відобразить різні підходи до аналізу професійного саморозвитку і перерахуйте представників того чи іншого підходу. Розкрийте історію становлення проблеми саморозвитку. Виявіть сутнісні характеристики процесу саморозвитку. Розгляньте різні точки зору на його визначення. Виділіть етапи і основні характеристики даного процесу.

Прокоментуємо приклад роботи в мікрогрупі.

Уявіть, що ви є представником однієї з теорій професійного саморозвитку (психодинамічна теорія (Фрейд, Хорні, Адлер), сценарна теорія (Берн), теорія професійного розвитку (Сьюпер), теорія професійного вибору (Холланд), теорія компромісу (Гінзберг)).

Доведіть, що саме ваша теорія найбільш точно відображає суть даного процесу і визначає його становлення.

У ході дискусії визначте споріднене та відмінне у названих теоріях; виокремити те, що «пророкують» дані теорії професійного саморозвитку.

Після цього пропонували студентам самостійно виконати такі завдання: підготуйте вислови відомих теоретиків педагогіки, психології та філософії, які є першими підступами до розумінню саморозвитку; проаналізуйте дослідження в області саморозвитку, починаючи з останньої третини XIX ст.; перерахуйте основні напрямки та школи того часу, орієнтовані на проблематику саморозвитку; охарактеризуйте точку зору представників даних шкіл.

Основні концептуальні поняття, довкола яких зосереджували діяльність – це розвиток, розвиток людини, розвиток особистості, особистісний розвиток, самість, саморозвиток, рух, саморух.

Опрацьовуючи наступну тему «Професійний саморозвиток і самопізнання», студенти аналізували програму розумового самовиховання, або просто самоосвіти, яку розробив Л. Толстой будучи ще студентом університету. Наведемо цю програму. Головна мета самовиховання – усебічний розвиток власної особистості, що включає такі конкретні завдання: вивчити весь курс юридичних наук, потрібних для остаточного іспиту в університеті; вивчити практичну медицину і частина теоретичної; вивчити мови: французька, російська, німецька, англійська, італійська та латина; вивчити сільське господарство, як теоретичне, так і практичне; вивчити історію, географію та статистику; вивчити математику, гімназійний курс; написати дисертацію; досягти середнього ступеня досконалості в музиці і живопису; написати правила; отримати деякі пізнання в природничих науках; скласти твори з усіх предметів, які буду вивчати.

Після осмислення наведеної програми пропонуємо майбутнім учителям фізичної культури розробити програму всебічного саморозвитку

й надалі прокоментувати її (письмова робота). З цією метою пропонуємо студентам відповісти на такі орієнтовно запитання: «Як ви вважаєте, наскільки важливий процес самопізнання для професійного саморозвитку? Що це за процес? Яким чином можна пізнати себе? Яке значення самопізнання для людини? Що в собі треба і що не потрібно пізнавати? Як, яким чином людина пізнає себе? Людина пізнала себе, що далі?».

Ефективними для професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури є рольові ігри, наприклад, «Я серед інших», вправи із самопізнання, а також тематичні бесіди.

У результаті таких заходів спонукаємо студентів узагальнити, що самопізнання кожного з нас пов'язане із пізнанням нами інших та іншими нас. З цією метою студентам пропонуємо відповісти на запитання: «Що знаємо ми про себе, але про це не знають інші? Що знають про нас інші, а про це не знаємо ми?».

У такій діяльності підводимо майбутніх учителів фізичної культури до висновку, що саме над такими запитаннями люди розмірковують. Найчастіше такі це відбувається в ситуаціях гострого усвідомлення чи глибокого внутрішньо-чуттєвого переживання певних життєвих колізій, тобто в умовах, коли індивід відчуває необхідність росту і змін.

У психології розроблено оригінальну модель «Вікно Джогарі», за якою можливо у стислому, схематичному вигляді отримати відповіді на означені вище запитання, розширюючи наші уявлення про сфери й рівні самопізнання, що графічно може бути відтворена у формі таблиці 3.10

Таблиця 3.10

«Арена»	«Сліпа пляма»
Видиме, відкрите	Невідоме, приховане

Арена охоплює відомості про людину, якими вона володіє й усвідомлює їх відкритість для представників найближчого оточення. *Сліпа пляма* – це відомості, котрі відомі іншим людям, а не власне індивіду, який пізнає себе сам. *Видиме* – те, що я знаю про себе, але інші можуть про це і

не підозрювати. *Невідоме* – це те, що я не знаю про себе і чого не знають інші.

Відповідно до цієї моделі можна уявити, що кожна людина поєднує в собі своєрідні чотири особистісні «простори»: «Відомості, які я знаю про себе»; «Відомості, які я не знаю про себе»; «Відомості, які знають інші про мене»; «Відомості, які інші про мене не знають».

Відтак у межах дослідно-експериментальної роботи завдання самопізнання полягало в тому, щоб якомога більшою мірою розширити свою «Арену», звести до мінімуму «Невідоме», в міру необхідності звузити область «Сліпої плями» і чітко визначити свою позицію щодо «Видимості» (що дійсно треба приховувати від інших, а що можна відкрити і вигідно використовувати для досягнення власних цілей). Ця модель дозволяє особистості більш наочно представити себе у взаємодії з іншими людьми, вирішити питання, що цікавлять (наприклад: «Що про мене думають інші?»). Набути впевненості в розумінні себе і в розумінні заходів своєї самопрезентації іншим.

З-поміж найбільш ефективних вправ із розвитку позитивної самооцінки для забезпечення професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури виявилися такі: «Автопортрет» (мета – формування умінь розпізнавання незнайомій особистості; розвиток навичок опису інших людей за різними ознаками); «Без маски» (мета – зняття емоційної і поведінкової закріпаченості; формування навичок щирих висловлювань для аналізу сутності «Я»); «Так» (мета – вдосконалення навичок емпатії та рефлексії); «Карусель» (Мета – формування навичок швидкого реагування при вступі в контакти; розвиток емпатії та рефлексії в процесі навчання); «Якості» (мета – сприяти виробленню в учасників більш об'єктивної самооцінки); «Комісійний магазин» (мета – формування навичок самоаналізу, саморозуміння і самокритики, виявлення значущих особистісних якостей для спільної роботи, поглиблення знань); «Проективний малюнок»; «Я такий, який я є»

(мета – сприяти виробленню в учасників більш об'єктивної самооцінки); «Три імені» (мета – розвиток саморефлексії, формування установки на самопізнання).

Після виконання таких вправ доцільно провести дискусію на тему «Про користь і шкоду емоцій. Емоції правлять мною чи я ними?» та рольові ігри «Зняття страху», «Співбесіда».

Для професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури пропонуємо орієнтовно такі завдання для самостійної роботи: складіть анотований список наукових робіт, присвячених проблемі професійного саморозвитку; підберіть діагностичний матеріал з виявлення рівня професійного саморозвитку, його складових (самопізнання, саморозуміння, рефлексія).

У рефлексивній діяльності рекомендуємо студентам дотримуватися таких правил:

- зосередженість – не відволікатися на поточні питання й не брати до уваги виникаючі асоціації;
- самозаглибленість – ніхто і ніщо не повинно заважати у осмисленні складних педагогічних ситуацій;
- акцент робити на своїх діях та емоціях.

Основні поняття-концепти, що інтегрують зміст практичного заняття, це – теорія професійного саморозвитку, професійний розвиток, професійний саморозвиток, самопізнання, професійне самопізнання, спеціаліст, професіонал.

Під час практичного заняття спецкурсу з теми «Професійний саморозвиток як професійно-значущий процес діяльності людини» розглядають питання класифікації етапів професійного саморозвитку, різних підходів до класифікацій; про комплекс професійно важливих якостей особистості вчителя фізичної культури, що слугують основою його професійного саморозвитку, а також питання щодо ролі професійної майстерності, моральних цінностей педагога. Обговорення зазначених

відомостей відбувається у перебігу дискусій «Людина – це творець кар'єри?» або «Постійне вдосконалення і професійна діяльність».

Для формування у студентів відомостей про структуру професійного саморозвитку та побудову характеристики її компонентів, майбутнім вчителям фізичної культури пропонували такі завдання: наповніть змістовно-операційний і рефлексивний компоненти структури професійного саморозвитку змістом вашої власної діяльності з його формуванням; відобразіть результат даної діяльності. Виконайте аналіз результатів анкетування студентів молодших курсів із виявлення рівня їх знань про процес «професійний саморозвиток» і спроєктуйте орієнтовний план передбачуваної роботи з ними щодо поліпшення даних показників. У виконанні завдань наголошували на необхідності дібрати діагностичний матеріал і провести діагностику з виявлення потреб і можливостей власної особистості, що лежать в основі професійного саморозвитку; особистісного сенсу ставлення до життя, самому собі і розвитку особистісного потенціалу.

Результати виконання завдання презентують у формі рольової гри «Контактна бесіда».

Основні поняття, що інтегрують зміст заняття – це професійний саморозвиток, професійне самосвідомість, професійне самовизначення, самопроектування, професійно важливі якості особистості, професійну майстерність, професійні ЗУН, моральні цінності.

Під час розгляду теми «Професійний саморозвиток учителя фізичної культури та його професійна підготовка» радимо провести такі дискусії й ділові ігри:

1) «Етичні зобов'язання учителя фізичної культури перед суспільством». Розвиток даної якості у майбутніх фахівців за допомогою професійної підготовки. Його зв'язок з професійним саморозвитком.

2) «Зовнішність і поведінка учителя фізичної культури. Якими вони мають бути? »Які вони зараз у нас? Що необхідно виправити? Яким чином? Що вже неможливо виправити? Чому? Яка в цьому роль вузу?

3) Професійний кодекс етики учителя фізичної культури в зарубіжних країнах. Акцент професійної підготовки фахівців освітньої сфери за кордоном на професійний саморозвиток майбутніх фахівців.

4) Ділова гра «Професійна етика учителя фізичної культури».

Успішному проведенню означених форм роботи передувала ретельна підготовча робота, спрямована на підготовку студентами повідомлень на теми: «Професійна підготовка і діяльність учителя фізичної культури за кордоном», «Підходи до організації практики майбутніх учителів фізичної культури в українських та зарубіжних ВНЗ».

Метою ділової гри «Професійний кодекс фахівця» передбачено: на основі аналізу реальної практики і вивчених норм професійної етики учителя фізичної культури виробити основні вимоги до професійного спілкування і поведінки в цілому у вигляді певних заповідей, складових професійний кодекс фахівця.

Основні поняття, довкола яких зосереджували увагу на заняття охоплювали етичні зобов'язання, професійний кодекс фахівця, професійна підготовка учителя фізичної культури.

Практичне заняття спецкурсу на тему «Фізкультурно-педагогічні установи мого міста» бажано проводити в формі екскурсії, під час якої студенти розподіляються на підгрупи за бажанням і відвідують різні фізкультурно-педагогічні установи. Основною метою такого заняття передбачаємо формування у студентів пізнавально-професійного інтересу, знайомство з майбутньою професійною середовищем і «скорочення» процесу адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.

Під час заняття студенти виконують такі завдання:

1) «взяти інтерв'ю» у працюючих фахівців тієї чи іншої установи, зробивши акцент при цьому на докладній інформації про специфіку діяльності установи; кадровому складі; проблемах, які є в установі; про умови, в яких працюють фахівці, про зв'язки з іншими установами міста, району, області; а також дізнатися побажання фахівців про характер співпраці ВНЗ та установи;

2) виконати колективне творче завдання «Якщо б я мав можливість ...», в якому необхідно відобразити те, що і як необхідно удосконалити в діяльності і матеріально-технічному забезпеченні тієї чи іншої установи; умови щодо їх поліпшення; пропозиції щодо вирішення проблем, наявних в установі;

3) Розробка проекту, відповідно до назви установи, в якій, враховуючи всі плюси і мінуси, відомі студентам, відбивається специфіка діяльності «вдосконаленої», на думку студентів, установи.

4) Індивідуально розробити план роботи учителя фізичної культури (спортивного тренера) на рік.

Заключне практичне заняття з теми «Психолого-педагогічна платформа моєї майбутньої діяльності» проводиться у формі круглого столу, де відбувається обговорення виїзного заняття в фізкультурно-педагогічних установах і захист проектів студентів.

Вивчення спецкурсу «Професійний розвиток і саморозвиток» передбачає проведення заліку. Орієнтовні питання і завдання до заліку такі:

1. Розробити програму професійного саморозвитку, в якій необхідно відобразити результати стислого теоретичного аналізу професійної діяльності учителя фізичної культури.

2. Розкрити результативність професійної діяльності педагога (її залежність від особистісних особливостей, рівня теоретичної та практичної підготовки фахівця тощо).

3. Виокремити ціннісний аспект і значущість процесу професійного саморозвитку у професійному становленні майбутніх учителів фізичної культури; якості особистості, які сприяють професійному саморозвитку або гальмують його.

4. Означити результати самодіагностики з виявлення індивідуально-особистісних особливостей, які допоможуть у професійній діяльності в якості учителя фізичної культури та рівні професійного саморозвитку, самооцінки і здібностей до рефлексії.

5. Сформулювати висновки щодо визначення свого «проблемного поля» і проектування програми професійного саморозвитку на наступних етапах.

Під час педагогічної практики діяльність майбутнього учителя фізичної культури завжди пов'язана з вирішенням педагогічних завдань. Рішення педагогічного завдання проходить через ряд етапів: аналіз педагогічної ситуації, висунення гіпотез про можливі способи вирішити поставлені перед учителем завдання, прогностична оцінка передбачуваних способів і вибір найбільш підходящого з них для наявних умов (педагогічної ситуації), реалізація прийнятого рішення і поточний аналіз інформації про хід його реалізації, а при необхідності, і коригування, після отримання результатів - ретроспективний аналіз досягнутого результату і зіставлення його з планованим. Щоб сформувати вміння майбутнього вчителя фізичної культури успішно вирішувати педагогічні завдання рекомендується проводити аналіз уроку, який бажано здійснювати за трьома напрямками:

1) виховний: розвиток особистості учня, формування його моральності, світогляду;

2) методичний: аналіз уроку (обґрунтування цілей, змісту і організації відповідно до рівня підготовленості учнів, їх інтелектуального розвитку, віковим та індивідуальним особливостям);

3) проблемний, що уособлює сучасний погляд на урок, тобто на спільну діяльність в групі з двома адресатами: учнем (що дає йому даний урок в плані розвитку фізичної культури, комунікативних здібностей, індивідуальних і психологічних якостей) і вчителем (урок є інструментом вдосконалення власних педагогічних умінь, особистісних якостей, комунікативних здібностей, професійної рефлексії).

Психолого-педагогічний аналіз уроку має свої етапи, які відповідають формам діяльності майбутнього вчителя при проведенні уроків: підготовка до уроку, безпосереднє проведення уроку, аналітичний висновок і оцінка проведеного уроку самим студентом.

Аналіз уроку починається з підготовчого етапу, який включає в себе складання плану майбутнього уроку. При цьому враховуються: зміст навчального матеріалу, мета і завдання, методи і засоби навчання, рівень професійної підготовленості та рівень розвитку індивідуальних психологічних і особистісних якостей майбутнього вчителя, Вікові і індивідуальні психологічні особливості школярів, рівень їх розумового розвитку, особливості емоційної і вольової сфер, схильності і інтереси учнів, їх ставлення до навчальної діяльності, фізичним вправам і до конкретного вчителя, здатності учнів до засвоєння навчального матеріалу. Крім того, важливо враховувати наявність необхідного спортивного обладнання, інвентарю, ступінь придатності місць, планованих для проведення уроків фізичної культури.

Поточний етап аналізу уроку проводиться безпосередньо в умовах педагогічної ситуації, при реалізації плану уроку. Практиканту слід навчитися одночасно: бачити рівень готовності учнів до уроку, спостерігати за дисципліною протягом всього уроку, помічати психофізичний стан школярів, правильно сприймати реакцію вихованців на свої питання, зауваження, розпорядження, накази та прохання; уважно слухати і розуміти відповіді учнів, їхні запитання; постійно тримати в полі зору всю групу котрі займаються; організувати спостереження учнів як за

навчальним матеріалом, так і за діями їхніх товаришів; сприймати реакцію дітей на власні пояснення; визначати темп роботи класу в цілому, труднощі, глибину засвоєння навчального матеріалу, типові помилки; враховувати особливості навчальної діяльності окремих груп учнів (розділяючи їх на сильних, середніх і слабких) і існуючі особливості в своїй роботі, а також особливості окремих учнів; помічати своєрідні риси в поведінці, мові, схильності, здібностях, інтересах і просуванні в індивідуальному фізичному розвитку; спостерігати за своєю поведінкою і мовою, забезпечувати взаємозв'язок власної діяльності з діями школярів.

Заснований на інформації, отриманої в ході проектування уроку, заключний етап складається з практичної його реалізації. Його зміст - порівняльний аналіз, що включає в себе оцінку правильності завдань, методів і засобів, обраних для пояснень і обґрунтувань теоретичних висловлювань та проведених на уроці практичних дій. Студент повинен виявити переваги і недоліки проведеного уроку і намітити шляхи для усунення його слабких сторін.

Аналіз уроку слід вважати невід'ємною частиною саморозвитку майбутнього вчителя фізичної культури, який проводить його, спираючись на свої професійні здібності, аналітичні та рефлексивні вміння. Такий аналіз служить основним механізмом саморегуляції, самоконтролю і саморозвитку майбутніх вчителів фізкультури

Результати саморозвивальної діяльності майбутньому вчителю фізичної культури бажано обов'язково презентувати незалежно від того, якими вони є – позитивними чи не зовсім позитивними. Позитивні результати зроблять майбутнього вчителя фізкультури зразком для наслідування, негативні дають можливість для аналізу помилок і визначення програми подальшого професійного самовдосконалення змінюючи для цього траєкторію саморозвитку і завдання на шляху до досягнення мети. Презентація може здійснюватися у найрізноманітніших формах: виступи на студентських форумах, публікації, повідомлення про

набутий досвід, участь у дискусіях, спілкування із зацікавленими людьми, участь у конкурсах, оглядах, змаганнях тощо.

Висновки до третього розділу

1. Обґрунтування мети, завдань і етапів здійснення дослідно-експериментальної роботи, створення її програми і методики, аналіз результатів дослідження підтвердили доцільність і результативність педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах. Розкрито алгоритм реалізації програми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури як формалізованого відображення динаміки неперервних змін, що підтверджує її логічність, послідовність і доцільність впровадження. Педагогічне забезпечення формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки виводить педагогічний процес на більш високий рівень, розкриває додаткові можливості як суб'єктів освіти, так і цілісного розвивального середовища ВНЗ. Надання можливості вільного вибору освітньої траєкторії, активізує саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури, позитивно впливає на процес професійного становлення студентів, на закріплення мотивації до самостійного дослідження своєї спортивної і педагогічної майстерності як цінності.

2. Позитивне ставлення студентів до себе як активної особистості, індивідуальності, підвищення почуття власної гідності, власної самоцінності змінює ставлення до викладача-наставника, педагогічна робота якого стимулює свідомий і вільний саморозвиток студента. Педагогічна взаємодія набуває суб'єкт-суб'єктного характеру, що вимагаючи корекції цілей і завдань педагогічного процесу, змісту і засобів навчання і виховання. Міжособистісні відносини суб'єктів освіти вибудовуються на взаємній повазі особистої гідності, прийнятті цінностей,

інтересів, поглядів, глибокому вивченні потреб і мотивів спільної діяльності, підвищує взаємну довіру один до одного. У цих умовах формальні відносини викладача і студентів все активніше замінюються творчими спільними ініціативами і зусиллями у вільному освітньому просторі, пошуком спільних ціннісних орієнтацій, потреб, інтересів в галузі значущої спортивної і педагогічної діяльності. Педагогічне забезпечення формування готовності до саморозвитку студентів, таким чином, сприяє гуманізації міжособових відносин суб'єктів освіти.

3. У ході експерименту доведено, що студенти факультетів фізичної культури добре усвідомлюють лише те, що постає безпосереднім предметом і метою їх власної діяльності. Тому у методичних рекомендаціях ми наголошували, що виконання відповідних активних дій за попередньою визначеною програмою, а не тільки спостереження, ведуть до змін в структурі особистості майбутніх учителів фізичної культури, до формування новоутворень в інтелектуальній і моральній складових його свідомості, тобто сприяють становленню студента як суб'єкта діяльності, як індивідуальності.

На етапі формувального експерименту ознакою готовності до саморозвитку є незалежність від соціального середовища, самостійність суджень, позитивне і водночас критичне сприйняття себе та інших, здатність до розуміння інших людей, професійна захопленість улюбленою справою, орієнтація на завдання, на справу, прагнення студентів досягти вищого рівня професійної майстерності, поглибити знання і набути практичного досвіду, реалізувати себе, свої здібності й задовольнити власні інтереси.

Отже, для підвищення результативності та ефективності підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку можна рекомендувати створення психолого-педагогічних умов, виділених і обґрунтованих в дисертаційному дослідженні.

Основні результати розділу відображено в таких публікаціях автора [149, 137, 143, 145, 151].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до розв'язання наукового завдання, яке стосується обґрунтування педагогічних умов і моделі професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах, що дозволило зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. За результатами теоретичного аналізу філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, положень сучасних концепцій розвитку професійної освіти та педагогічної практики підтверджено соціальну, конвенційну, наукову і професійну значущість проблеми професійного саморозвитку вчителів. У педагогічній теорії і практиці досліджувана проблема розглядається в контексті модернізації навчально-виховного процесу у вищій школі. Значна увага приділяється зростанню якості професійної підготовки. Водночас, питання професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури не набуло системного й обґрунтованого висвітлення. Отримані дані констатувального експерименту засвідчують недостатній рівень готовності студентів до професійного саморозвитку. Такий стан зумовлений відсутністю у ВНЗ відповідних для цього педагогічних умов, моделі та оновленої методики професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

2. Визначено психолого-педагогічну суть професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури. Доведено, що професійний саморозвиток – це усвідомлений і керований процес, який характеризується власною активною діяльністю, бажаннями і зусиллями особистості майбутнього вчителя фізичної культури працювати над собою, в результаті якого відбуваються позитивні зміни у розвитку професійно значущих якостей (ставлення до фізичної культури й виховання, спортивного і педагогічного саморозвитку, здатність до розуміння смислу і логіки розгортання фізкультурно-педагогічної ситуації, рефлексивні

уявлення про зміст уроків фізичної культури як частини загальної культури суспільства і кожної особистості, схильність до педагогічних рефлексій власного знання й досвіду, смислів і сутностей спортивних і педагогічних досягнень, педагогічних ідей як засобу розкриття змісту уроку фізичної культури, вміння контролювати емоційний стан у кожній ситуації професійної діяльності тощо). Професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури характеризується конкретними діями, спрямованими на ціннісно-сміслову визначення мети, діяльнісно-рефлексивну та творчу самореалізацію; взаємозв'язком мотиваційно-емоційного, змістово-операційного та рефлексивного компонентів; здійснюється через реалізацію особистісно-професійного потенціалу майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

3. Виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, а саме: успішна адаптація студентів до умов навчання; позитивна мотивація професійного саморозвитку; формування здатності до професійного самовдосконалення; організація ефективної самоосвітньої роботи на основі конструювання індивідуальної саморозвивальної програми, яка включає механізми педагогічної рефлексії й самопостереження. Реалізація педагогічних умов забезпечує оволодіння педагогічною рефлексією та навичками саморегуляції; оволодіння новими знаннями в галузі фізкультури і спорту, фізіотерапії та оздоровлення дітей, психології і педагогіки; оволодіння основами педагогічної майстерності, поглиблення обізнаності про тактико-технічні прийоми і характеристики спортивних ігор.

4. Розроблена і обґрунтована модель професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури представлена як система взаємопов'язаних блоків цільового, технологічного (методичного), діагностико-оцінного, кожний із яких має змістове навантаження та вирішує необхідну частину завдань організації професійного

саморозвитку. Модель виконує декілька функцій: є засобом дослідження професійного саморозвитку як педагогічної категорії, відображає логіку дослідницького пошуку щодо реалізації педагогічних умов професійного саморозвитку; унаочнює основні позиції досліджуваного процесу, узагальнює результати та обумовлює його подальшу модернізацію; структурні частини моделі відображають зв'язок педагогічної науки з практикою, взаємозв'язки між запроєктованими якостями і властивостями особистості й процесом їх розвитку.

5. Експериментально підтверджена результативність педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах, що засвідчила позитивні зміни за всіма критеріями готовності студентів експериментальних груп до професійного саморозвитку порівняно з результатами студентів контрольних груп, що підтверджує їх результативність. Істотно збільшилася частка студентів з творчим рівнем готовності до професійного саморозвитку (на 8,11%), натомість зменшилася з пасивним рівнем (на 9,29%). На основі результатів виконаного дослідження підготовлено і впроваджено методичні рекомендації щодо професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах. Їх зміст спрямований на реалізацію сучасних підходів щодо адаптування студентів до умов навчання, їхньої мотивації до саморозвитку, зростання рівнів обізнаності в принципах і способах професійного самопізнання та саморозвитку, професійної рефлексії.

Таким чином, завдання дослідження розв'язані, гіпотеза доведена, мету досягнуто. Викладені у дисертації висновки не вичерпують усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого дослідження потребують теоретико-методологічні засади професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, концептуальні основи моніторингу якості вищої фізкультурної освіти, інноваційні технології та зарубіжні системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Личность студента в процессе профессиональной подготовки/ О. А. Абдуллина // Высш. образов. в России. – 1993. – №3. – С.165–170.
2. Ажиппо О. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. ... дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. Ю. Ажиппо. – Харків, 2013. – 39 с.
3. Актуальні проблеми теорії і методики фізичного виховання : монограф. / О. М. Вацеба, Ю. В. Петрішин та ін. – Львів : Українські технології, 2005. – 296 с.
4. Акмеологический словарь/ под ред. А. А. Деркача. – Москва: РАГС, 2010. – 161 с.
5. Андреев В. И. Педагогика / В. И. Андреев. – 2-е изд. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с.
6. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту : статті, нариси, інтерв'ю / Віктор Петрович Андрущенко. – [2-ге вид., доп.]. – Київ : Знання України, 2008. – 819 с.
7. Арефьев В. Г. Основы теории та методики физического воспитания: підручн. / В. Г. Арефьев. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 268 с.
8. Арефьева Л. П. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної виховної роботи у старшій школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. П. Арефьева ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2010. – 22 с.
9. Арефьева Л. П. Термінологія вищої фізкультурної освіти з позакласної роботи у старшій школі: навч. посібн. / Л. П. Арефьева. – Київ : ТОВ «Козарі», 2008. – 60 с.
10. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, закономерности и методы : учеб. пособ. / С. И. Архангельский. – Москва: Высш. шк., 1980. – 368 с.
11. Атамась О. А. Структурні компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до впровадження технологій оздоровчого фітнесу / О. А. Атамась // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. праць Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 2 (18). – С. 38–42.
12. Ахметов Р. Рост: генетика или стремление?/ Р. Ахметов. – Житомир: ЖГУ им. И. Франко, 2013. – 244 с.
13. Ашмарин Б. А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании / Б. А. Ашмарин. – Москва : ФиС, 1978. – 222 с.
14. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. – Москва : Педагогика, 1982. – 192 с.

15. Балл Г. А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект : монограф. / Г. А. Балл. – Москва : Педагогика, 1990. – 183 с.
16. Бальсевич В. К. Физкультура для всех и для каждого / В. К. Бальсевич. – Москва : Физкультура и спорт, 1988. – 208 с.
17. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – Москва : Искусство, 1986. – 444 с.
18. Безниско Е. Д. Самообразование как условие личностно-профессионального роста учителя : автореф. дисс.... канд. пед. наук: 13.00.08 / Елена Дмитриевна Безниско – Ростов-н/Д. – 2007. – 20 с.
19. Бердяев Н. А. Самопознание / Н. А. Бердяев. – Москва : ДЭМ, 1992. – 398 с.
20. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – Москва : Педагогика, 1989. – 190 с.
21. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посібн. / І. Д. Бех. – Київ : ІЗМН, 1998. – 204 с.
22. Белікова Н. О. Досвід використання інтерактивних методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту / Н. О. Белікова // Сучасн. інформ. технолог. та методики навч. в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – Вінниця, 2014. – Ч. 1. – С.19–27.
23. Белікова Н. О. Науково-методологічні підходи до професійної підготовки сучасного фахівця з фізичного виховання та спорту / Н. О. Белікова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. (44)14. – С. 91–96.
24. Белікова Н. О. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту / Н. О. Белікова // Вісник Черніг. нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка.– Чернігів : ЧНПУ, 2013. – Вип. 112. Т. 2. – С. 52–56.
25. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия : монограф. / А. А. Бизяева. – Псков : ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. – 216 с.
26. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. А. Бодалев. – Москва : Флинта: Наука, 1998. – 168 с.
27. Бодалёв А. А. Личность и общение : монограф. / А. А. Бодалев. – 2-е изд. – Москва : МПА, 1995. – 324 с.
28. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: избранные психол. труды / под ред. Д. И. Фельдштейна ; Лидия Божович. – Изд. 2-е, стереотип. – Москва; Воронеж, 1997. – 349 с.

29. Бокум Д., Крайг Г. Психология развития / Д. Бокум, Г. Крайг. – Санкт-Петербург : Питер, 2010. – 944 с.
30. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания : учеб. пособие / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Ростов-н/Д. : Учитель, 1999. – 560 с.
31. Бондаревский В. Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию: кн. для учит./ В.Б.Бондаревский. – Москва: Просвещение, 1985. – 144 с.
32. Бородовицина Н. А. Формирование познавательных интересов у студентов институтов физической культуры : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. А. Бородовицина ; Гос. центр. ин-т физ. культуры. – Москва, 1978. – 16 с.
33. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта / А. В. Брушлинский. – Москва : Институт психологии РАН, 1994. – 109 с.
34. Брызгунова Е. Н. Самообразование как основа успешности человека / Е. Н. Брызгунова // Педагогическое мастерство: мат. междунар. заоч. науч. конф. (г. Москва, апрель 2012 г.). – Москва : Буки-Веди, 2012. – С. 310–312.
35. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк. – Москва : Московский университет, 1984. – 200 с.
36. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел] – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
37. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. пособ. / А. А. Вербицкий. – Москва : Высшая школа, 1991. – 207 с.
38. Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. / Е. С. Вільчковський, О. І. Курок. – Суми : Універ. книга, 2008. – 428 с.
39. Віндюк А. В. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування в учнів уміння самостійно виконувати фізичні вправи / А. В. Віндюк // Зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-ту – Бердянськ: БДПУ, 2013. – № 2. – С. 20–26.
40. Власова Е. А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов : монограф. / Е. А. Власова. – Балашов : Николаев, 2008. – 116 с.
41. Власюк О. Я. Завдання та принципи формування готовності до екологічної самоосвіти у майбутніх фахівців природничих спеціальностей / О. Я. Власюк // Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2013. – Т. 149. – С. 10 – 15.
42. Вопросы формирования готовности к профессиональной деятельности: экспресс-информация / отв. ред. Ю. К. Васильев. – Москва, 1978. – 243 с.

43. Воронов В. В. Педагогика школы в двух словах / В. В. Воронов. – Москва : Пед. общество России, 2002 – 144 с.
44. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка / Л. С. Выготский. – Москва : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1956. – 519 с.
45. Выготский Л. С. Мышление и речь / Выготский Л. С. // Собр. сочин. : в 6 т. – Москва : Педагогика, 1984. – Т. 2. – 361 с.
46. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – Москва : Смысл : Эксмо, 2003. – 1135 с.
47. Выготский Л. С. Развитие высших психологических функций / Л. С. Выготский. – Москва : АПН СССР, 1960. – 500 с.
48. Галузо Т. В. Педагогическая систематика и оценка значимости стимулов мотивации творческого саморазвития студентов в обучении [Электронный ресурс] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Петр Яковлевич Гальперин. – Москва : РГЕ, 2003.
49. Гальперин П. Я. Введение в психологию : учеб. пособ. / П. Я. Гальперин – Москва : Книжный дом «Университет», 1999. – 332 с.
50. Генсерук Г. Р. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Г. Р. Генсерук ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
51. Гиппентрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию: курс лекций / Юлия Борисовна Гиппентрейтер. – Москва : ЧеРо, 1996. – 336 с.
52. Гогунев Е. Н. Психология физического воспитания и спорта: учеб. пособ. / Е. Н. Гогунев, Б. И. Мартыанов. – Москва : Академия, 2000. – 288 с.
53. Голенкова Ю. В. Саморегуляция как фактор формування майбутніх вчителів фізичної культури: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02 / Ю. В. Голенкова ; Харк. держ. акад. фіз. культури. – Харків, 2011. – 20 с.
54. Голубева М. Активізація самостійної роботи студентів як фактор підвищення якості підготовки фахівців фізичної культури, реабілітації / М. Голубева // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2009.– № 1. – С. 104-108.
55. Гомзякова И. П. Формирование компетентности студентов АФК в вопросах личностного саморазвития : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 19.00.13 / Гомзякова Инга Петровна. – Санкт-Петербург, 1999 – 23 с.
56. Гоноболин Ф. Н. Психология : учеб. пособ. / Ф. Н. Гоноболин. – Москва : Просвещение, 1973. – 240 с.

57. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Вид. 2, допов. і випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
58. Гончаренко С. У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень / С. У. Гончаренко // Вісник АПН України. – 1993. – № 1. – С. 11–23.
59. Городецкая В. В. Активизация самостоятельной работы как одного из направлений личностно-профессионального саморазвития студента / В. В. Городецкая // Проблемы саморазвития личности в образовательном пространстве: мат. науч.-метод. конф. / под ред. Е. В. Шишмаковой. – Благовещенск: БГПУ, 2000. – С. 41–43.
60. Госсє О. В. Подготовка будущего учителя к социально-педагогической деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / О. В. Госсє. – Волгоград, 1996. – 27 с.
61. Грабарь М. И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях: непараметрические методы / М. Грабарь, К. Краснянская. – Москва : Просвещение, 1977. – 106 с.
62. Гребенюк О. С. Проблемы формирования мотивации учения и труда у учащихся средних профтехучилищ: дидактический аспект / под ред. М. И. Махмутова; О. С. Гребенюк. – Москва : Педагогика, 1985. – 152 с.
63. Грибан Г. П. Фізичне виховання студентів аграрних вищих навчальних закладів : монограф. / Г. П. Грибан. – Житомир: Рута, 2012. – 514 с.
64. Грибан Г. П. Формування готовності студентів до майбутньої професійної діяльності в системі фізичн. вихов. / Г. П. Грибан // Вісн. Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Вип. 118 – С. 100 – 103.
65. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. – Москва : ИНТОР, 1996. – 544 с.
66. Данилко М. Т. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / М. Данилко ; Волин. держ. ун-т ім. Лєсі Українки. – Луцьк, 2000. – 19 с.
67. Демінська Л. О. Аксиологічні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Л. О. Демінська. – Київ, 2014. – 40 с.
68. Демінська Л. О. Міжпредметні зв'язки у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. О. Демінська ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2004. – 20 с.

69. Демінський О. Ц. Дидактичні засади оптимізації навчально-тренувального процесу в системі підготовки спортсменів : автореф. дис.... д-ра пед. наук: 13.00.09 / О. Ц. Демінський ; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 2003. – 36 с.
70. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – Київ : Райдуга, 1994. – 53 с.
71. Деркач А.А. Педагогическое мастерство тренера / А. А. Деркач – Москва : Физкультура и спорт, 1981. – 324 с.
72. Джуринський П. Б. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.04 / П. Б. Джуринський. – Одеса, 2013. – 43 с.
73. Дильтей В. Категории жизни / В. Дильтей // Вопросы философии. – 1995. – № 10. – С. 129–137.
74. Добринський В. Мотиваційно-ціннісне ставлення майбутніх учителів фізичного виховання до професійної діяльності / В. Добринський, Ж. Мудрик // Молодіжний наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки : Фізичне виховання і спорт. – 2013. – Вип. 9. – С. 26–30.
75. Довгопол І. Професійна компетентність педагога: методика комплексного дослідження / Іван Довгопол. – Сімферополь : Крим. пед. ун-т, 2006. – 70 с.
76. Додонов Б. И. Структура и динамика мотивов деятельности / Б. И. Додонов // Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 126–130.
77. Драгнєв Ю. Професійний і особистісний саморозвиток майбутнього вчителя фізичної культури як необхідна умова професійного вдосконалення / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2011_4/.htm
78. Драчук С. П. Вступ до спеціальності: навч. посібн. / Драчук С. П., Кузьмік В. Б. – Вінниця: Глобус – Прес, 2008. – 154 с.
79. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку : монографія / О. А. Дубасенюк [та ін.]; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 396 с.
80. Дьюи Дж. Демократия и образование / Джон Дьюи. – Москва : Педагогика-ПРЕСС, 2000. – 384 с.
81. Дьяченко М. И. Психология высшей школы: учеб. пособ. / Михаил Дьяченко, Лев Кандыбович. – Минск : Университет. образов., 1993. – 368 с.
82. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя : учеб. пособ. / С. Б. Елканов. – Москва : Просвещение, 1989. – 190 с.

83. Жукова О. Л. Акмеология физической культуры и спорта : учеб. пособ. / О. Л. Жукова. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2004. – 122 с.
84. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / Владимир Ильич Загвязинский. – Москва : Педагогика, 1987. – 161 с.
85. Задорожна І. П. Психолого-педагогічні передумови формування індивідуального стилю навчальної діяльності студентів ВНЗ / І. П. Задорожна // Вісн. Жит. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир, 2007. – Вип. 31. – С. 42 – 46.
86. Заїкін А. В. Впровадження інновацій в професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури / А. В. Заїкін // Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та здоров'я людини; [редкол.: П. С. Атаманчук та ін]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. – Вип. 4. – С. 37 – 40.
87. Заїкін А. В. Інноваційні підходи до підготовки спеціалістів з фізичної культури / А. В. Заїкін // Вісник Черніг. держ. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів: ЧДПУ, 2008. – № 55. – Вип. 55. – С. 160 – 163.
88. Заїкін А. В. Сучасні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури / А. В. Заїкін // Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та здоров'я людини. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. – Вип. 3. – С. 79 – 81.
89. Зайко Е. М. Развитие самостоятельности у студентов учреждений среднего профессионального образования при изучении гуманитарных дисциплин: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.08 / Елена Михайловна Зайко. – Челябинск, 2002. – 22 с.
90. Закатнов Д. О. Психолого-педагогічні аспекти підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри / Д. О. Закатнов // Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика : монографія / [Алексеева С. В., Закатнов Д. О., Орлов В.Ф. та ін.] ; за заг. ред. Д. О. Закатнова. – Київ : Поліграфсервіс, 2014. – С. 8–33.
91. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>
92. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>
93. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>
94. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : в 2-х т. / А. В. Запорожец. – Москва : Педагогика, 1986. – Т. I. – 320 с.

95. Захаріна Є. А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи: теорія та методика : монограф. / Є. А. Захаріна. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 440 с.
96. Захаріна Є. А. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи : дис. ... д-ра пед. наук / Є. А. Захаріна. – Запоріжжя, 2013. – 480 с.
97. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования: учеб. пособие / Э. Ф. Зеер. – Москва : Академ. проект, 2003. – 408 с.
98. Зубанова Н. Ю. Формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя фізичної культури : автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / Н. Ю. Зубанова ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – 18 с.
99. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монограф. за ред. І. А. Зязюна. – Київ : ВПОРЛ, 2000. – С. 11 – 57.
100. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підручн. / І. А. Зязюн – Київ : ПП Богданова А. М., 2008. – 376 с.
101. Зязюн І. А. Педагогічний професіоналізм у контексті професійної свідомості / І. А. Зязюн // Педагог професійної школи: зб. наук. пр. / [упоряд. : Н. Г. Ничкало, О. І. Щербак]. – Київ, 2001. – Вип. 1. – С. 8 – 17.
102. Икрин Г. В. Особенности учебной деятельности и профессиональное развитие личности студента : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Григорий Валентинович Икрин. – Пермь, 1998. – 160 с.
103. Ильин Е. П. Урок физической культуры в представлении будущих учителей / Е. П. Ильин // Психологические аспекты спортивной и учебной деятельности : сб. науч. тр. – Ленинград, 1987. – С. 88 – 93.
104. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – 512 с.
105. Ильин Е. П. Психология физического воспитания: учеб. пособ. / Е. П. Ильин. – Москва : Просвещение, 1987. – 287 с.
106. Ильина Т. А. Педагогика / Т. А. Ильина. – Москва: Просвещение, 1984. – 496 с.
107. Іванова Л. І. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я : теорія та методика : монограф. / Л. І. Іванова. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 600 с.

108. Кабанова-Меллер Е. М. Психология формирования знаний и навыков у школьников. Проблема приемов действенной деятельности : монограф. / Е. М. Кабанова-Меллер. – Москва : Акад. пед. наук РСФСР, 1968. – 376 с.
109. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество/ В. А. Кан-Калик. – Москва: Педагогика, 1990. – 144 с.
110. Кант І. Критика чистого розуму / Іммануїл Кант; пер. с нем. І. Бурковського. – Київ : Юніверс, 2000. – 502 с.
111. Караковский В. Общечеловеческие ценности – основа целостного учебно-воспитательного процесса / В. Караковский // Воспитание школьников – 1993. – № 3. – С. 2–6.
112. Карпачова И. А. Профессионально-творческое развитие будущих учителей в учебном процессе высшей школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / И. А. Карпачева. – Елец, 2001. – 176 с.
113. Карпюк Р. П. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до розв'язання педагогічних ситуацій : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Р. П. Карпюк; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2005. – 21 с.
114. Карпюк Р. П. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з адаптивного фізичн. виховання у навчальних закладах : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04/ Р.П. Карпюк; НПУ ім. М. П. Драгоманова– Київ, 2010. – 541 с.
115. Карпюк Р. П. Технології розв'язання професійних ситуацій учителя фізичної культури / Р. П. Карпюк, О. Й. Ємець. – Луцьк : Луцький ін-т розвитку людини ВМУРоЛ «Україна», 2003. – 136 с.
116. Карченкова М. В. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / М. В. Карченкова. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 21 с.
117. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-н/Д. : Феникс, 1996. – 316 с.
118. Кобялковская Е. А. Психологические особенности профессионального развития личности педагогов ДООУ в связи с выраженностью потребности в саморазвитии : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Елена Алексеевна Кобялковская. – Пермь, 2006. – 176 с.
119. Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 роки. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/828-2011>

120. Корносенко О. К. Підготовка майбутніх фахівців фізичної культури до використання ігрових методик у професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. К. Корносенко – Київ, 2010. – 20 с.
121. Корх А. Я. Тренер: деятельность и личность : учеб. пособ. / А. Я. Корх. – Москва : Терра спорт, 2000. – 120 с.
122. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. – Київ : Рад. школа, 1989. – 608 с.
123. Костюкевич В. М. Навчально-методичне забезпечення викладання фахових дисциплін на кафедрі спорту і спортивних ігор: метод. реком. / В. М. Костюкевич. – Вінниця: Планер, 2012. – 129 с.
124. Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки: навч. посібн. / В. М. Костюкевич. – Вінниця: «Планер», 2014. – 616 с.
125. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Григорович Кремень. – Київ : Грамота, 2005. – 447 с.
126. Кретти Б. Д. Психология в современном спорте / Б. Дж. Кретти. – Москва : Физкультура и спорт, 1978. – 224 с.
127. Кривко О. А. Критерии и уровни профессиональной компетентности тренера по спорту. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_NNM_2010/Sport/71577.doc.htm
128. Кричевский Р. Л. Психология руководства и лидерства в спортивном коллективе : монограф. / Р. Л. Кричевский – Москва : МГУ, 1985. – 224 с.
129. Крутецкий В. А. Основы педагогической психологии / В. А. Крутецкий. – Москва : Просвещение, 1972. – 255 с.
130. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання як наукова та навчальна дисципліна : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. Т. 1 / Тетяна Юріївна Круцевич. – Київ : Олімпійська література, 2012. – 392 с.
131. Кузьмина Н. В. Формирование педагогических способностей / Н. В. Кузьмина. – Ленинград : ЛГУ, 1968. – 98 с.
132. Кулюткин Ю. Н. Изменяющийся мир и образование взрослых / Ю. Н. Кулюткин // Проблемы непрерывного образования: педагогические кадры : информ. бюллетень. – Санкт-Петербург, 1996. – № 6. – С. 5–7.
133. Курнишев Ю. А. Актуальність занять фізичною культурою та спортом у розвитку психо-педагогічних якостей студентів на сучасному етапі / Ю. А. Курнишев // Mat. VIII Międzynar. nauk.-prakt. konf. Wschodnie partnerstwo – 2012. – Przemysł. Naukaistudia, 2012 – Vol. 7 – str. 13 – 15.

134. Курнишев Ю. А. Використання вправ спортивного характеру в фізкультурно-оздоровчій роботі сучасного начального закладу / Ю. А. Курнишев // *Мат. 7-а междунар. науч.-практ. конф., «Новини та за напреднали наука»*, – 2011. Том 14. Педагогически науки. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД – С. 92 – 97.
135. Курнишев Ю. А. Використання інноваційних технологій на уроках фізичної культури в умовах сучасної школи / Ю. А. Курнишев// *Мат. VI mezinár. vědecko-praktická konf. «Efektivní nástroje moderních věd – 2010»*. – Díl 15. Pedagogika: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – S. 9 – 12.
136. Курнишев Ю. А. Впровадження системи оцінювання навчальних досягнень студентів в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу в вищих навчальних закладах / Ю. А. Курнишев // *Буковин. наук. спорт. вісн.* – Чернівці, 2007. – Вип. 3. – С. 92 – 98.
137. Курнишев Ю. А. Комплексна теоретико-практична підготовка студентів у раціоналізації витрат аудиторного навчального часу /Ю.А. Курнишев // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. праць / за ред. С. С. Єрмакова – Харків: ХХІІ, 2001. – № 14. – С. 26 – 30.*
138. Курнишев Ю. А. Підготовка вчителя фізичної культури у світлі реформи середньої загальноосвітньої школи / Ю. А. Курнишев // *Актуальні проблеми організації фізичного виховання студентської та учнівської молоді: Мат. рег. наук.-практ. конф.* – Львів, 2001. – С. 51 – 54.
139. Курнишев Ю. А. Підходи до формування професійно-педагогічних умінь студентів факультетів фізичного виховання /Ю. А. Курнишев // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту / за ред. С. С. Єрмакова – Харків: ХХІІ, 2001. – № 5. – С. 10 – 13.*
140. Курнишев Ю. А. Покращення фізичного виховання дітей з відхиленнями у стані здоров'я за допомогою комплексної профілактично-коригувальної програми / Ю. А. Курнишев // *Буковин. наук. спорт. вісн.* – Чернівці, 2009. – Вип. 4. – С. 267–271.
141. Курнишев Ю. А. Проблема професійного саморозвитку вчителя фізкультури в теорії і практиці/ Ю. А. Курнишев // *ScienceRise.* – 2016. – №1/5(18).– С.32 – 36.
142. Курнишев Ю. А. Проблеми диференційованого фізичного виховання школярів / Ю. А. Курнишев // *Мат. VII Всеукр. наук.-практ. конф. «Акт. проблеми розвитку фізичного виховання та спорту»*. – Чернівці: ЧНУ, 2011. – С. 278 – 281.
143. Курнишев Ю. А. Проблеми професійного саморозвитку сучасного вчителя фізичної культури /Ю. А. Курнишев // *Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб.*

наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т імені Павла Тичини / [редкол.: Н.С. Побірченко (голов. ред.) та ін.]. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2012. – Вип. 6, ч. 1. – С. 221 – 226.

144. Курнишев Ю. А. Реформування системи фізичного виховання школярів / Ю. А. Курнишев // Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та здоров'я людини: мат. наук.-практ. конф. (Чернівці, 1-2 листопада 2012 р.) / за ред. Я. Б. Зорія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – С. 59 – 60.

145. Курнишев Ю. А. Система комплексної теоретико-практичної підготовки як шлях підвищення ефективності навчального процесу студентів факультету фізичного виховання /Ю. А. Курнишев// Пед., психол. та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту/ за ред. С. С. Єрмакова – Харків: ХХПІ, 2001. – № 12. – С. 8 – 11.

146. Курнишев Ю. А. Тенденції розвитку туризму на Україні / Ю.А.Курнишев// Буковинський науковий спортивний вісник. – Чернівці, 2007. – Вип. 3. – С. 98 – 102.

147. Курнишев Ю. А. Фізичне навантаження та відпочинок як фактори впливу на фізичний розвиток/ Ю. А. Курнишев // Буковин. наук. спорт. вісн. – Чернівці, 2009. – Вип. 4. – С. 229 – 232.

148. Курнишев Ю. А. Реформування системи фізичного виховання школярів /Ю. А. Курнишев // Мат. междунар. научн.-практ. конф. «Научният потенциал на света» – 2012. Том 8. Пед. науки. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД – С. 65–67.

149. Курнишев Ю. А. Активізація навчальної діяльності студентів як фактор підвищення їх професійно-педагогічної підготовленості /Ю. А. Курнишев // Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи: зб. наук. пр. – Дрогобич: Відродження, 2001. – С. 139–142.

150. Курнишев Ю. А. Обґрунтування педагогічних умов професійного саморозвитку особистості студентів факультетів фізичної культури / Ю. А. Курнишев. – 2013. – № 13. – 12 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tme.uo.edu.ua/docs/14/16.pdf>

151. Курнишев Ю.А. Professional self-progress of the future physical education teacher: criteria and components /Ю. А. Курнишев. – 2014. – № 1(14). – 12 с. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tme.uo.edu.ua/docs/14/16.pdf>

152. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному совершенству: кн. для учителя / Н. В. Кухарев. – Москва : Просвещение, 1990. – 160 с.

153. Куц О. С. Фізкультурно-оздоровча робота з молоддю за рубежом. Ч. 2. – Київ ; Вінниця: Континент-ПРИМ, 1995. – 147 с.

154. Кьверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике / А. А. Кьверялг – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.

155. Лаврикова Т. В. Подготовка студентов педвуза к применению личностно ориентированных технологий обучения : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.08 / Т. В. Лаврикова. – Волгоград, 1996. – 23 с.
156. Лазурский А. Ф. К учению о психической активности / А. Ф. Лазурский // Вопросы философии и психологии. – 1916. – Кн. IV (134). – С. 201–251.
157. Ларина Е. А. Творческая самоактуализация как фактор личностно-профессионального развития будущих учителей начальных классов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Елена Александровна Ларина. – Курск, 2001. – 189 с.
158. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – Москва : Политиздат, 1975. – 304 с.
159. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – Москва : Педагогика, 1972. – 573 с.
160. Лесгафт П. Ф. Избранные труды / сост. И. Н. Решетень ; П. Ф. Лесгафт. – Москва : Физкультура и спорт, 1987. – 359 с.
161. Лихачов Д. Письма к молодым читателям. Письмо двенадцатое. Человек должен быть интеллигентен. [Электронный ресурс]. / Режим доступа : ethics.narod.ru/edu/likhachev4.htm
162. Лозовецька В. Концептуальні засади професійного саморозвитку сучасної особистості / В. Т. Лозовецька // Науковий вісн. ІІТО НАПН України. – 2011. – № 1. – С. 33 – 39.
163. Локк Дж. Сочинения/ Дж. Локк: в 3 т. Т. 2. – Москва : Мысль, 1985. – 560 с.
164. Магин В. А. Модернизация системы профессиональной подготовки специалистов по физической культуре и спорту на основе инновационных технологий : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Владимир Алексеевич Магин. – Москва, 2006. – 390 с.
165. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) : монограф. / за ред. В. І. Лугового ; В. К. Майборода; – Київ : Либідь, 1992. – 195 с.
166. Макарова Г. Г. Професійний розвиток майбутніх учителів : метод. матеріали до організації навч.-пошук. роботи студентів в умовах наук. б-ки пед. ВНЗ / Г. Г. Макарова. – Чернігів : ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2013. – 80 с.
167. Макеева В. С. Профессионально-личностное развитие будущего учителя в процессе физ. воспитания: монограф. / В. С. Макеева – Орел: ОГТУ, 2001. – 295 с.

168. Максименко С. Д. Рефлексия проблем развития в психологии // Актуальні проблеми психології: наукові зап. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименко. – Київ : Нора-Друк, 2001. – Вып. 21. – С. 3–24.
169. Мамардашвили М. К. Картезианские размышления (Январь 1981 г.) / М. К. Мамардашвили. – 2-е изд. – Москва : Прогресс, 1999. – 352 с.
170. Мамардашвили М. К. Философия и личность : доклад // Методол. семинар сектора философских проблем психологии Института психологии РАН 3 марта 1977 года. – М., 1994. – № 5. – С. 5–19.
171. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва : Мысль, 1996. – 308 с.
172. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособ. для учит. / А. К. Маркова. – Москва : Просвещение, 1983. – 96 с.
173. Маслоу А. Г. Новые рубежи человеческой природы / Абрахам Маслоу ; под общ. ред. Г. А. Балла и др. – Москва : Смысл, 1999. – 424 с.
174. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу – Санкт-Петербург : Евразия, 1999. – 478 с.
175. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры, учебник для институтов физической культуры / Л. П. Матвеев. – Москва : ФиС, 1991. – 543 с.
176. Милославова И. Л. Адаптация как социально-психологическое явление / И. Л. Милославова – Ленинград : ЛГПИ, 1973. – 154 с.
177. Митина Л. М. Психологическая диагностика эмоциональной устойчивости учителя: учеб. пособ. / Л. М. Митина. – Москва : Мысль, 1992. – 59 с.
178. Михайлова Т. А. Профессиональная подготовка будущего учителя физической культуры в процессе педагогической практики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Татьяна Александровна Михайлова. – Челябинск, 2004. – 23 с.
179. Мишагин В. Н. Личностно-ориентированный подход к организации профессиональной подготовки будущего учителя физической культуры : автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / В. Н. Мишагин. – Саратов, 2001. – 24 с.
180. Наумчук В. І. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. І. Наумчук ; Терн. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка.– Т., 2002. – 19 с.
181. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. / Режим доступу : <http://www.anvsu.org.ua/index.files/>

182. Никифоров Г. С. Надежность профессиональной деятельности / Г. С. Никифоров. – Санкт-Петербург : СПбГУ, 1996. – 172 с.

183. Ничкало Н. Г. Підготовка педагогів для сучасної професійної школи: полікультурний аспект, нові завдання й напрями досліджень / Н. Ничкало // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. / Криворіз. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2004. – № 8. – С. 26–33.

184. Носко М. О. Удосконалення навчально-виховного процесу з фізичної культури для учениць професійно-технічних навчальних закладів / М. О. Носко, Г. Ю. Куртова, Ю. В. Козерук // Вісник Черніг. нац. пед. ун-ту. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2013. – Вип. 112(1). – С. 248-251.

185. Носко М. О. Методологічні основи дослідження координаційної структури рухової активності людини / М. О. Носко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. / за ред. Єрмакова С. С. – Харків: ХХПІ, 2001. – № 9. – С. 32–36.

186. Общая психодиагностика. Основы психодиагностики, немедицинской психотерапии и психологического консультирования : учеб. пособие / под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – Москва : Моск. ун-т, 1987. – 304 с.

187. Олійник В. В. Впровадження нових освітніх технологій у закладах післядипломної педагогічної освіти / В. В. Олійник // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: зб. наук. праць / за заг. ред. Н. Г. Ничкало. – Харків: НТУ «ХП», 2007. – С. 432–438.

188. Омельчук О. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Омельчук. – Київ, 2014. – 22 с.

189. Онопрієнко О. Шляхи підвищення мотивації студентів до фізичного самовдосконалення. / О. Онопрієнко, В. Биченко, О. Онопрієнко // Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць. / Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця: ТОВ «Планер», 2015. – Вип. 19 (Том 2) – С. 30-35.

190. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: монограф. / [за заг. ред. І. А. Зязюна] ; В. Ф. Орлов. – Київ : Наук. думка, 2003. – 262 с.

191. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителя як умова розвитку педагогічної майстерності / В. Ф. Орлов // Вісник Глухів. ДПУ ім. О. Довженка. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2009. – Вип. 14. – С. 3–7.

192. Орлов Ю. М. Самопознание и самовоспитание характера. Беседы психолога со старшеклассниками / Ю. М. Орлов. – Москва : Просвещение, 1987. – 224 с.
193. Осипов П. Н. Самовоспитание студентов как средство формирования конкурентоспособных специалистов / П. Н. Осипов, И. Н. Богданова // Педагогика творческого саморазвития: проблемы инновационности, конкурентоспособности и прогностичности образовательных систем: мат. XX Всерос. науч. конф. – Казань: Центр инновационных технологий, 2010. – С. 382–385.
194. Панасюк О. П. Формування моральних цінностей у майбутніх учителів фізичної культури: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. П. Панасюк ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2011. – 18 с.
195. Педагогика: учебн. / под ред. В. В. Белоусовой, И.Н. Решетень. – 2-е изд., доп. и перераб. – Москва : Физкультура и спорт, 1986. – 288 с.
196. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов ; отв. ред. А. Д. Глоточкин. – Москва : Наука, 1986. – 254 с.
197. Полетаева Н. М. Актуальные проблемы становления профессиональной деятельности педагога в непрерывном образовании / Н. М. Полетаева // Проблемы становления профессиональной зрелости педагога в условиях непрерывного образования : сб. науч. тр. / под науч. ред. В.Н. Максимовой. – СПб: ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2010. – Вып 2: Акмеология профессиональной деятельности педагога. – С. 7–45.
198. Полонский В. М. Понятийно-терминологический аппарат педагогики / В. М. Полонский // Мир образования, 2004. – № 4. – С. 13–24.
199. Понимание личного развития человека. [Электронный ресурс]. / Режим доступа : <http://www.psychogood.ru/cudids-421-4.html>
200. Поташник М.М. Управление развитием образовательного учреждения / М.М. Поташник // Педагогика. – 1995. – № 2. – С. 20-26.
201. Пригожин И. Время. Хаос. Квант / Пригожин И., Стенгерс И. – Москва : Прогрес, 1994. – 266 с.
202. Проблеми психологічної герменевтики / за ред. Н.В. Чепелевої – Київ : Міленіум, 2004. – 276 с.
203. Пряжников Н. С. Теория и практика профессионального самоопределения / Н. С. Пряжников – Москва : АНО «Центр «Развивающее образование» Московский городской психолого-педагогический институт 1999. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://psychlib.ru/mgppu/PTp/PTP>
204. Психологія: підруч. / за ред. Ю. Л. Трофімова. – Київ : Либідь, 2001. – 559 с.

205. Радкевич В. О. Професійна компетентність – складова професійної культури / В. О. Радкевич // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. праць: в 5 т. – Київ : Пед. думка, 2012. – Т. 4. Професійна освіта і освіта дорослих. – С. 63 – 74.
206. Рассказова О. В. Саморазвитие личности студента в процессе обучения в вузе [Электронный ресурс] / Режим доступа <http://pn.pglu.ru/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid>. – Загл. с экрана.
207. Реан А. А. Психология и педагогика : учеб. для студентов высш. учеб. заведений / Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 432 с.
208. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Р. Роджерс ; пер. с англ. – Москва : Прогресс, 1994. – 393 с.
209. Романенко В. В. Олімпійський і професійний спорт : курс лекцій / В. В. Романенко – Вінниця: ВДПУ, 2009. – 160 с.
210. Романенко В. В. Управління у сфері фізичного виховання з методикою викладання. Курс лекцій. / В. В. Романенко. – Вінниця: ВДПУ, 2007. – 118 с.
211. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности. К философским основам советской педагогики // Вопросы психологии. – 1986. – № 4. – С. 101 – 108.
212. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн ; отв. ред. Е. В. Шорохова. – Москва : Педагогика, 1973. – 423 с.
213. Рувинский Л. И. Самовоспитание чувств, интеллекта, воли / Леонид Изотович Рувинский. – Москва : Знание, 1983. – 159 с.
214. Рувинський Л. І. Психология самовоспитания: учеб. пособ. / Л. И. Рувинский, А. Е. Соловьева. – Москва : Знание, 1982. – 143 с.
215. Самсутіна Н. М. Формування професійних функціональних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. М. Самсутіна. – Київ, 2011. – 22 с.
216. Сартр Ж. П. Экзистенциализм – это гуманизм / Жан Поль Сартр // Сумерки богов / Ф. Ницше, З. Фрейд, Э. Фромм, А. Камю, Ж. П. Сартр. – М. : Госполитиздат, 1990. – С. 319–344.
217. Свертнев О. А. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. А. Свертнев ; Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2009. – 20 с.
218. Свірщук Н. С. Спеціальна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-рекреаційної діяльності як пріоритетний напрям сучасної вищої освіти

/ Н. С. Свірщук, Т. В. Вознюк, А. І. Драчук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2012. – № 2. – С. 80-85.

219. Секретарюк Н. С. Совершенствование структуры педагогической деятельности преподавателей вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Надежда Семеновна Секретарюк. – Оренбург, 2004. 22 с.

220. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. Т. 1 / Г. К. Селевко. – Москва : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.

221. Селиванова А. Р. Условия профессионально-личностного развития и саморазвития педагога [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://bank.orenipk.ru/Text/t10_238.htm.

222. Семиченко В. А. Проблема особистісного розвитку й саморозвитку в контексті неперервної професійної освіти / В. А. Семиченко // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 46-57

223. Сергеев Н. К. Непрерывное педагогическое образование: концепция и технологии учебно-научно-педагогических комплексов (вопросы теории): монограф. / Н. К. Сергеев. – Санкт-Петербург : Питер, 1997. – 166 с.

224. Сериков В. В. Формирование у учащихся готовности к труду / В. В. Сериков. – Москва : Педагогика, 1988. – 191 с.

225. Сериков Г. Н. Навыки самообразования / Г. Н. Сериков, П. И. Пидкасистый и др. // Вестник высшей школы. 1987. – № 4. – С. 26–34.

226. Синіговець Л. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до краєзнавчо-туристської діяльності засобами інформаційної технології / Л. Синіговець // Молодіж. наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Фізичне виховання і спорт. – 2013. – Вип. 12. – С. 23–27.

227. Скаткин М. Н. Методология и методика педагогического исследования : в помощь начинающему исследователю / М. Н. Скаткин. – Москва : Педагогика, 1986. – 152 с.

228. Слостенин В. А. О профессиональной адаптации молодого учителя / В. А. Слостенин // Советская педагогика. – 1976. – № 3. – С. 88–91.

229. Слостенин В. А. Педагогика / В. А. Слостенин – Москва : Школа-Пресс, 2000. – 512 с.

230. Слободчиков В. И. Психология развития человека : учеб. пособ. / Слободчиков В. И., Исаев Е. И. – Москва : Святотихонский гум. ун-т, 2013. – 540 с.

231. Словарь психолога-практика / сост. С. Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : Харвест, 2003. – 976 с.

232. Смакула О. І. Формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до фізичної культури: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. І. Смакула ; Центр ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. – К., 2004. – 20 с.
233. Солдатенко М. М. Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності : монограф. / М. М. Солдатенко. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – 198 с.
234. Суворов А. В. Человечность как фактор саморазвития личности : дис... д-ра психол. наук : 19.00.07 / А. В. Суворов ; Психол. ин-т РАО. – Москва, 1996. – 46 с.
235. Сурков Е. Н. Психология спорта в терминах, понятиях, междисциплинарных связях / Е. Н. Сурков. – Санкт-Петербург : СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта, 1996. – 451 с.
236. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський – Київ : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 653 с.
237. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту: теоретико-методологічний аспект : монограф. / Людмила Петрівна Сущенко – Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т., 2003. – 442 с.
238. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: учеб. пособие / Н. Ф. Талызина – Москва : Издательский центр «Академия», 1998. – 288 с.
239. Теоретические основы мотивации персонала. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://staff-motivation.ru/model-portera-loulera/>
240. Тимошенко О. В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04/ О. В. Тимошенко ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2009. – 38 с.
241. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту» // Урядовий кур'єр. офіційне видання від 06.10.2004. – № 189.
242. Указ Президента України «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>.
243. Федоров В. В. Педагогическое обеспечение личностно-телесного саморазвития студентов как фактора гуманизации высшего образования: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01/ Федоров Владимир Вячеславович. – Москва: РГБ, 2003. – 425 с.
244. Ференчук Б. М. Професійна спрямованість підготовки майбутніх учителів фізичної культури з дисциплін біологічного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Б. М. Ференчук ; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2011. – 20 с.

245. Философский энциклопедический словарь / Е. Ф. Губский [и др.]. – Москва : Инфра-М, 1999. – 576 с.
246. Філософія : підруч. / [Ігор Бичко, Іван Бойченко, Віталій Табачковський та ін.]. – 2-е вид., стереотип. – Київ : Либідь, 2002. – 405 с.
247. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / Вильям Франкл ; пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана. – Москва: Прогресс, 1990. – 368 с.
248. Фролова Л. С. Вступ до спеціальності «Фізичне виховання»: навч.-метод. посібн. / Л. С. Фролова, О. А. Атамась. – Черкаси: ПП Гордієнко Є. І., 2011. – 226 с.
249. Фролова Л. С. Програма навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» / Л. С. Фролова, О. А. Атамась. – Черкаси: Вид-во ПП Гордієнко Є. І., 2009. – 20 с.
250. Фурман Ю. М. Перспективні моделі фізкультурно-оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів : монограф. / Ю. М. Фурман та ін. – Київ : НУФВСУ : Олімп. л-ра, 2013. – 174 с.
251. Хайдеггер М. Время картины мира / М. Хайдеггер // Новая технократическая волна на Западе. – Москва : Прогресс, 1986. – С. 91–97.
252. Харламов И. Ф. Педагогика : учеб. пособие / Иван Федорович Харламов. – Москва : Гардарики, 1999. – 520 с.
253. Холодов Ж. К. Теория и методика физического воспитания и спорта / Ж. К. Холодов – Москва : АКАДЕМИЯ, 2001. – 472 с.
254. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації». [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.lawua.info/bdata3/ukr3328/index.htm>.
255. Цьось А. В. Розвиток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку ХІХ ст.: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / А. В. Цьось; Харк. держ. акад. фізичн. культ. – Харків, 2005. – 40 с.
256. Цьось А. В. Сучасні технології викладання спортивних дисциплін : навч. посіб. / А. В. Цьось, Г. В. Балахнічова, Л. В. Заремба ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ ВНУ ім. Л. Українки, 2010. – 131 с.
257. Чинкина Н. Ш. Педагогические основы стимулирования мотивации творческого саморазвития учителя в условиях инновационной деятельности / Н. Ш. Чинкина. – Казань: Изд-во КГУ, 1999. – 360 с.
258. Чудина Е. Е. Профессионально-личностное саморазвитие как показатель качества современного образования / Е. Е. Чудина [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.wecomm.ru/structure/?idstructure=29>

259. Шандригось Г. А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури за оцінкою студентів-випускників ВНЗ України / Г. А. Шандригось, Б. М. Мицкан // Вісн. Прикарп. ун-ту. Фізичн. культ. – 2014. – Вип. 19. – С. 65–69.
260. Шапарь В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Харків: Прапор, 2005. – 640 с.
261. Шаповалова І. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до самовдосконалення та формування основ здорового способу життя: теоретичний аспект / І. В. Шаповалова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 36. – С. 427-437.
262. Шахвердов Г. Г. П. Ф. Лесгафт – создатель русской системы подготовки педагогических кадров по физическому образованию // Очерки по истории физической культуры : сб. трудов. / под общ. ред. Н. И.Торопова – Москва ; Санкт-Петербург, 1949. – С. 31–40.
263. Шиян Б. М. Підготовка вчителя фізичної культури третього тисячоліття / Б. М. Шиян // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : зб. наук. пр. – Рівне : Принт Хауз, 2001. – Вип. 2. – С. 371–374.
264. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – Ч. 1. – 272 с.
265. Шиян Б. М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Богдан Михайлович Шиян. – Київ, 1997. – 50 с.
266. Шмелева Н. Б. Профессионально-личностное развитие социального работника: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Н. Б. Шмелева. – Ульяновск, 1997. – 38 с.
267. Шопенгауэр А. О четвероюм корне закона достаточного основания. Философское исследование / А. Шопенгауэр – Москва : Наука, 1993. – 641 с.
268. Щедровицкий Г. П. Система педагогических исследований: методологический анализ / Г. П. Щедровицкий // Педагогика и логика. – Москва : Касталь, 1993. – С.16–22.
269. Эсаулов А. Ф. Активация учебно-познавательной деятельности студентов / А. Ф. Эсаулов. – Москва : Высшая школа, 1982. – 223 с.
270. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. / В. В. Ягупов. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.
271. Ягупов В. В. Педагог як суб'єкт викладання / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // зб. наук. праць «Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти:

педагогічна майстерність, творчість, технології» / за ред. Н. Г. Ничкало. – Харків, 2007. – С. 68–374.

272. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / Павел Максимович Якобсон. – Москва: Просвещение, 1969. – 317 с.

273. Янотовская Ю. В. Экспериментальное исследование самостоятельности в трудовой деятельности: автореф. дис.... канд. пед. наук : 19.00.07 / Ю. В. Янотовская. – Москва, 1973. – 16 с.

274. Ярмаченко М. Д. Основні педагогічні категорії / М. Д. Ярмаченко // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – С.5–11.

275. Яцукова И. Л. Подготовка будущих учителей к выбору педагогических технологий: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. Л. Яцукова. – Астрахань, 1996. – 24 с.

276. Adams R.S. Observational Studies of Teacher // International review of Education. 1972. – N 4. – P. 440–459.

277. Berun J. Humanistic Education: a Reconaissance. // International Journal of Physical Education. 1985. – №1–2. – P. 21 – 25.

278. Bloom B. S. A taxonomy of educational Objectives. The Cognitive Domain. – Hollow. 1956. – 260 p.

279. Bruner J. S. On perceptual readiness // Psychology Review, 1957. – № 2. – P.64–71.

280. Buftea V. Pregatirea profesorului de edukatie fizilca in baza tehnologiei principiului concentric de instruire. //Teza de doctor in stiinte pedagogice. – Chisinau, 1999.

281. Caspi A. Personality development across the life course: The argument for change and continuity / A. Caspi, B. W. Roberts // Psychological Inquiry 12 (2): 49 – 66. doi :10.1207/s15327965pli1202_01.

282. Cheffers T. Developing valid instrumentation for measuring teacher performance / T. Cheffers, A. Keilty // International Journal of Physical Education. 1980. – XVII. – № 2. – P. 15–22.

283. Donnellan M. B. & Robins R. W. The development of personality across the lifespan. In P. J. Corr & G. Matthews (Eds.), The Cambridge handbook of personality psychology (pp. 191-204). – New York, NY: Cambridge University Press, 2009.

284. Fisher R. Soon austere about the quality of teacher education. // Journal of Teacher education. 1985. – № 5. – P. 26 –32

285. Freeman D. Teacher Training, Development, and Decision Making: A Model of Teaching and Related Strategies for Language Teacher Education in TESOL Quarterly 23/1: 27–45.

286. Haag H. Student assessment of teaching in higher education. // *International Journey of Physical education*, 1982. – № 4. – P. 13 – 18.
287. Hankins N.E., Clark H. Self-actualization: Do teachers need it? // *J. Hum. Behav and learn*. 1989. – V.6. – № 2. – P.7-12.
288. Havighurst R. J. *Human development and education*. N.Y.: Longman. 1953.
289. Jager E. *Guide to Excellence for Physical Education in Colleges*. // *Gopher*. – 1971. – W2. – P. 51–53.
290. Kelly. G. The psychology of personal constructs. // *A theory of personality* L. N. 1955. – vol. 1. – XVII. – P. 42–48.
291. Koch W. R. The evaluation of Teaching a Discussion of selected administrative ensues // *Journal of physical education*, 1980. – 4. – P. 17–21.
292. Maslow A. *Self-actualizing and Beyond*. – In: *Challenges of Humanistic Psychology*. – N. Y. 1967
293. Montgomery H.E., Clarkson P., Hemingway H. et ah Human gene for physical perfomans. *Nature*, 1998. – № 393. – 221 p.
294. Muller A. H. Student assessment of teaching in higher education // *Higher Education*. Dordrecht. 1988. – N 1. – P. 17–21.
295. Phillips B. *Body for life. 12 weeks to Mental and Physical Strength*. Harper Collins Publihers, 1999. – 2001 p.
296. Pfister G. Research on traditional games the scientific perspective. *JCPES*, 1997. – № 19. – P. 53 – 64.
297. Renson R. Sport historiography in Europe: a comparative perspective and heuristic model. // *Sport history review*, 1998. – № 29. – p. 30 –43.
298. Rihrs H. *Sportpädagogik und sportwirklichkelt* // *Hnndbschr zur Pädagogik und Didaktik. des Sports*. Munchen. – 1983. – № 5. – P. 36 – 42.
299. Roberts B. W. The development of personality traits in adulthood. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervi (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3rd ed.,). New York, NY: Guilford Press, 2010. – P. 375–398.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

1. У якому різновиді діяльності у галузі фізичної культури та спорту Ви відчуваєте себе професіоналом або хотіли б таким стати?

2. Визначте десять позитивних і негативних якостей, які наявні у вчителів фізичної культури (під час Вашого навчання у школі, педагогічної практики тощо).

3. З-поміж вказаних Вами якостей, розмістіть у порядку зменшення властиві Вам риси.

4. Які професійні якості Вам необхідно розвинути і вдосконалити, щоб стати професіоналом у галузі фізичної культури, спорту?

5. Назвіть негативні якості, яких Вам, як професіоналу, треба позбутися.

«Програма професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури»

Мета: розвинути професійну рефлексію майбутніх учителів фізичної культури, активізуючи їхній особистісний потенціал (зростання рівня усвідомленості життя та самоактуалізації) і розвиваючи професійну самосвідомість.

Змістове наповнення Програми є теоретико-практичною цілісністю теоретичних відомостей та тренінгових завдань, що сприяють реалізації перетворювальної, коригувальної й профілактичної функцій.

Практичне заняття 1.

1. Інформаційне повідомлення про професійне становлення визнаного вчителя фізичної культури, тренера, спортсмена.

2. Вільний мікрофон: «Мотиви вибору професії вчителя фізичної культури».

3. Кар'єра педагога у галузі фізичної культури і спорту. Актуальність і реальність. Написати міні-твір із подальшим обговоренням в академічній групі.

4. Підготувати інформаційне повідомлення-виступ з теми «Професійна агітація та професійна адаптація», в якому відобразити перспективи й можливі ризики професії педагога у галузі фізичної культури і спорту.

Література

1. Крайг Г. Психология развития / Крайг Г. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – 992 с.

2. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности /Л. М. Митина. – Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2002. – 400 с.

3. Берне Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Берне. – Москва: 1986. – 422 с.

Практичне заняття 2

1. Інформаційне повідомлення на тему: «Особистісний чинник у педагогічній діяльності новаторів у сфері фізичної культури і спорту. Джерелами підготовки виступу є публікації у часописах.

2. На основі відомих Вам особистісних якостей педагога в галузі фізичної культури і спорту спроектувати власну характеристику «ідеального вчителя фізичної культури (тренера)».

3. Агресивність, авторитарність як особистісні якості педагога в галузі фізичної культури і спорту. Висловіть власні судження про користь і шкоду таких якостей вчителя фізичної культури (тренера) для успішного фізичного виховання і досягнення спортивного результату вихованців.

Література

1. Кретти Брайнет Дж. Психология в современном спорте / Брайнет Дж. Кретти – Москва : Физкультура и спорт, 1978. – 432 с.

2. Дергач А. А., Исаев А.А. Педагогическое мастерство тренера / А. А. Дергач, А. А. Исаев. – Москва: Физкультура и спорт, 1981. – 324 с.

3. Ильин Е. П. Психология физического воспитания: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2114 «Физ. воспитание» / Е. П. Ильин. – Москва: Просвещение, 1987. – 287 с.

4. Корх А. Я. Тренер: деятельность и личность. – Москва : Терра-спорт, 2000. – С. 88–89.

Практичне заняття 3.

1. Оцініть рівень сформованості власних професійних якостей, використовуючи освітньо-кваліфікаційну характеристику бакалавра (напрямок підготовки : 0102 Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Спеціальність – 6.010201. Фізичне виховання), професіограму вчителя фізичної культури, праці Є. Вільчковського, Г. Грибана, І. Довгопола, І. Драгнева, Л. Сущенко, О. Тимошенка, В. Шияна та ін. про фахову діяльність учителя фізичної культури.

2. Оцініть Вашу готовність до виконання функціональних обов'язків тренера. Для самооцінки використовуйте п'ятибальну шкалу. Визначте середній бал.

3. Визначте рівень ефективності здійснення педагогічної діяльності вашого вчителя, викладача фізичної культури, тренера.

Література

1. Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. / Е. С. Вільчковський, О. І. Курок. – Суми : Університетська книга, 2008. – 428 с.

2. Грибан Г.П. Формування готовності студентів до майбутньої професійної діяльності в системі фізичного виховання / Вісник № 118, Т. II., - Житомир, 2014. – С. 100-103.

3. Драгнєв Ю. Професійний і особистісний саморозвиток майбутнього вчителя фізичної культури як необхідна умова професійного вдосконалення / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2011_4/Drag.htm

4. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту: теоретико-методологічний аспект : монографія. / Людмила Петрівна Сущенко – Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т., 2003. – 442 с.

Практичне заняття 4

1. Заповнити лист самооцінки сформованості професійно-педагогічної культури (ППК) майбутніх спортивних педагогів.

2. Рівень сформованості ППК оцінюється за чотири бальною шкалою за чотирма розділами: самооцінка гуманітарної культури особистості; професійної компетентності особистості; педагогічної майстерності, здатності до особистісного зростання і самовизначення в спортивній педагогіці.

**Програма рефлексії і перетворення психолого-педагогічної
емпатії:**

1. Оцініть себе, свої дії, склад почуттів і напрям думок з позиції інших студентів, педагогів, учителя, учнів, адміністрації школи, де ви перебували під час педагогічної практики.

2. Як, зазвичай, Ви розпочинаєте заняття? Чи існує для Вас така форма спілкування, як «невербальна» (якщо так, то поясніть її сутність, способи виявлення).

3. Чи вдається Вам постійно стежити за реакцією дітей під час виконання різних видів вправ, що вимагають певних фізичних напружень?

4. Чи вдається Вам відслідковувати і сприяти встановленню здорового психологічного клімату, командної згуртованості під час проведення спортивних ігор, формувати в учнів прагнення до перемоги на засадах високих моральних цінностей і колективізму?

4. Чи можете Ви за мімікою і жестами визначити особливості характеру, настрої дитини, своїх однокурсників, учителів, вкладачів, тренерів? Відповідь прокоментуйте.

Діагностика реалізації потреб у саморозвитку
(за Н. Фетіскіним).

Методика дозволяє визначити мотиваційний і когнітивний компоненти професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Інструкція. Оцініть себе за 9-бальною шкалою за кожним із показників, де 1 бал – це мінімальна вираженість показника, 9 – максимальна. У клітинці обраного балу для відповіді залиште позначку. Дякую за роботу!

1. Усвідомлення особистої значущості безперервної фізкультурної освіти в педагогічній діяльності.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

2. Наявність пізнавальних інтересів у галузі педагогіки і психології

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

3. Почуття обов'язку і відповідальності

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

4. Допитливість

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

5. Прагнення отримати високу оцінку своєї самоосвітньої діяльності

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

6. Потреба в психолого-педагогічній самоосвіті

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

7. Потреба в самопізнанні

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

8. Рангове місце самоосвіти серед інших видів діяльності

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

9. Впевненість у своїх силах

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

10.Рівень загальноосвітніх знань

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

11.Рівень загальноосвітніх умінь

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

12.Рівень педагогічних знань і умінь

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

13.Рівень психологічних знань і умінь

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

14.Рівень методичних знань і умінь

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

15.Рівень спеціальних знань

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

Ключ до методики

Для визначення мотиваційного компонента необхідно підрахувати загальну кількість балів за 1-9 пунктами опитувальника. Про рівень сформованості мотиваційної готовності до професійного саморозвитку свідчать такі кількісні показники:

- 55 і більше балів – низький рівень,
- 36 – 54 бали – середній рівень,
- 35 і менше балів – високий рівень.

Для визначення когнітивного компонента необхідно підрахувати загальну кількість балів за 10 – 15 пунктами опитувальника. Про рівень сформованості когнітивної складової педагогічного саморозвитку свідчать такі кількісні показники:

- 37 і більше балів – низький рівень,
- 24-36 балів – середній рівень,
- 23 і менше балів – високий рівень.

Тест «Оцінка здатності до саморозвитку, до самоосвіти»

1. За що вас цінують ваші друзі?

- а) відданий і вірний товариш;
- б) сильний, готовий у складній ситуації за них постояти;
- в) ерудований, цікавий співрозмовник.

2. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить:

- а) цілеспрямований;
- б) працьовитий;
- в) чуйний.

3. Як ви ставитеся до ідеї оформлення особистого щоденника, планування своєї роботи на рік, місяць, найближчий тиждень, день:

- а) думаю, що найчастіше це марна трата часу;
- б) я намагався це робити, але нерегулярно;
- в) позитивно, оскільки я давно це роблю.

4. Що вам найбільше заважає професійно вдосконалюватися, краще вчитися?

- а) не вистачає часу;
- б) відсутні потрібні джерела;
- в) не завжди вистачає сили волі та наполегливості.

5. Які типові причини ваших помилок і промахів?

- а) неувважність;
- б) переоцінюю свої здібності;
- в) точно не знаю.

6. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить:

- а) наполегливий;
- б) посидючий.
- в) доброзичливий.

7. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить:

- а) рішучий;
- б) допитливий,
- в) справедливий.

8. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить:

- а) генератор ідей;
- б) критик;
- в) організатор.

9. На основі порівняльної самооцінки виберіть, які якості у вас розвинені більшою мірою:

- а) сила волі;
- б) пам'ять;
- в) обов'язковість.

10. Що найчастіше ви робите, коли у вас з'являється вільний час?

- а) займаюся улюбленою справою, у мене є хобі;
- б) читаю художню літературу;
- в) проводжу час з друзями або в родинному колі.

11. Яка з наведених нижче сфер для вас останнім часом представляє пізнавальний інтерес?

- а) наукова фантастика;
- б) релігія;
- в) психологія.

12. Ким би ви могли себе максимально реалізувати?

- а) спортсменом;
- б) вченим;
- в) художником.

13. Яким частіше всього вважають або вважали вас вчителі?

- а) працьовитим;
- б) кмітливим;
- в) дисциплінованим.

14. Який з трьох принципів вам щонайближче і ви притримуєтесь його найчастіше?

- а) живи і насолоджуйся життям;
- б) жити, щоб більше знати і вміти;
- в) життя прожити – не поле перейти.

15. Хто ближче всього до вашого ідеалу?

- а) людина здорова, сильна духом;
- б) людина, яка багато знає і вміє;
- в) людина, незалежна і впевнена в собі.

16. Чи вдасться вам в житті домогтися того, про що ви мрієте в професійному й особистому плані?

- а) думаю, що так;

б) швидше за все, так;

в) як пощастить.

17. Які фільми вам найбільше подобаються?

а) пригодницько-романтичні;

б) комедійно-розважальні;

в) філософські.

18. Уявіть собі, що ви заробили мільярд. Куди б ви хотіли його витратити?

а) для мандрівок і подорожей, щоб подивитися на світ;

б) поїхав би навчатися за кордон або вклав гроші в улюблену справу;

в) придбав би котедж із басейном, меблі, шикарну машину і жив би в своє задоволення.

Ключ до Ваших відповідей на питання тесту:

Питання	Оціночні бали відповідей	Питання	Оціночні бали відповідей
1	а) 2 б) 1 в) 3	10	А) 2 б) 3 в) 1
2	а) 3 б) 2 в) 1	11	а) 1 б) 2 в) 3
3	а) 1 б) 2 в) 3	12	а) 1 б) 3 в) 2
4	а) 3 б) 2 в) 1	13	а) 3 б) 2 в) 1
5	а) 2 б) 3 в) 1	14	а) 1 б) 3 в) 2
6	а) 3 б) 2 в) 1	15	а) 1 б) 3 в) 2
7	а) 2 б) 3 в) 1	16	а) 3 б) 2 в) 1
8	а) 3 б) 2 в) 1	17	а) 2 б) 3 в) 1
9	а) 2 б) 3 в) 1	18	а) 2 б) 3 в) 1

За результатами тестування ви можете визначити рівень вашої здатності до саморозвитку та самоосвіти (у дужках – сумарне число балів за тест):

- 1 – дуже низький урівень (18 – 25);
- 2 – низький (26 – 28);
- 3 – нижче середнього (29 – 31);
- 4 – трохи нижче середнього (32 – 34);
- 5 – середній урівень (35 – 37);
- 6 – трохи вище середнього (38 – 40);
- 7 – вище середнього (41 – 43);
- 8 – високий урівень (44 – 46);
- 9 – дуже високий урівень (47 – 50);
- 10 – найвищий (51 – 54).

Додаток Е

Тест «Я-концепція творчого саморозвитку»

Особливістю пропонованого тексту є осмислення, розуміння й оцінка себе з позицій минулого, сьогодення і майбутнього. Під минулим мається на увазі те, якими Ви були три – чотири роки тому. Під майбутнім мається на увазі те, яким і ким Ви себе бачите, уявляєте через 3 роки. Під теперішнім мається на увазі те, що Ви являєте собою сьогодні, принаймні, в останній місяць.

Чим цікавий і цінний пропонований тест? Після того, як Ви письмово відповісте на всі питання таблиці, Ви маєте оцінити ступінь і характер вашого саморозвитку за такими критеріями:

+ **1** – відмічається істотний прогрес у саморозвитку; **0** – саморозвитку практично не відбувається; **1** – відмічається регрес, тобто явне погіршення саморозвитку.

Питання для роздумів і відповідей	Я-концепція в минулому	Я-концепція сьогодні	Я-концепція в майбутньому	Ступінь і характер саморозв. Я-концепції
1. Мої пріоритетні цілі, або до чого я прагнув, прагну й планую домогтися в майбутньому				
2. Мої захоплення, інтереси				
3. Як би я оцінив рівень своїх здібностей (за 9-бальною шкалою) щодо найбільш привабливого виду діяльності				
4. Що я цінував, ціную і				

буду цінувати в людях				
5. Які особистісні якості мені вдалося або, думаю, що ще вдасться удосконалити				
6. Які помилки траплялися в самореалізації і яких помилок мені хотілося б уникнути надалі				
7. У яких справах я виявив себе в минулому, прагну реалізуватися зараз і в планую реалізувати себе в майбутньому				
8. Які мої успіхи, творчі досягнення				
9. Які мої типові проблеми і труднощі				
10. Як я долав, долаю і планую долати мої проблеми і труднощі				
11. Які мої три головні принципи або правила життя				
12. У чому я бачив і бачу сенс свого життя				

За результатами тестування необхідно підрахувати, скільки балів Ви набрали, і співвіднести їх з цією таблицею:

Сумарна кількість балів, які Ви набрали	Особливості Вашої «Я-концепції творчого саморозвитку»
Від -1 до -3 Від - 4 до -6 Від -7 до -9 Від -10 до-12 0 Від 1 до 3 Від 4 до 6 Від 7 до 9 Від 10 до 12	Низький рівень регресу Середній рівень регресу Високий рівень регресу Дуже високий рівень регресу Зупинений саморозвиток Низький рівень прогресу Середній рівень прогресу Високий рівень прогресу Дуже високий рівень прогресу

Джерела:

1. Грибан Г.П. Формування готовності студентів до майбутньої професійної діяльності в системі фізичного виховання / Вісник № 118, Т. II., - Житомир, 2014. – С. 100-103.

2. Драгнєв Ю. Професійний і особистісний саморозвиток майбутнього вчителя фізичної культури як необхідна умова професійного вдосконалення / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2011_4/Drag.htm

3. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту: теоретико-методологічний аспект : монографія. / Л. П. Сущенко. – Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т., 2003. – 442 с.

Тест: Здібності до саморозвитку

Призначення тесту: виявити спроможність респондента до саморозвитку.

Інструкція до тесту.

Визначте, наскільки кожне з наведених нижче тверджень відповідає чи не відповідає вашій дійсності.

Тестовий матеріал

Варіанти відповідей

- 1) це повністю відповідає дійсності;
- 2) швидше відповідає, ніж ні;
- 3) і так, і ні;
- 4) скоріше не відповідає дійсності;
- 5) це не відповідає дійсності.

Твердження:

1. Я прагну вивчити себе.
2. Я залишаю час для розвитку, якби не був зайнятий роботою і домашніми справами.
3. Виникаючі перешкоди стимулюють мою активність.
4. Я шукаю зворотній зв'язок, оскільки це допомагає мені дізнатися і оцінити себе.
5. Я рефлексую свою діяльність, виділяючи на це спеціальний час.
6. Я аналізую свої почуття і досвід.
7. Я багато читаю.
8. Я широко дискутую по цікавлять мене питань.
9. Я вірю в свої можливості.

10. Я прагну бути більш відкритим.
11. Я усвідомлюю той вплив, який чинять на мене оточуючі люди.
12. Я керую своїм професійним розвитком і отримую позитивні результати.
13. Я отримую задоволення від освоєння нового.
14. Зростаюча відповідальність не лякає мене.
15. Я позитивно б поставився до мого просування по роботі.

Ключ до тесту

Бали за відповіді респондента нараховуються за наступною схемою:

- повністю відповідає дійсності - 5 балів;
- швидше відповідає, ніж ні - 4 бали;
- і так, і ні - 3 бали;
- скоріше не відповідає 2 бали;
- не відповідає – 1 бал.

Необхідно підрахувати загальну суму балів.

Інтерпретація результатів тесту

- 55 -75 балів – активний саморозвиток респондента;
- 36-54 – відсутня сформована система саморозвитку, орієнтація на розвиток залежить від зовнішніх умов;
- 15-35 – зупинився саморозвиток респондента.

Джерела:

1. Курнишев Ю. А. Проблема професійного саморозвитку вчителя фізичної культури у педагогічній теорії і практиці / Ю.А. Курнишев //ScienceRise. – 2016. – №1/5(18). – С. 32-36.

2. Лозовецька В. Концептуальні засади професійного саморозвитку сучасної особистості / Валентина Терентіївна Лозовецька // Науковий вісн. ПТТО НАПН України. – 2011. - № 1. – С. 33 – 39.

3. Семиченко В. А. Проблема особистісного розвитку й саморозвитку в контексті неперервної професійної освіти / В. А. Семиченко // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 46-57

Додаток 3

Структура журналу саморозвитку

		Задача	Результат
	Моя особистість		
1	Загальні властивості		
2	Педагогічні властивості		
3	Дослідницькі властивості		
	Моя індивідуальність		
1	Мотиваційна сфера		
2	Інтелектуальна сфера		
3	Вольова сфера		
4	Емоційна сфера		
5	Предметно-практична сфера		
6	Екзистенціальна сфера		
7	Сфера саморегуляції		

Додаток И

Поточний звіт студента про виконання програми професійного саморозвитку

Прізвище, ім'я, по-батькові _____

Курс, група _____

Звітний період _____

	Уміння / Якість / Навик	Рівень	Аргументи
1	Пізнавальна самостійність		
2	Пізнавальна активність		
	Самооцінка:		
3	Обсяг		
4	Глибина		
5	Гнучкість		
6	Адекватність		
7	Зацікавленість		
8	Осмисленість дій		
9	Репрезентативність		

Примітка. Структура підсумкового звіту за індивідуальною програмою професійного саморозвитку ідентична структурі журналу саморозвитку (Додаток З).

Додаток К

Рекомендації щодо підвищення мотивації професійного саморозвитку учителів фізичної культури загальноосвітньої установи

З урахуванням результатів проведеного дослідження виявлено особливості мотивації професійного розвитку вчителів фізичної культури, до яких можна віднести:

1. Посилення особистісного сенсу професійного розвитку шляхом:
  - визначення привабливого сенсу і значимості самої професії;
  - формування ставлення до праці як до соціально і особистісно значущої потреби;
  - розвиток здатності отримувати задоволення від високої якості виконуваної роботи;
  - додання впевненості в реалізації власних здібностей і намірів;
  - врахування інтересів кожного у плануванні справ; надання педагогам професійних викликів як можливості мобілізувати власні ресурси;
2. Пошук і впровадження нових механізмів мотивації професійного розвитку педагогів шляхом:
  - вдосконалення системи оцінки та механізмів стимулювання праці; створення емоційно сприятливої мотиваційної середовища;
  - впровадження системи доброзичливого і вимогливого наставництва; узгодження спільних цінностей;
  - звернення до потреб педагогів;
  - зниження напруженості в умовах нестабільності;
  - різного темпу в супроводі професійного розвитку педагогів;
  - зміна ролі керівника в мотивації професійного розвитку педагогів шляхом відмови від стереотипів управління;
  - набуття базових навичок лідерської компетентності;
  - завоювання довіри;
  - вирази захоплення досягненнями педагога;

- надання допомоги педагогу у вирішенні професійних завдань;
- підкреслення значущості та унікальності кожного;
- позитивного настрою і особистого прикладу в справах;
- мінімізації ризиків при впровадженні інновацій.

Виходячи з даних особливостей можна сформулювати принципи підвищення мотивації:

1. Звертайтеся зі своїми підлеглими як з особистостями.

Більшість вчителів цінують можливість висловити свої ідеї і вислухати думку про себе з боку керівника. Це підвищує у них почуття причетності до виконуваної роботи, самоповаги і відчуття власної значущості.

2. Залучайте педагогів до активної участі в справах організації.

Люди, які беруть участь у постановці цілей і завдань організації, розробці проектів і програм, трудяться більш напружено, прагнуть досягти успіху, тому що це ті програми, які вони створювали самі. Вони самі ставили цілі, а не керівник нав'язував їх.

3. Зробіть роботу цікавою, намагайтеся мінімізувати нудьгу і рутину в завданні.

В учительській праці є чимало одноманітних, монотонних справ: написання планів, перевірка зошитів, заповнення журналів тощо. Втрата інтересу до роботи, пов'язана з одноманітністю, може призвести до різного роду проблем. Можливі підходи – це збагачення праці за рахунок впровадження нового змісту освіти, перспективних методик, делегування управлінських повноважень. Встановлюйте для своїх підлеглих досить складні, цікаві, але досяжні цілі.

4. Заохочуйте співпрацю та групову роботу.

Це дозволяє створити і зміцнити командний дух і підвищити ефективність роботи як окремих методичних об'єднань, проблемних груп, школи в цілому.

5. Надавайте вчителям можливості для зростання.

Це може проявлятися в тому, що вчителю буде доручена більш складна робота, він може бути відправлений на курси підвищення кваліфікації. Можна делегувати йому більше відповідальності за виконання певної роботи. Активно шукайте можливості для розвитку своїх підлеглих. Ставте їх в ситуації, які висувають високі вимоги, давайте їм завдання, що вимагають подальшого зростання професійного рівня.

6. Інформуйте вчителів про перспективи роботи, пояснюючи їм, що робиться і чому це має бути зроблено саме так.

Зворотній зв'язок підвищує мотивацію до зростання якісного рівня в роботі. Поставте перед колективом загальну мету і постарайтеся створити таку атмосферу, коли педагоги будуть працювати єдиною командою з досягнення даної мети. Постійно надавайте інформацію співробітникам про те, як вони працюють, про досягнутий прогрес, про виникаючі проблеми.

7. Зв'яжіть заохочення з досягнутими результатами.

Додаток Л

Прийоми для «включення» рефлексії

Працюючи над собою, можна побачити, що багато перешкод особистому розвитку лише здавалися нездоланими. Пізнати себе можна за допомогою таких прийомів:

1) засвоюючи новий досвід, спробуйте провести уроки в новому, не властивому вам стилі; навіть, коли ваш експеримент буде невдалим, він допоможе вам виявити ваші потенціальні можливості;

2) записуйте свої думки на папері, пізніше «ознайомтеся» з ними; інколи це дає дивний, несподіваний результат («Оце я дав!»);

3) приєднуючись до групи індивідуального розвитку, приєднуйтеся до таких, як і ви; тоді ви матимете спільне «ноу-хау»;

4) слухайте лекції та беріть участь у дискусіях;

5) у пошуках фізичних перешкод виявляйте фізичну активність (ранкова гімнастика, фізична праця, прогулянки) – цим ви посилюєте свої можливості;

6) читайте (більше читайте про те, що відкриває вас, про психологію індивідуального розвитку);

7) розмовляючи з родичами та друзями, наполягайте на серйозні розмови, нехай вашими співрозмовниками будуть і колеги.

Додаток М

План реалізації самоосвітньої моделі

Орієнтовний план реалізації самоосвіти вчителів			
№	Зміст заходів	Мета заходу	Результат
1	Збір інформації щодо організації самоосвіти	Аналіз основних інформаційних джерел, методичної літератури, документів, перспективних ідей	Скласти перелік основних джерел для інформування педколективу
2	Створення плану науково-методичної роботи школи	Діагностування індивідуальних можливостей учителів	Надання допомоги у складанні індивідуальних планів самоосвіти
3	Створення системи семінарів-тренінгів	Підвищення професійної майстерності вчителів-предметників	Втілення перспективних педагогічних ідей у шкільну практику
4	Організація обміну досвідом	Висвітлення надбань членів педагогічного колективу	Індивідуалізація роботи з учителями
5	Проведення педагогічних рад	Узагальнення роботи вчителів школи, методичних об'єднань, творчих груп	Удосконалення і конкретизація роботи

Додаток О

Самооцінка професійно-педагогічної мотивації

Призначення. Дана методика дозволяє визначити, на якому щаблі мотиваційної драбинки знаходиться досліджуваний. А саме: чи має місце байдужість, або епізодичне поверхнєве цікавість, або в наявності зацікавленість, або розвивається допитливість, або складається функціональний інтерес, або досягається вершина – професійна потреба свідомо вивчати педагогіку і опанувати основами педагогічної майстерності.

Інструкція. Оцініть, будь ласка, наведені нижче твердження. Вам необхідно обвести букву, відповідну Вашій відповіді. Якщо Ви завжди робите те, що написано у твердженні, то обведіть букву З, якщо ви робите так не завжди, але часто, то обведіть букву Ч, якщо ви вважаєте за доцільне відповісти «не дуже часто», то обведіть літери НДЧ, якщо ви так поступаєте рідко, то обведіть букву Р і, нарешті, якщо ви цього не робите ніколи, то обведіть букву Н.

Вам варто перевірити себе, бо перший крок до мудрості - це пізнання самого себе. Про це люди говорять з глибокої давнини!

Бланк відповідей

А	Люблю слухати лекції (розповіді) про роботу вчителів.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Б	Чекаю з нетерпінням «Дня школи», ситуацій спілкування з хлопцями і педагогами, коли можна активно вчитися, працювати в шкільних умовах.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
В	Вважаю, що лекції з педагогіки містять вельми простий матеріал, їх можна і не переписувати, на семінарах намагаюся не виступати.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Г	Зупиняюся і читаю матеріал, поданий у шкільному методичному куточку, тільки тоді, коли отримую завдання від викладача, особливого інтересу матеріал у мене не викликає.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Д	Купую по можливості книги і брошури про педагогічному досвіді, з психології.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Е	Звертаю увагу на педагогічні ситуації тільки тоді, коли в них є цікаві конфлікти, інтригуючі факти.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Ж	Роблю виписки (по можливості і вирізки) з журналів і газет про роботу шкіл і вчителів, про проблеми сучасної молоді.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
З	Читаю «Учительську газету», інші педагогічні газети, журнали, книги; збираю власну бібліотечку з них.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
И	Читаю тільки уривки (вибірково) зі статей про педагогічний досвід; на придбання педагогічної літератури час і кошти не витрачаю.	3	Ч	НДЧ	Р	Н

К	Спостерігаю за досвідом роботи умілих педагогів тільки в години, відведені на педпрактики.	3	Ч		Р	Н
Л	Охоче приймаю участь в аналізі ситуацій, що виникають в школі; намагаюся при цьому дещо записати.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
М	Беру участь в організаційних бесідах з учителями тільки тоді, коли вимагає керівник педпрактики.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Н	Шукаю матеріал, що висвітлює інноваційні процеси в освітніх установах, в сферах інформаційних послуг.	3	Ч		Р	Н
О	Люблю працювати з педагогічної і психологічної літературою в читальному залі, в бібліотеці, вдома у вільний час, люблю вирішувати педагогічні завдання.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
П	До семінарських і практичних занять роблю насамперед те, за що треба відзвітувати (що перевірятимуть).	3	Ч		Р	Н
Р	Обкладинку педагогічного реферату намагаюся оформити красиво (принаймні акуратно), так як вважаю, що це показує моя старанність, моє обличчя.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
С	Погоджуюся виступати на педагогічному гуртку, на конференції.	3	Ч	НДЧ	Р	Н
Т	Проявляю цікавість в роботі з класом моїх товаришів по групі, які неважливо вчать.	3	Ч		Р	Н

Обробка та інтерпретація результатів

Відповідь «завжди» оцінюється 5 балами, відповідь «часто» - 4 балами, відповідь «не дуже часто» - 3 балами, відповідь «рідко» -2 балами, відповідь «ніколи» - 1 балом.

Ключ до визначення професійно-педагогічної мотивації (ППМ):

Б+З+О = професійна потреба;

Д+Л+С = функціональний інтерес;

А+Ж+Н = розвивається допитливість;

Г+К+Р= показна зацікавленість;

Е+М+Т = епізодична цікавість;

В+И+П = байдуже ставлення.

Оцінка рівнів ППМ;

11 і більше балів – високий рівень ППМ;

10-6 – середній рівень ППМ;

5 і менше – низький рівень ППМ.

Джерело:

Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М. Изд-во Института Психотерапии. 2002 – 366 с.

ДОДАТОК П

Таблиця 1.

**Критерії готовності до професійного саморозвитку
майбутніх учителів фізичної культури**

ПОКАЗНИКИ	ІНДИКАТОРИ
<i>Мотиваційно-цільовий критерій</i>	
Нетерпимість до професійних недоліків.	<p>а) частоти проявів невдоволеності щодо власного рівня професійного розвитку і потреби у виявленні власних негативних якостей;</p> <p>б) конкретні дії щодо заміни негативних якостей позитивними.</p>
Ставлення до фізичного виховання, спортивного і педагогічного саморозвитку, формування фізичної культури учнів, навчальної і професійної діяльності, оволодіння професією, власної культури та її розвитку.	а) результати анкетування (відповіді на питання, характеристики суджень та оцінок, інтенсивність практичних дій).

Компетентнісно-рефлексивний критерій

Професійна компетентність	<p>а) об'єми професійних знань, умінь і навичок;</p> <p>б) ступінь дотриманням науково-методичних і технологічних вимог;</p> <p>в) володіння способами інтеріоризації (засвоєння) теоретичних професійних знань (ознайомлення, запам'ятовування, рефлексії);</p> <p>г) інтенсивність екстеріоризації (реалізації на практиці) теоретичних знань і вмінь, навичок, набутих під час підготовки до професійної діяльності;</p> <p>д) характери формування спортивного і педагогічного фонду (фізичний розвиток, теоретичні знання, філософські й наукові позиції).</p>
Установка на самопізнання і фіксація відношення до свого професійного «Я».	<p>а) висловлюваннями бажання зрозуміти причини власних помилок і успіхів, дій і вчинків;</p> <p>б) характери дій на певних рівнях щодо самопізнання і самовдосконалення.</p>
Потреба у самопізнанні, розвитку професійної рефлексії, самовдосконаленні.	<p>а) намаганням визначити власне професійне «Я»;</p> <p>б) визначити програму дій, спрямованих на самовдосконалення.</p>

<p>Здатність до розуміння смислу і логіки розгортання фізкультурно-педагогічної ситуації.</p>	<p>а) оцінки і судження, які свідчать про вміння піднятися над ситуацією й досягнути її смисл, логіку (зовні) та прийняття відповідних рішень на методологічному рівні;</p> <p>б) судженнями і розмірковуваннями щодо власного ставлення відносно конкретної ситуації, власних переживань, оцінок, дій (на феноменологічному рівні);</p> <p>в) здібність проникати у колізії міжособистісних стосунків, безконтрольність емоційних переживань, здатність до розуміння смислу і логіки розгортання педагогічної ситуації;</p> <p>г) оцінка дій суб'єктів спілкування-взаємодії, наявність або відсутність рефлексивних оцінок власних дій, вміння оцінити ситуацію і прийняти кардинальні рішення.</p>
<p>Рефлексивні уявлення про зміст уроків фізичної культури як частини загальної культури суспільства і особистості кожного з його членів.</p>	<p>а) висловлювання щодо власних уявлень про основні елементи змісту, розуміння культури і спортивних занять як засобу передачі фізичної культури, а також рефлексії як способу осмислення ефективності процесу саморозвитку;</p> <p>б) висловлювання про власну позицію щодо розуміння необхідності «традиційних» і «нових» підходів до формування фізичної культури;</p> <p>в) знання механізмів передачі культурно-історичного досвіду; методами рефлексивної дії спрямованих на пізнання смислів і сутностей, вміння ними оперувати.</p>

<p>Схильність до педагогічних рефлексій.</p> <p>Рефлексія власного знання і досвіду, смислів і сутностей спортивних і педагогічних досягнень, педагогічних ідей як засобу для розкриття змісту уроку фізичної культури вирішення завдань навчання, виховання і розвитку.</p>	<p>а) конкретні дії щодо пошуку смислу і сутностей формування фізичної культури у їх загальнокультурному, спортивному, оздоровчому і психолого-педагогічному значенні (висловлювання, судження, питання викладачу, спроби написання есе і рефератів щодо розуміння суті фізичної культури, виховного потенціалу уроку і спортивних заходів, спортивної і педагогічної діяльності);</p> <p>б) дії щодо реалізації виховного потенціалу у самопізнанні (судження про власні переживання педагогічних ситуацій, що постійно виникають під час проведення занять з фізичної культури), у самовдосконаленні (складання програми щодо підтримки належної спортивної форми, вироблення в собі позитивних якостей вчителя фізичної культури, заміщення небажаних якостей, розвиток педагогічної майстерності);</p> <p>в) частота суджень щодо взаємодії суб'єктів педагогічного спілкування, системність і цілісність змісту навчальних дисциплін, знання механізмів педагогічного процесу;</p> <p>г) володінням методом рефлексивної проекції внутрішнього життя (власних почуттів і думок) у навчально-виховний процес, створення в уяві «інтенційного об'єкту» розуміння власної професійної діяльності.</p>
--	---

Операційно-змістовий критерій

Послідовні дії, спрямовані на відпрацювання особистісних стратегій у вирішенні нестандартних професійних проблем.	<p>а) частота прийняття рішень, результати реалізації рішень у практичних діях, наступним об'єктивним аналізом власних дій і рішень;</p> <p>б) інтенсивність висловлювань, відвертість і активність участі в обговоренні власних рішень і дій з метою професійного самовдосконалення;</p> <p>в) інтенсивність рефлексивних дій.</p>
Вміння контролювати свій емоційний стан у педагогічній ситуації, зважено керувати ситуацією.	<p>а) знання норм педагогічної етики і вміння керуватися цими нормами на практиці;</p> <p>б) прояви стриманості і витримки у розв'язанні складних педагогічних ситуацій.</p>
Цілеспрямованість, як вміння визначити мету і дотримуватися її в процесі реалізації, використовуючи весь арсенал професійних знань, умінь і навичок.	<p>а) вміння визначити мету уроку і скласти план дій щодо її досягнення;</p> <p>б) послідовність виконання плану уроку і досягнення кінцевого результату;</p> <p>в) самооцінка студентом результатів у досягненні мети;</p> <p>г) оцінки викладачів;</p> <p>д) активність у обговоренні мети і планів педагогічної діяльності, а також результатів у спілкуванні – взаємодії.</p>

<p>Творча самореалізація, самопізнання і професійне самовдосконалення у професійній діяльності.</p>	<p>а) творча інтерпретація педагогічних ситуацій (проявляється у авторських методичних «знахідках» під час вирішення практичних завдань);</p> <p>б) варіативність планування уроків фізичної культури, позаурочних заходів під час педагогічної практики з урахуванням новітніх методичних розробок і їх творчою модифікацією в конкретних умовах;</p> <p>в) результати творчої імпровізації під час проведення уроків та позаурочних занять із урахуванням конкретної ситуації (реакцій учнів, їх висловлювань, оцінних суджень).</p>
---	--